

**VÁLLALKOZÁSOK
MAGYARORSZÁGON
1992-2008**

GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMKUTATÓ INTÉZET

BUDAPEST, 2010. ÁPRILIS

E C O S T A T
GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMKUTATÓ INTÉZET

Cím: 1024 Budapest, Margit krt. 85.

Tel: 373-7010; 373-7011

Fax: 336-7520

E-mail: ecostat@ecostat.hu

Szerző:

Dr. Schmuck Ottó

Szerkesztette:

Dr. Schmuck Ottó

Kun Gabriella

Copyright: ECOSTAT[®]

A tanulmánynak vagy részeinek sokszorosítása tilos.
A tanulmány megállapításai a forrás megjelölésével idézhetők.

ISSN 1418-7892
ISBN 978-963-88885-0-1

Felelős kiadó: Zádor Márta mb. főigazgató
Szerkesztés, kivitelezés: ECOSTAT Szerkesztőség

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. A GAZDASÁGI SZEREPLŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA	7
I.1. Növekedés és szerkezetváltozás	7
I.2. A vállalkozások tulajdonosi szerkezetének változásai	18
I.3. A gazdálkodási formák átalakulása	34
I.4. A vállalkozások mérete, a szervezeti decentralizáció foka	38
I.5. A belföldi és a külföldi tulajdonosú vállalkozások eltérő sajátosságai	42
I.6. Regionális sajátosságok	59
I.7. Megszűnés: felszámolások, csődök	72
II. A VÁLLALKOZÁSI SZFÉRA FŐBB JELLEMZŐI	81
II.1. A feldolgozásba bevont vállalkozások reprezentativitása	81
II.2. A vállalkozási szerkezet a vállalkozások mérete szerint	83
II.3. Egy különös csoport: a „0”-fős vállalkozások jellemzői	95
III. A VÁLLALKOZÁSOK GAZDÁLKODÁSA	104
III.1. A vállalkozások költségei	104
III.2. A vállalkozások eredményessége, jövedelmezősége	109
III.3. A vállalkozások eszközeinek és forrásainak összetétele	118
III.4. A vállalkozások likviditása	129

BEVEZETÉS

A tanulmány célja

Ez a tanulmány azzal a céllal készült, hogy széles körképet rajzoljon a magyar gazdaság egyik főszereplőjéről, a társasági adót fizető vállalkozások több százezres táboráról a szakemberek, a döntéshozók és a magyarországi vállalkozások iránt érdeklődők számára. A jelen tanulmány nem előzményektől mentes, közvetlen elődeinek a "Vállalkozások 1989-1993", a "Vállalkozások 1994", a "Vállalkozások 1995", és a „Vállalkozások Magyarországon 1992-1997” című, az ECOSTAT Kormányzati Gazdaság- és Társadalomstratégiai Kutató Intézetben (ill. jogelődjében) készült munkák tekinthetők.

A tanulmány műfaja, szerkezete

A jelen tanulmány folytatása az említett munkáknak. Minőségi változást jelentett azonban a korábbiakhoz képest az időhorizont jelentős bővülése, ami a tendenciák jobb felismerését tette lehetővé. A tanulmány címében deklarált elemzési periódus kezdete indokolható metodikai és egyéb okok miatt 1992. Ugyanakkor könnyen belátható az is, hogy ez az esztendő sem a politikai, sem a társadalmi, sem a gazdasági folyamatok szempontjából nem tekinthető igazán jó kiindulópontnak. Más szempontokból közelítve viszont az 1992-es év megválasztása kiindulási pontként szinte magától értetődő adottság volt. Ekkora vált ugyanis teljessé a Magyar Köztársaság szuverenitása, kivonultak a szovjet csapatok, megszűnt a Varsói Szerződés és a KGST szervezete, a gazdaság a külső kapcsolataiban teljesen a dollárelszámolásra tért át. Végeredményben ez az esztendő tekinthető az új szabadon választott Országgyűlés kormánya első független évének is, amikor a maga által felállított új apparátusokkal, a maga által készített költségvetés szem előtt tartásával már önállóan alakíthatta gazdaságpolitikáját. Az elemző krónikás számára ezek mellett nem elhanyagolhatók a végbement elszámolási-módszertani változások sem. Az Európához való felzárkózás jegyében, annak nagyon fontos elemeként ebben az évben lépett hatályba a számvitelről szóló törvény, megváltozott a bevételek rendje, így rendelkezésre álló adatbázisban a mérlegbeszámolók helyére a társasági adó bevételek léptek. A módszertani okok, az egységes idősorok összeállításának lehetősége miatt is az 1992-es esztendő adódott tehát természetes "bázis évnak".

A jelen tanulmány a következő nagyobb egységre tagolódik:

A tanulmány műfaja vállalkozás-statisztikai adatfeldolgozás és adatismertetés. A folyamatok tényszerű bemutatásán túl nem célja azok értékelése, minősítése, ezeket az Olvasó a saját belátása szerint ítélni meg.

Az első tartalmi rész a vállalkozási szféra átalakulásának főbb jellemzőit tekinti át a növekedés, a tulajdonosi szerkezetváltozás, a szervezeti decentralizáció, a regionális sajátosságok szemszögéből.

A második tartalmi egység bemutatja a vizsgálatba bevont vállalkozói kört, részletes elemzés alá vonja a szerkezeti átalakulás főbb összetevőit, és – eltérően a többi statisztikai elemzéstől – önálló elemként tekinti át a "nulla fős" vállalkozások csoportját.

A harmadik rész a vállalkozások gazdálkodásának főbb jellemzőit tekinti át a költségek, az eredményesség, a jövedelmezőség, az eszközök és a források, valamint a likviditás vonatkozásaiban.

A feldolgozás mélysége, reprezentativitása

A feldolgozás adatbázisát a társasági adó bevallások (korábban mérlegbeszámolók) alkotják, azaz minden olyan gazdasági társaság, egyéni vállalkozás szerepel a vizsgálati körünkben, amelyik 1992-2007 között adóbevallást (korábban mérlegbeszámolót) nyújtott be. Ez a kör nem azonos a KSH publikációkban szereplőkkel, csupán – bizonyos megszorításokkal – a gazdasági társaságok adatai vethetők egybe a KSH-nál megjelenő ún. működő gazdasági szervezetekre vonatkozó adatokkal. Külön hangsúlyozni kell, hogy a jelen feldolgozás nem tartalmazza a pénzügyi tevékenység, biztosítás ("J" jelű) gazdasági ág adatait. Ennek oka, hogy e tevékenységnek a speciális jellege, annak elszámolása az eszközök, a források, az eredménylevezetés tekintetében olyan egyedi vonásokkal bír, tartalmában olyan eltéréseket mutat a gazdaság egyéb területeihez képest, ami nagyságrendjénél fogva jelentősen torzítaná a vállalkozások egészére vonatkoztatható képünket. A pénzügyi tevékenység, biztosítás vizsgálatáról a magyarországi vállalkozások átfogó elemzésekor természetesen nem lehet lemondani, de ezt nem ebben, hanem egy külön tanulmányban fogjuk megtenni.

A fentiek szerint értelmezve a mennyiségi korlátokat a jelen tanulmányban ugyanakkor elmondható, hogy amennyivel szűkebb az általunk vizsgált kör, annyival bővebb az arról rendelkezésre álló információ mennyisége, így hitünk szerint az itt közlésre kerülő adatok lényegesen gazdagíthatják ismereteinket a magyar gazdaság vállalkozásainak működéséről.

Vizsgálatainkban a reprezentáció szintje (a foglalkoztatottak száma kivételével) az évek folyamán növekszik, ami elsősorban abból fakad, hogy ezen időszak alatt növekedett a gazdasági társaságok aránya az egyéni vállalkozásokkal szemben, másrészt pedig a regisztrált vállalkozásokon belül emelkedett a ténylegesen működő vállalkozások aránya.

A Bevezetés végén

illendő és szükséges köszönetet mondani Becsei Józsefnek, az ECOSTAT osztályvezetőjének és munkatársának, Marocsekné Nagy Valériának, akik munkája nélkül ez a tanulmány sem születhetett volna meg ebben a formában. Ők ketten voltak azok, akik az alap adatbázisból előállították azt az aggregált adatokból álló rendszert, amelyre ez a feldolgozás épülhetett.

Budapesten, 2010. április 30.

Dr. Schmuck Ottó (Ph.D.)

I.

A GAZDASÁGI SZEREPLŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

I.1. Növekedés és szerkezetváltozás

Az egyéni és a társas vállalkozások egészére vonatkozóan az 1995-1997-es évekre tehető annak a folyamatnak a lezárulása, aminek során az 1989 utáni gazdasági átalakulás a gazdasági szervezetek számának alakulása tekintetében a végéhez ért. Ezekben az években a korábbi – főleg a gazdasági szereplők számával, összetételével jellemezhető – struktúra-átalakulás üteme erőteljesen lefékeződött, a revolúciónak is joggal nevezhető változások befejeződtek. Kialakult a vállalkozások, a vállalkozási formák új rendje, és az új gazdasági szerkezet már egy lassúbb ütemű, elsősorban a folyamatosan színre lépő új, valamint a piaci versenyben elhaló vállalkozások belső evolúciós szakaszában alakult tovább.

A kilencvenes évtizedben lezajlott változások dinamikáját jól mutatja, hogy a vállalkozások száma féltucatnyi esztendő alatt közel megháromszorozódott, és a centralizált szervezeti struktúrát leváltva – a nemzetközi adatokat tekintve talán már túlzott mértékben is –, az ezredfordulóra Magyarország a kisvállalkozások országává vált.

A szerkezeti átalakulás mértékének és lefutásának áttekintése előtt – kizárólag a gazdasági folyamatokra fókuszálva – talán nem haszontalan egy rövid pillantást vetni a múltra, egy évszázadot visszalépve az időben.¹ Az 1890 utáni tíz-tizenkét esztendőben a régi Magyarország területén lezajlott vállalkozás-szervezeti *felépülés, kialakulás* nagyságrendileg hasonlatos az 1989-1997 közötti szervezeti *átalakuláshoz*. A két időszak közötti *alapvető* különbség a tudatosság és spontaneitás arányaiban, valamint az erre visszavezethető eredményességben lelhető fel. További *fontos* különbségek, hogy amíg XIX. század végén megkezdődött folyamatok elősegítették Magyarország felzárkózást Európa fejlettebb régióihoz és a nemzeti vagyon páratlan gyarapodását hozták, addig az ezredforduló Magyarországról ez nem jelenthető ki kétségek nélkül, továbbá a szervezeti újjászületést a nemzeti vagyon – elsősorban az ipari eszközök egy részének jelentős pusztulása kísérte.

Az 1890 körül megindult szervezeti építkezésnek három pillére volt: a kor kihívásának megfelelő cél kijelölése, a szükséges eszközök hozzárendelése, és a folyamat legmagasabb szintű ellenőrzése.

A kijelölt cél a hazai ipar és az infrastruktúra (vasút, hajózás, kikötők, városok) fejlesztése volt. A hozzárendelt eszközök a jogszabályi keretek létrehozása, a támogatási rendszer kialakítása, és az oktatási háttér biztosítása lett, a folyamat ellenőrzése pedig az országgyűlés hatáskörébe tartozott:

- A törvények közül az 1881. évi XLIV. törvény, az 1890. évi XIII. törvény, az 1898. XLIX. törvény, és az 1907. III. törvény érdemel említést, amelyek adókedvezményekkel és egyéb eszközökkel támogatták a technikai korszerűsítést, a vállalkozás alapítást-bővítést, a termék skála szélesítését az iparban, az állami vasutakon történő szállítást, a munkások lakóhelyének létrehozását, a külföldiek belföldi ipari tevékenységét, stb. Az országgyűlés által elfogadott iparfejlesztésre fordított éves pénzügyi támogatás az 1881. évi 126.000 koronáról 1906-ra 7.000.000 koronára emelkedett. Az állam külön is támogatta az ipari kisvállalkozásokat: 1900-1907 között 5.000.000 korona támogatást költöttek műhelyek felszereléseinek, szerszámainak beszerzésére, kiskereskedők kooperációinak létrehozására, mesterek és tanoncok oktatására támogatására.

¹ Az itt következő rész adatainak forrása: Hungary of To-Day, edited by Percy Alden, Eveleigh Nash, Fawside House London, 1909, 55-70. oldalak

- Az iparfejlesztés nem mehetett volna végbe az oktatás kiterjesztése nélkül. Jóval ezt megelőzően, 1868-ban lépett életbe az Eötvös-féle népoktatási törvény (1868. évi XXXVIII. tc.), amely – több nyugat-európai államot megelőzve – előírta a tankötelezettséget, s kimondta, hogy minden szülő vagy gyám köteles gyermekét annak 6 éves korától 12 éves koráig iskolába járatni. Az első hazai tanügyi törvény rendelkezése alapján a korábbi népiskolát hatosztályos elemi népiskolává kellett átszervezni. A törvény megjelenésének idején a tanköteles korú gyermekeknek csupán 48%-a járt rendszeresen iskolába, 1913-ben pedig már 93%-a. Ugyanebben az évben hagyta jóvá a király a másik alapvető jogszabályt, az „1868: XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában”-t². Ez a világ első nemzetiségi törvénye. Szól a nemzetiségek önálló kultúraápolási jogáról, illetve a közigazgatásban és az oktatásban is lehetőséget biztosít a nemzetiségi nyelvek gyakorlására, ha az adott körzetben a nemzetiségi lakosok aránya eléri a 20%-ot.
- Az elemi oktatáson túl az iparfejlesztés további fontos feltétele és eszköze a szükséges szakember-állomány kinevelése. Ennek hátterét az 1884. évi XVII. törvény biztosította. Ez minden tanonc számára kötelezővé tette az iskolába járást, az egyházi kerületekben pedig, ahol a szerződéses ipari tanulók száma meghaladta az ötvenet, kötelező volt az inasok számára külön szakiskolát felállítani. A törvényi kötelezettség hatására az 1905-1906-os tanévben 460 ipari szakiskolában 66.000 tanultak Magyarországon. Külön szakiskolákat állítottak fel a leányok számára a könnyűipari (ruhakészítés, varrás) szakmák elsajátítására.
- Tekintve, hogy a törvényekben az ipari és kereskedelmi miniszter jelentős felhatalmazásokat kapott a kedvezmények odaítélésében és nyújtásában, ezért évente kellett az országgyűlés előtt beszámolni az eszközök felhasználásáról. Az ellenőrzési rendszer kiépítésében valószínűleg szerepet játszott az 1870-es évek eleji államcsődközeli helyzet, ami csorbát csak a kilencvenes évek elejére sikerült kiköszörölni. Az ellenőrzésnek és az intézkedések hatékonysága felmérésének elengedhetetlen feltétele volt a megfelelő statisztikai bázis, amit ugyancsak biztosítottak.

A fenti erőfeszítések eredményeként az 1900. évben tartott népszámlálás az iparból élők számát 1.077.226-ban adta meg. A független iparos mesterek (mai szóval egyéni vállalkozók) száma 382 ezer volt, akik 696 ezer segédet foglalkoztattak. Az ipari vállalkozások megoszlása létszám-kategóriák szerint az alábbi volt:

1. táblázat

Segédek száma	1900-ban		Száz évvel később	
	Vállalkozások száma	Arányuk (%)	Vállalkozások száma	Arányuk (%)
Segéd nélkül	301.925	64,2	94.543	32,3
Egy fő segéd	88.001	18,7		
Két fő segéd	38.958	8,2		
3-5 fő segéd	30.016	6,4		
6-10 fő segéd	7.025	1,5		
1-10 fő összesen	164.000	34,8	173.429	59,2
11-20 fő segéd	2.633	0,5	11.641	4,0
20 fő felett	2.261	0,5		4,6

Figyelmeztetés: Az 1900. évi adatok a gazdaság nagyjából egyenlőségét reprezentálják, a 2000. éviéket nagyjából a felét.

² A törvény teljes szövege megtalálható a Függelékben az egyéb anyagok között.

Az 1900-ra kialakult ipari vállalkozási szerkezet – legalább is a vállalkozások számát tekintve – a mikrovállalkozások túlzott elterjedését jelzik. Ugyanakkor a félszázaléknyi nagyvállalkozás valódi nagyvállalkozás volt, amit az mutat, hogy a húsz főnél nagyobbak foglalkoztatták az ipari munkaerő közel negyven százalékát. A nagyvállalkozások részesedtek ugyanakkor az import 74-77, és az export 70-72 százalékából. A külkereskedelmi forgalom nem csak szervezetileg, de országoként és koncentrált volt, háromnegyede Ausztriával, egytizenketted része Németországgal bonyolódott (összesen 82 százalék.). A harmadik partneri helyen álló Nagy-Britannia részesedése éppen meghaladta a két százalékot.

Mint az a Kutatási Beszámoló több helyén is világossá válik majd, az 1989 után kialakult vállalkozási szerkezet is nemzetközi összehasonlításban a mikro-, és kisvállalkozások irányában túlsúlyos, az export vonatkozásában pedig túlkoncentrált. Lényeges különbség azonban a száz évvel korábbiakhoz képest, hogy az export túlnyomó része nem a hazai tulajdonú nagyvállalkozásoknál, hanem a kizárólag külföldi tulajdonosú vállalkozásoknál koncentrálódik.

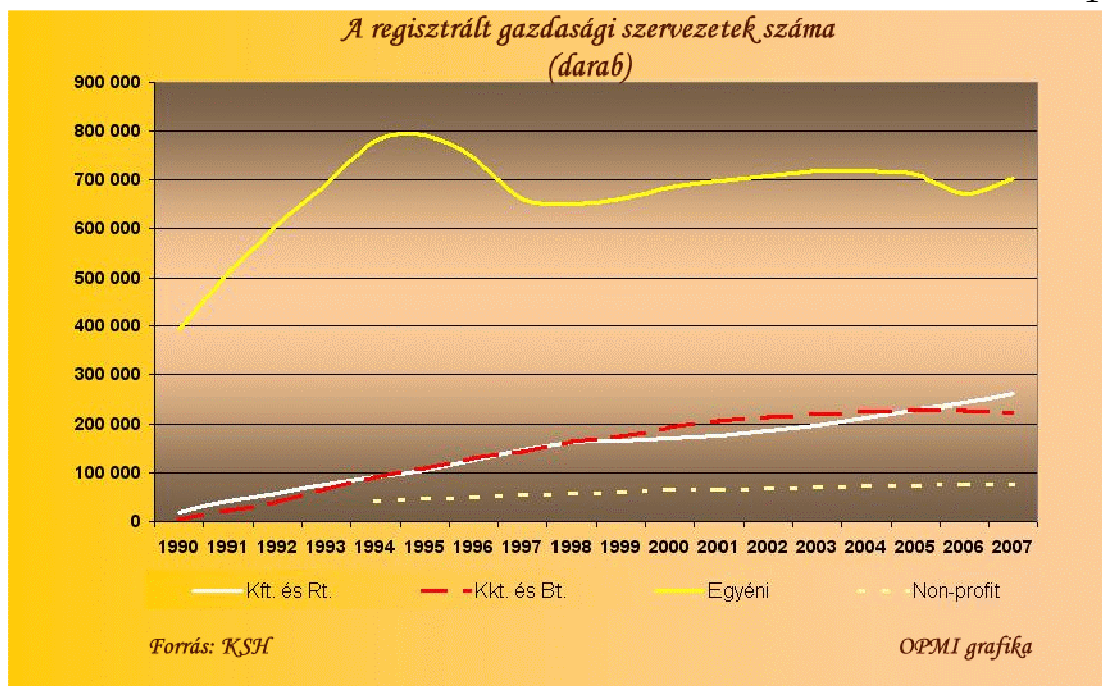
A vállalkozási szerkezet átalakulásának folyamata³

1989 végén 360 ezer vállalkozás és 31 ezer egyéb (non-profit) szervezet működött Magyarországon. A vállalkozások zömét az egyéni vállalkozások tették ki (320 ezer), jelentős (24 ezer) volt a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások (zömmel gazdasági munkaközösségek) száma. A mintegy 15 ezer jogi személyiségű társas vállalkozás többségét a szövetkezetek (7500) és a korlátolt felelősségű társaságok (4500) alkották. A szervezeti centralizáció mértékét jelzi ugyanakkor, hogy termelés legnagyobb hányadát adó és az állóeszköz-állomány legnagyobb részét működtető állami vállalatok száma mindössze 2400 volt.

A regisztrált vállalkozások száma 1995-ben érte el a csúcspontját. Ekkor 1.053 ezer vállalkozást és ezekkel együtt összesen 1.115 ezer gazdasági szervezetet regisztráltak Magyarországon. Ezt követően indult meg az egyéni vállalkozások számának csökkenése, aminek következtében az 1997. év végére a regisztrált vállalkozások száma már elmaradt az egymilliótól (998 ezer), a regisztrált gazdasági szervezetek száma pedig ezzel párhuzamosan 1.067 ezerre csökkent. A vállalkozások között 791 ezerről 660 ezerre mérséklődött egyéni vállalkozások száma, miközben a betéti társaságok köre 107 ezerről 140 ezerre szélesedett. 1997 után az egyéni vállalkozások száma kismértékben növekedett, és 2000-től kezdődően a hétszázazres szint körül állandósult. A társas vállalkozások számának dinamikus növekedése 2001-től megállt, és a háromszázazres szint közelében stabilizálódni látszik. Az összességében jelentős csökkenés ellenére, ami egyfajta önkorrekciónak, letisztulásnak is felfogható, figyelembe véve, hogy a családok száma Magyarországon megközelítőleg 3 millió, akkor azt kell mondani, hogy átlagosan minden harmadik család részt vesz valamilyen önálló vállalkozásban. Igaz, ezen vállalkozások egy része a piaci jelenlét szempontjából csupán látszólagos. Ugyanis az 1997 végén nyilvántartott egyéni vállalkozásoknak 70%-a (1996-ban még csak 62%-a), a betéti társaságoknak 85%-a működött ténylegesen. Ennek ellenére is az mondható, hogy akár kényszerből, akár a piac nyújtotta reális gazdasági adottságokra építve, esetleg a gazdasági szabályok kiskapuiból nyíló kínálkozó lehetőségekre alapított vállalkozásokkal, az évtized második felére, történelmi léptékkal mérve páratlanul gyorsan, a magyar társadalom jelentős része vállalkozóvá vált.

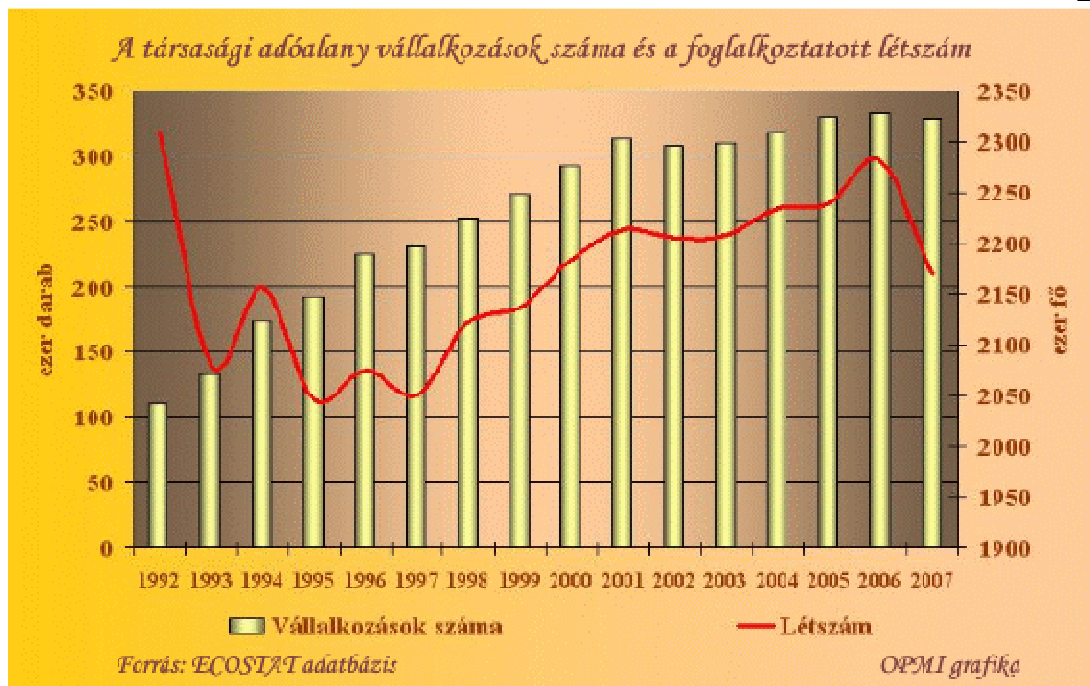
³ A fejezetben használt statisztikai kategóriák pontos tartalmát lásd a MÓDSZERTAN című részben.

1. ábra

Az átalakulás kezdetén, 1992-1993-ban egészen 1997-ig a magánosítással, a nagyvállalkozások egy részének felszámolásával, feldarabolásával összefüggésben több, mint tíz százalékkal, közel háromszázezer fővel csökkent a társas vállalkozások által foglalkoztatottak létszáma. Ezt követően a vállalkozások számával párhuzamosan növekedett, 2006-ra pedig visszakapaszzkodott az 1992-es érték közelébe.⁴

2. ábra

⁴ A grafikonon látható 2007-es érték még felülvizsgálatra szorul.

1997 végén az egyéni vállalkozások és betéti társaságok számszerinti túlsúlya ellenére a termelés zömét a jogi személyiségű társas vállalkozások adták, amelyek szerkezetére szintén a nagyarányú átalakulás a jellemző. A társas vállalkozások száma 1989 és 1997 között mintegy a nyolcszorosára nőtt. Ezen belül azonban a szövetkezetek száma alig változott (1997-ben 8330 szövetkezetet regisztráltak szemben az 1989. évi 7546-tal), a kft-k száma viszont a 23 szorosára, a Rt-k száma több mint a tízszeresére (307-ről 3929-re) nőtt. 1997-ben a társas vállalkozások 90%-át a kft-k alkották. A bejegyzett kft-k és Rt-k 85-90%-a valóban működött is, ez azonban a szövetkezeteknek csak alig valamivel több, mint a feléről mondható el.

2. táblázat

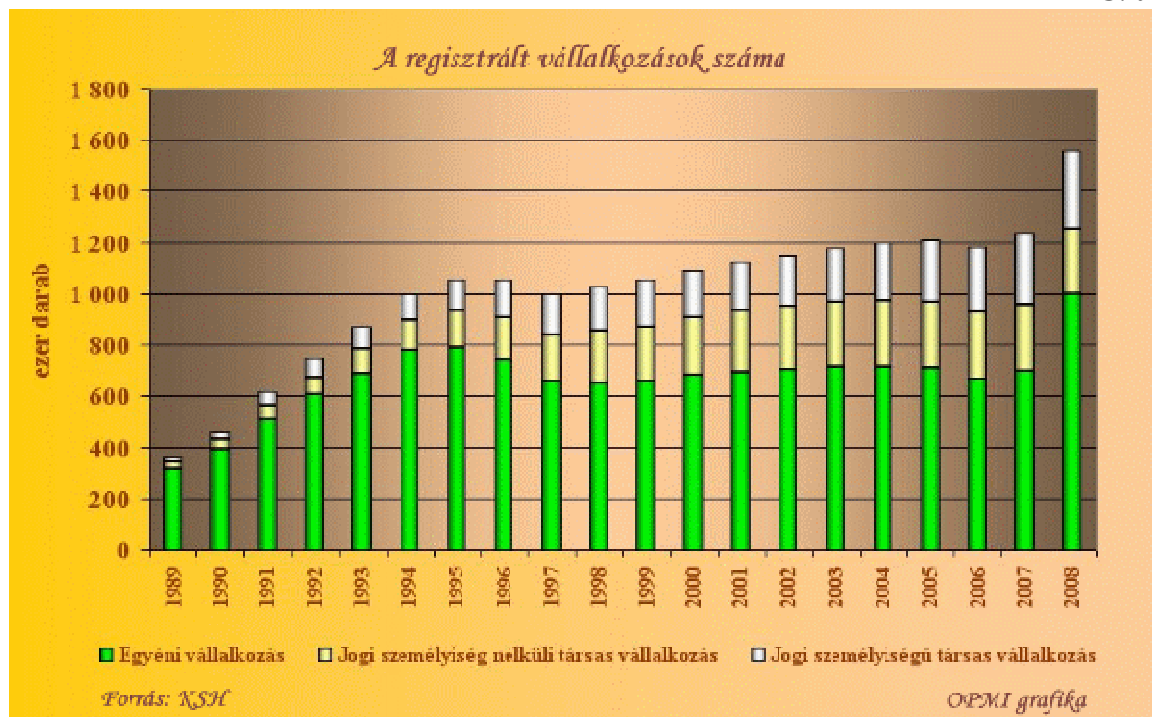
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
A. Jogi szem. társas váll.	15235	29470	52756	69386	85638	101591	116945
– Jogi személyiségű gt.	5191	19401	42695	59363	75654	91229	106245
= Kft	4484	18317	41204	57262	72897	87957	102697
= Rt	307	646	1072	1712	2375	2896	3186
– Szövetkezet	7546	7641	7766	8229	8668	8252	8321
B. Jogi szem nélk. társ. v.	24143	34095	52136	70597	98036	121128	144816
– Jogi szem. nélk. gt.	17341	26807	43439	60000	85116	105704	111057
= Betéti társaság	1162	5789	22977	41218	67301	89001	107106
– Jogi szem. nélk. egyéb	6802	7288	8697	10597	12920	15424	19913
C. Társ. váll. össz. A+B	39378	63565	104892	139983	183674	222719	261761
D. Egyéni vállalkozás	320619	393450	510459	606207	688843	778036	791496
E. Vállalkozások C+D	359997	457015	615351	746190	872517	1000755	1053257
F. Egyéb szervezetek	31200	38300	43322	48982	53346	59931	62099
Mindösszesen E+F	391197	495315	658673	795172	925863	1060686	1115356

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A. Jogi szem. társas váll.	136917	158662	174 250	177 436	183 340	189 145	198 427
– Jogi személyiségű gt.	125940	147388	162 588	165 307	171 495	177 424	186 744
= Kft	122044	143109	157 990	160 647	167 033	172 919	182 242
= Rt	3536	3929	4 251	4 350	4 372	4 423	4 425
– Szövetkezet	8362	8330	8 230	8 191	7 516	7 074	6 768
B. Jogi szem nélk. társ. v.	167426	179912	203 691	211 835	228 181	237 689	245 281
– Jogi szem. nélk. gt.	132119	144552	166 863	175 979	196 009	207 365	216 567
= Betéti társaság	127725	140043	161 857	170 762	188 136	199 152	208 454
– Jogi szem. nélk. egyéb	22712	24269	26 182	26 998	27 255	27 427	26 675
C. Társ. váll. össz. A+B	304343	338574	377 941	389 271	411 521	426 834	443 708
D. Egyéni vállalkozás	745247	659690	648 701	660 139	682 925	698 001	708 513
E. Vállalkozások C+D	1049590	998264	1 026 642	1 049 410	1 094 446	1 124 835	1 152 221
F. Egyéb szervezetek	65719	69 351	74 115	77 479	81 034	82 996	84 669
Mindösszesen E+F	1115309	1067615	1 100 757	1 126 889	1 175 480	1 207 831	1 236 890

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
A. Jogi szem. társas váll.	209 641	226 143	240 556	254 637	273 549	308 697
– Jogi személyiségű gt.	197 667	214 151	228 585	242 851	261 907	297 060
= Kft	193 247	209 720	224 146	238 411	257 347	292 165
= Rt	4 345	4 357	4 371	4 373	4 493	4 828
– Szövetkezet	6 790	6 532	6 230	5 860	5 488	5 245
B. Jogi szem nélk. társ. v.	250 564	255 162	257 386	259 113	257 560	252 727
– Jogi szem. nélk. gt.	222 676	226 748	228 438	228 396	225 175	218 309
= Betéti társaság	214 787	219 023	220 955	221 152	218 307	211 823
– Jogi szem. nélk. egyéb	27 003	27 762	28 449	30 329	32 065	34 143
C. Társ. váll. össz. A+B	460 205	481 305	497 942	513 750	531 109	561 424
D. Egyéni vállalkozás	716 729	717 323	710 838	670 203	702 595	1 000 022
E. Vállalkozások C+D	1 176 934	1 198 628	1 208 780	1 183 953	1 233 704	1 561 446
F. Egyéb szervezetek	87 056	88 365	90 209	92 123	91 931	92 853
Mindösszesen E+F	1 263 990	1 286 993	1 298 989	1 276 076	1 325 635	1 654 299

A kilencvenes évtized közepén az évek óta tartó folyamatokban jelentős módosulások történtek, amelyek a vállalkozások száma növekedésének alakulásában, valamint a működő és a regisztrált vállalkozások megváltozott arányában jutottak kifejezésre. Ez utóbbi tényyszerűen azt jelentette, hogy a kezdeti vállalkozási „boom” lendületének kimerülése után az évtized közepén megindult a leülepedés, az öntisztulás folyamata, a bármilyen okból tartósan nem működő vállalkozások folyamatosan hagyják el a piac színterét, ahol így egyre nagyobb részt foglalnak el a valóságos piaci szereplők.

3. ábra

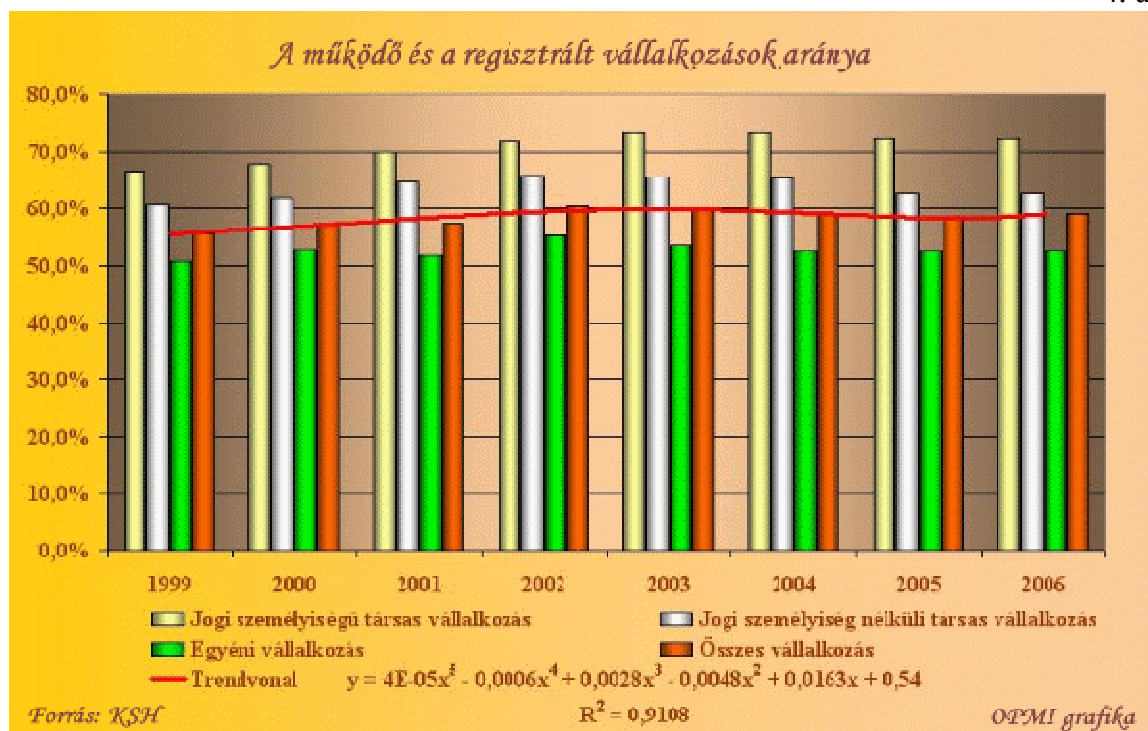
A vállalkozások számának a kilencvenes évek elejére jellemező robbanásszerű növekedése 1994-95 táján megtört. Ennek első jele volt, hogy 1995-ben a regisztrált egyéni vállalkozások számának növekedése gyakorlatilag megállt, 1996-ban 45 ezres, 1997-ben pedig további 86 ezres csökkenés következett be. Jelentősen mérséklődött ugyanakkor a társas vállalkozások növekedésének üteme is, ami azzal a szerkezeti változással egészült ki, hogy a működő jogi személyiségű társas vállalkozások (túlnyomórészt korlátolt felelősségű társaságok) száma 1997-ben szorosan megközelítette a jogi személyiséggel nem rendelkező társas vállalkozások (lényegében betétit társaságok) számát.

A kilencvenes évek közepének másik jól kitapintható változása, ami elsősorban a jogi személyiséggel nem rendelkező vállalkozások körében mutatkozott meg, a működő vállalkozások arányának növekedése volt a regisztrált vállalkozásokon belül. Teljesen természetesnek tekinthető, hogy – összefüggésben az egész gazdaság átalakulásával – az évtized elején számos olyan vállalkozás alakult, amit a kényszer szült, vagy amelyek a jogszabályok kihasználására épültek és valójában nem volt valóságos gazdasági alapjuk, így a szabályok változása következtében életképtelenné váltak, formai fenntartásuk is folyamatos veszteséget jelentett. Ebben az értelemben egy önmagán túlszaladó folyamat önkorrekciójáról, egyfajta öntisztulásról beszélhetünk. A 2000-es években a folytatódó kismértékű javulás 2002-2003 körül megtörni látszik, a trend csökkenő irányba fordult, a nem működő vállalkozások aránya a regisztráltakon belül növekedni kezdett.

Miközben a lassan javuló működő/regisztrált arány emelkedő tendenciája pozitívnak tekinthető, addig annak ütemei és az abszolút értékei nem azok. 2006-ban az átlagos érték a vállalkozások egészére 59 százalék volt, ami azt jelenti, hogy a vállalkozások több, mint kétötödének az adott évben sem foglalkoztatottja, sem árbevétele nem volt. A regisztrált jogi személyiségű vállalkozások 72 százaléka, a jogi személyiséggel nem rendelkező társas vállalkozások 63 százaléka működött is. Ugyanakkor a legnagyobb tömeget képviselő egyéni vállalkozásoknak közel fele (47%) nem működött. A jogi személyiségű vállalkozások közül a működő Rt.-ék aránya a nyolcvan százalék alakult, a kft.-ék viszont a nem jogi személyiségű bt.-ékre hajaztak (73, illetve 71 százalék). A KSH jelentése szerint a legalacsonyabb a működő vállalkozások aránya a „0”-fős vállalkozások között, 2006-ban mindössze 17.600 ilyen akadt.

A kilencvenes évek első felében lezajlott vállalkozás-alapítási boom végén, 1997-ben, a regisztrált több mint egy millió gazdasági szervezet 97%-a 11 főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztatott. Az is megállapítható, hogy a legkisebb vállalkozásoknak alig több mint a fele működött és hogy a méretkategóriák növekedésével a működő vállalkozások aránya is gyorsan emelkedett, úgy, hogy a legnagyobb méretkategóriában már csaknem valamennyi bejegyzett vállalkozás egyben működött is. A regisztrált vállalkozásokon belül a működő vállalkozások létszám-kategóriák szerint és gazdálkodási formánként az alábbi képet mutatták.

4. ábra

3. táblázat

**A működő gazdasági szervezetek száma 1996. és 1997. XII. 31-én
létszám-kategóriák és gazdálkodási formák szerint, darab**

Gazdálkodási forma		11 főnél kisebb	11–20 fő	21–50 fő	51–300 fő	300 főnél nagyobb	Összesen
Gazdasági társaság	a)	200089	8300	6066	3561	913	218929
	b)	230682	8609	6169	3624	861	249945
ebből: kft.	a)	89053	6862	5253	2684	314	104166
	b)	107715	7117	5332	2715	313	
részvénytársaság	a)	1183	238	430	789	592	3232
	b)	1483	281	440	824	545	3573
betéti társaság	a)	106257	1117	330	73	5	107782
	b)	116854	1138	353	71	3	118419
Szövetkezet	a)	2082	557	920	1243	56	4858
	b)	2424	535	882	1105	43	4989
Társas vállalkozás összesen	a)	215258	9434	7264	4927	999	237882
	b)	246623	9591	7257	4795	921	269187
Egyéni vállalkozás	a)	458571	1194	339	59	-	460163
	b)	463527	1170	314	38	-	465049
Vállalkozás összesen	a)	673829	10628	7603	4986	999	698045
	b)	710150	10761	7571	4833	921	734236
Gazdasági szervezetek összesen	a)	738098	10774	7855	5718	1319	763764
	b)	778046	10918	7843	5584	1196	803587
Összesen = 100%	a)	96,6	1,4	1,0	0,7	0,2	100
	b)	96,8	1,4	1,0	0,7	0,1	100

Forrás: A gazdasági szervezetek száma, havi KSH Gyorsjelentés, 1996, 1997-es évek

Megjegyzés: a) : 1996. XII. 31-én, b) : 1997. XII. 31-én

A táblázat adataiból és a nemzetközi összehasonlításokból is kitűnik, hogy a kilencvenes évek második felére a szervezetek számát tekintve Magyarország a mikrovállalkozások országa lett, ugyanis a legkisebb vállalkozások aránya jelentősen meghaladja az OECD országok átlagát.

4. táblázat

A vállalkozási szerkezet a vállalkozások, valamint a foglalkoztatottak száma szerint az európai OECD országokban és az Amerikai Egyesült Államokban 1995-ben

	Megoszlás a vállalkozások száma szerint (%)		Megoszlás a foglalkoztatottak száma szerint (%)	
	Európa	USA	Európa	USA
Mikro vállalkozás (1-10 fő)	93,3	78,2	31,8	12,2
Kisvállalkozás (11-99 fő)	6,2	20,0	24,9	27,0
Középvállalkozás (100-499 fő)	0,5	1,4	15,1	14,4
Nagyvállalkozás (500 fő felett)	0,1	0,3	28,1	46,3

Forrás: Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Working Party on Small and Medium-Sized Enterprises, "High-Level Workshop on 'SMEs: Employment, Innovation and Growth' Synthesis Report," Washington, D.C., June 1995.

A regisztrált szervezetek közel háromnegyed részét kitevő egyéni vállalkozásból a szakmai megoszlást tekintve a legnagyobb arányt a szellemi szabad foglalkozásúak (37%) képviselik. Csekélynek tűnik a mezőgazdasági vállalkozások száma, aminek a magyarázata az, hogy ezek között nem szerepelnek az adókötelezettség alatti termelési volument produkáló őstermelők. A megoszlás azonban lényegesen megváltozik akkor, ha a működő szervezeteket nézzük, ugyanis az egyéni vállalkozók egyes kategóriái között ebben a tekintetben igen nagy az eltérés. A regisztrált szellemi foglalkozásúaknak csak kevesebb, mint a negyven százaléka működik valóban, míg ez az arány a kereskedőknél, kisiparosoknál és a mezőgazdasági önálló vállalkozóknál meghaladja a háromnegyed részt. Ez a már korábban is említett fő tendenciába illeszkedően 1995-höz képest lényeges változást takar, ugyanis egy évvel korábban egynegyed, illetve kétharmad részek voltak ugyanezek az arányok.

5. táblázat

Az egyéni vállalkozók szakmai megoszlása, fő

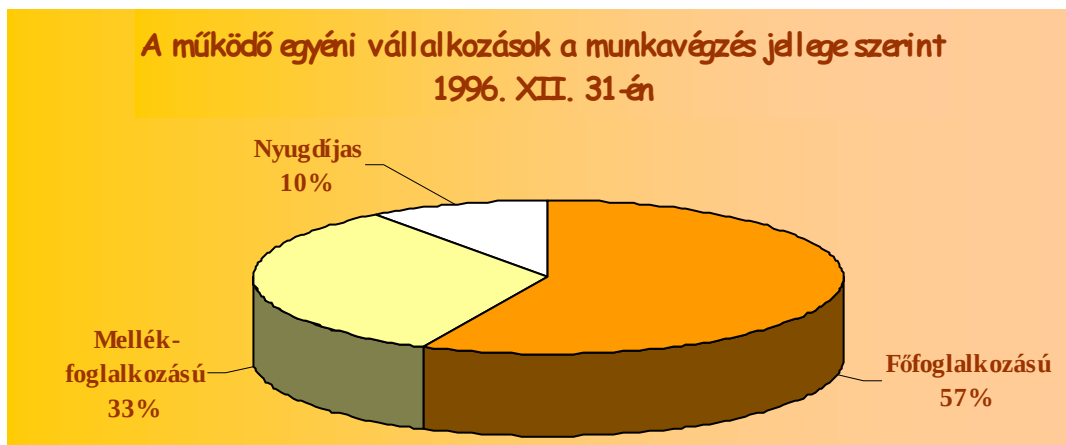
Szakma	1994.	1995.	1996.	1996-ból működő	
	dec.	dec.	dec.	db	%
Szellemi szabadfoglalkozású	243093	273200	274899	103699	37,7
Kisiparos	257245	261458	239419	182172	76,1
Magánkereskedő	255205	235067	205011	154171	75,2
Mezőgazdasági vállalkozó	11579	23758	25918	20121	77,6
Összesen	778036	793483	745247	460163	61,7

Forrás: A gazdasági szervezetek száma, havi KSH Gyorsjelentés, 1996, 1997-es évek

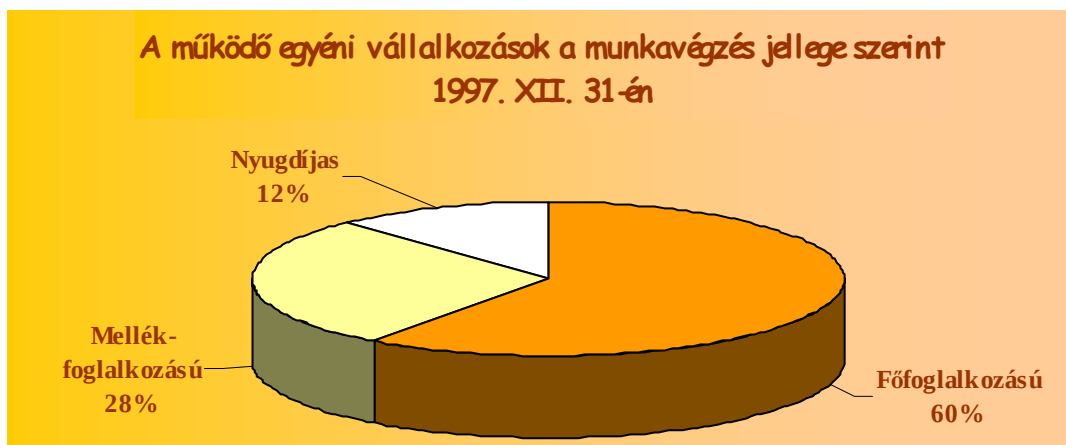
1996-97-ben a munkavégzés jellegét tekintve az egyéni vállalkozások összetétele jelentősen megváltozott: csökkent a tevékenységüket mellékfoglalkozásban űzők aránya, ezzel szemben

a nyugdíjasok és a főfoglalkozásúak súlya megnövekedett. Míg a főfoglalkozású egyéni vállalkozók háromnegyede működő vállalkozás, addig a mellékfoglalkozásúaknál 53 százalék, a nyugdíjasoknál pedig mindössze 46 százalék volt a ténylegesen is működő vállalkozások aránya.

5. ábra

6. ábra

A gyors átalakulások végén a vállalkozások területi elhelyezkedését tekintve – történelmi okokkal is magyarázhatóan – Magyarországot az erős területi differenciáltság jellemezte. Székhely szerinti megoszlásuk alapján 1997 végén a legtöbb működő vállalkozás a fővárosban (230 663), Pest (78 190), valamint Borsod-Abaúj-Zemplén (38 926) és Bács-Kiskun (38 467) megyében tevékenykedett. A vállalkozói aktivitást kifejező mutató, az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma az átlag (72) felett volt Budapesten (114), Zala (77), Csongrád (76), valamint Pest (74) megyében. Az átellenes oldalról Borsod-Abaúj-Zemplén (46), Nógrád (47), Szabolcs-Szatmár-Bereg (51), Jász-Nagykun-Szolnok (52), Heves (54), Békés (56) megyéket lehet nevesíteni, amely területeken az 1000 lakosra jutó vállalkozások száma nem érte el a fővárosi átlagnak a felét sem. Lényegében ehhez a körhöz tartozott Hajdú-Bihar megye (58) is, ami így együtt azt jelenti, hogy a lakosság létszámára vetített vállalkozói aktivitás a legalacsonyabb és az országos átlagtól a legnagyobb mértékben elmaradó a Dunától keletre eső területeken, pontosabban az Északi-Hegyvidék, valamint Csongrád megye kivételével a Tiszántúl régióiban.

**Az 1000 lakosra jutó vállalkozások száma területenként
1996. december 31-én és 1997. december 31-én**

Megye, főváros		Regisztrált vállalkozás			Működő vállalkozás		
		társas	egyéni	összes	társas	egyéni	összes
Budapest	a)	69	105	174	51	54	105
	b)	78	91	169	59	55	114
Bács-Kiskun	a)	23	67	90	18	46	64
	b)	25	60	85	20	46	66
Baranya	a)	28	75	103	22	45	67
	b)	31	66	97	25	46	66
Békés	a)	15	60	75	12	43	55
	b)	16	54	70	13	43	56
Borsod-Abaúj-Zemplén	a)	18	46	64	14	31	45
	b)	20	40	60	15	31	46
Csongrád	a)	28	76	104	22	51	73
	b)	30	69	99	24	52	76
Fejér	a)	23	69	92	18	42	60
	b)	25	60	85	20	43	63
Győr-Moson-Sopron	a)	24	70	94	20	50	70
	b)	26	62	88	22	50	72
Hajdú-Bihar	a)	19	54	73	16	39	55
	b)	22	50	72	18	40	58
Heves	a)	14	57	71	11	42	53
	b)	16	50	66	13	41	54
Jász-Nagykun-Szolnok	a)	15	52	67	13	37	50
	b)	17	46	63	15	37	52
Komárom-Esztergom	a)	26	64	90	19	45	64
	b)	27	57	84	21	46	67
Nógrád	a)	16	44	60	12	33	45
	b)	17	40	57	13	34	47
Pest	a)	26	70	96	21	48	68
	b)	30	60	90	25	49	74
Somogy	a)	21	106	127	17	49	66
	b)	23	98	121	19	51	70
Szabolcs-Szatmár-Bereg	a)	15	50	65	13	37	50
	b)	17	45	62	14	37	51
Tolna	a)	18	74	92	15	45	60
	b)	20	66	86	17	45	62
Vas	a)	17	65	82	14	42	56
	b)	20	59	79	17	42	59
Veszprém	a)	20	85	105	15	47	62
	b)	22	78	100	18	48	66
Zala	a)	24	89	113	19	53	72
	b)	26	84	110	21	56	77
Összesen	a)	30	73	103	23	45	68
	b)	33	65	98	26	46	72

Forrás: A gazdasági szervezetek száma, havi KSH Gyorsjelentés, 1996, 1997-es évek

Megjegyzés: a): 1996. december 31-én, b): 1997. december 31-én

I.2. A vállalkozások tulajdonosi szerkezetének változásai

A források szerkezetének, valamint a likviditási helyzetnek a vizsgálatakor a kutatási beszámoló már érintette a vállalkozások saját forrásait, szembeállítva az idegen forrásokkal, a kötelezettségekkel. Ez a fejezet a saját források, vagyis a vállalkozások saját tőkéjének az összetételét tekinti át, különös hangsúlyt helyezve annak tulajdonosi szerkezetére.

A jelenlegi szabályozás és szóhasználat szerint a saját források összetevői a következők: jegyzett tőke, tőketartalék, eredménytartalék, a lekötött tartalék, az értékelési tartalék, és a tárgyévi mérleg szerinti eredmény. 1996-ig a saját tőke része volt az áthozott veszteség is, amin belül megkülönböztették a vállalkozás alapításával összefüggő és a folyamatos gazdálkodással, üzletmenettel kapcsolatos veszteségeket. Az akkor hatályos jogszabályok szerint az előbbit korlátlan ideig, az utóbbit maximálisan öt évig lehetett elhatárolni.⁵ A társasági adó bevallásokban jegyzett tőkeként a cégbíróságon bejegyzett tőkét a létesítő okiratban meghatározott összegben kell bemutatni. Az elmúlt évek inflációs körülményei miatt fontos megemlíteni, hogy a jegyzett tőkét a társasági szerződésben rögzített névértéken kell a bevallásokban szerepeltetni, és ennek megfelelően így jelenik meg ebben a feldolgozásban is. A tőke- és az eredménytartalék forrása a (pozitív) mérleg szerinti eredmény. A kétféle tartalék közötti különbség elsősorban nem a képzés módjában, hanem a felhasználás lehetőségeiben nyilvánul meg. A tőke és az eredménytartalék valamint a jegyzett tőke arányának vizsgálata értékes elemzési szempontot kínál a vállalkozások prosperitásának, bővülési képességének elemzéséhez. Ugyanis azt mutatja, hogy minél nagyobb a tartalékok aránya a jegyzett tőkéhez viszonyítva, annál inkább képes volt az alapítás időpontjához képest a vállalkozás az eszközeinek-forrásainak a bővítésére. Az ilyen elemzésnek korlátozó tényezője az infláció, mert amíg a jegyzett tőkét mindig eredeti, „változatlan” áron tartják nyilván, addig a tartalékok vegyes áron szerepelnek a kimutatásokban. Ennek pedig az a következménye, hogy egy adott vizsgált vállalkozás saját tartalékainak bővülése az inflációval azonos mértékben túlértékelt az alapítói vagyonhoz képest. A mérleg szerinti eredmény 1992 óta az adózás utáni („tiszt”) eredményt jelenti, szemben a korábbi időszakkal, amikor az adózás előtti eredményt értették rajta.

A céltartalékok nem alkotják részét a saját tőkének, de hozzátartoznak a saját forrásokhoz. Képzésüket a várható veszteségekre ugyancsak a számvitelről szóló törvény szabályozza. Az ennek megfelelően képzett céltartalékok egy bizonyos, a törvényben rögzített hányadát a társasági adóról szóló törvény ráfordításnak ismeri el és az adó alapját csökkentő tételként kezeli.

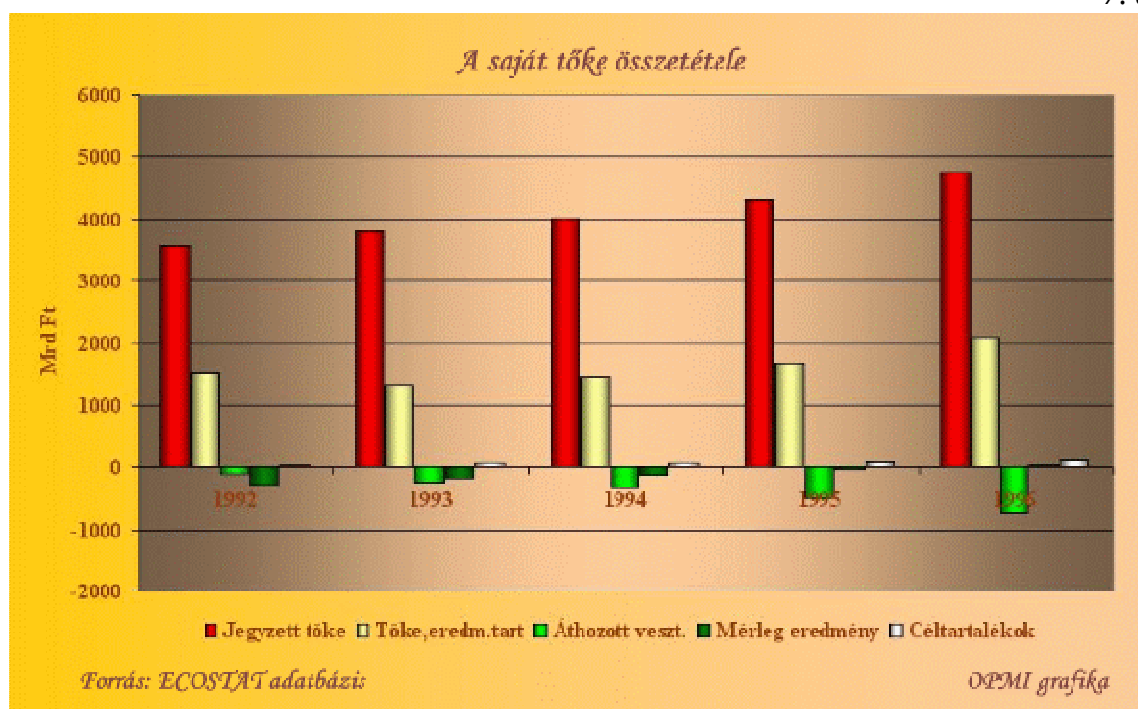
Magyarországon a társas vállalkozások tulajdonosi szerkezetének alapvető változásai 1990 és 1996-1997 között szinte végérvényesen lezajlottak: megszűnt az állami tulajdon dominanciája, a bel- és külföldi magánszemélyek, társaságok, pénzintézetek váltak a főbb tulajdonosokká. A gazdálkodási formák közül kiszorultak a vállalatok, marginálissá lettek a szövetkezetek; a közkereseti és a korlátolt felelősségű társaságok, valamint a részvénytársaságok váltak az uralkodó társasági formává.

⁵ A leírtakhoz lásd részletesebben A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvényt és A társasági adóról szóló LXXXVI. törvényt.

Az 1992 és az 1996-1997 közötti évek átalakulásának jellemző vonásai

1992-1997 között a saját források 54 százalékkal gyarapodtak, ami lényegesen alacsonyabb ütemet jelentett, mint amilyen az inflációs ráta volt ugyanezen időszakban. A legnagyobb mértékben az áthozott (kumulált) veszteségek és a céltartalékok növekedtek, megközelítőleg a nyolcszorosukra. A mérleg szerinti eredmény 1992. évi jelentős összesített negatívuma (-289 Mrd Ft) 1996-ra szerény pozitív összegre változott (24 Mrd Ft), majd 1997-ben nagyságrendben akkora volt, mint 1992-ben, csak éppen pozitív előjellel (305 Mrd Ft). A jegyzett tőke valamint a tőke és eredmény tartalék az összes saját forrással közel megegyező mértékben növekedett, a köztük levő különbség kevesebb, mint 2 százalékpont, ami a jegyzett tőkéhez viszonyítva érzékelhetetlen tőke és eredmény tartalék bővülést jelentett.

7. ábra

A saját tőke összetételében a vállalkozásokat a foglalkoztatott létszám nagysága szerint vizsgálva az időszak végén jelentős változások észlelhetők 1992-höz viszonyítva. Az évtized elején a vállalkozások két csoportra tagolódtak: az 1-10 fős és az ezer fő feletti vállalkozások a (tőke és eredmény tartalék) / (jegyzett tőke) viszonylag magas arányában, valamint a negatív mérleg szerinti eredmény és az áthozott veszteség minimális szintjében mutattak közös vonásokat a többiekhez képest. Az évtized középső harmadának végén a (tőke és eredmény tartalék) / (jegyzett tőke) hányadosában meglévő különbségek csökkentek, az arány kiegyensúlyozottabbá vált az egyes csoportok között. Ez egyrészt úgy következett be, hogy a ráta az 1-10 fős vállalkozásoknál lényegesen csökkent, míg a többi kategóriánál növekedett. A másik lényeges változás 1992-höz képest az volt, hogy egyértelmű fordított kapcsolat alakult ki a vállalkozások létszám szerinti nagysága és a felhalmozott veszteség tömege között, azaz az áthozott veszteség kumulált nagysága csoportonként a vállalkozás méretkategóriájának növekedésével együtt csökkent.

A saját forrás összetevői a vállalkozás mérete szerint, Mrd Ft

Létszám-kategóriák	Jegyzett tőke	Tőke- és eredmény-tartalék	Áthozott veszteség	Tartalék és veszteség	Mérleg szerinti eredmény	Céltartalékok
1992						
0 fő	213	30	-11	19	-16	1
1-10 fő	443	339	-15	324	-7	1
11-20 fő	85	14	-5	9	-17	1
21-50 fő	165	36	-10	26	-19	1
51-300 fő	624	146	-30	116	-80	5
301-1000 fő	838	241	-14	227	-83	5
1000 fő felett	1188	721	-16	705	-67	7
Összesen	3555	1527	-101	1426	-289	20
1996						
0 fő	394	98	-91	7	-29	5
1-10 fő	397	161	-159	2	10	9
11-20 fő	183	54	-41	13	-4	6
21-50 fő	282	115	-63	52	9	8
51-300 fő	856	272	-139	133	31	22
301-1000 fő	862	356	-136	220	13	29
1000 fő felett	1789	1014	-105	909	-5	44
Összesen	4763	2070	-734	1336	24	123
1997						
0 fő	470			-31	-31	10
1-10 fő	545			3	24	12
11-20 fő	170			41	16	5
21-50 fő	342			115	31	12
51-300 fő	1001			227	48	27
301-1000 fő	1010			223	61	39
1000 fő felett	1789			1023	155	53
Összesen	5328			1600	305	158

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

A különböző méretű vállalkozások áttekintésekor meg kell említeni, hogy a vizsgált időszak második felében egyetlen csoportnál, a „0”-fős vállalkozásoknál nem jelentéktelen vagyonvesztés következett be, azaz az áthozott veszteségek, valamint a mérleg szerinti eredmény együttes (negatív) értéke meghaladta a tőke és az eredmény tartalék együttes összegét. A vagyonvesztés szinte teljes egésze a „0”-fős korlátolt felelősségű társaságoknál és az egyéb formáknál (lényegében a betéti társaságoknál) keletkezett, kicsiny hányada pedig a vállalatoknál és a szövetkezeteknél alakult ki.

Az ebbe a csoportba tartozó korlátolt felelősségű társaságok és betéti társaságok az árbevétel és a mérlegfőösszeg nagyságát tekintve is valódi mikrovállalkozások, családi alapon működő gazdasági társaságok, amelyeknél a költségek elszámolásakor és így az eredmény kialakításakor lehetőség volt a családi (magán) végsőfogyasztás egy részének és a vállalkozói tevékenységhez kötődő költségeknek, ráfordításoknak az összemosásához, keveredéséhez. Ennek a lehetőségnek a megléte és érvényesülése annál is inkább valószínűsíthető, mivel ezek a vállalkozások méretüknél fogva nem rendelkeznek hosszabb távra kielégítő tartalékokkal, tehát a tartós veszteség melletti gazdálkodásuk finanszírozhatatlan. Ezt látszanak alátámasztani, bár nem teljes bizonyító erővel a vállalkozások számára vonatkozó adatok, amik szerint a korlátolt felelősségű társaságok és a betéti társaságok számának növekedése nem nagyon vesztett a lendületéből 1997-ben sem, szemben az egyéni vállalkozásokkal, amelyeknél már 1995-ben megkezdődött egy csökkenési szakasz.

8. táblázat

**A „0”-fős vállalkozások saját forrásainak összetevői 1997. december 31-én
gazdálkodási formák szerint, Mrd Ft**

	Saját tőke	Jegyzett tőke	Tartalék és veszteség	Mérleg szerinti eredmény	Cél- tartalékok
Vállalat	2	3	-1	0	0
Kft.	304	386	-50	-32	9
Részvénytársaság	87	51	37	-1	1
Szövetkezet	8	13	-4	-1	0
Egyéb vállalkozás	7	18	-15	4	0
Összesen	408	470	-31	-31	10

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

A gazdálkodási formák közül 1992-ben még nagy súlyt képviseltek az összes saját tőkén belül a vállalatok és a szövetkezetek forrásai. Ez a pozíció a gazdasági átalakulás során a kilencvenes évek közepére elenyészett, hogy átadja helyét a korlátolt felelősségű társaságoknak és a részvénytársaságoknak, amelyek együttesen az évtized második felére az összes saját tőke több mint 90 százalékával rendelkeztek. A (tőke és eredmény tartalék) / (jegyzett tőke) arányának nagyságát tekintve 1992-ben a vállalatok és a részvénytársaságok mutattak közeli hasonlóságot, míg a korlátolt felelősségű társaságok, a szövetkezetek, és az egyéb vállalkozási formák (lényegében a betéti társaságok) egy másik jól elkülöníthető csoportot alkottak. (Az egyéni vállalkozások tartalékai nem érték el a milliárdos nagyságrendet.) Az évtized második felére a vállalatok tartalékai lényegében (a vállalatok átalakulásával párhuzamosan) felszívódtak. Megmaradtak az aránybeli hasonlóságok, illetve különbségek a részvénytársaságok, valamint a korlátolt felelősségű társaságok és a szövetkezetek között. Az egyéni vállalkozások (1996-ig) és az egyéb vállalkozási formák (bt-k) ugyanakkor abszolút értelemben is és a jegyzett tőkéjükhöz képest is jelentős tőke és eredmény tartalékot képeztek. Ezzel kapcsolatosan érdemes figyelni arra a tényre, hogy 1992-ben csak ennek a két csoportnak a mérleg szerinti eredménye volt pozitív, továbbá

1996-ban is a valós súlyuknál jóval nagyobb arányban részesedtek az összes mérleg szerinti eredményből.

9. táblázat

A saját tőke összetevői gazdálkodási formák szerint, Mrd Ft

Gazdálkodási formák	Jegyzett tőke	Tőke- és eredmény-tartalék	Áthozott veszteség	Tartalék és veszteség	Mérleg szerinti eredmény	Céltartalékok
1992						
Vállalat	710	333	-23	310	-129	8
Kft.	650	110	-38	72	-51	3
Részvénytárs.	1820	985	-20	965	-74	8
Szövetkezet	343	92	-14	78	-41	1
Egyéni vállalk.	1	0	-1	-1	2	0
Egyéb vállalk.	30	7	-4	3	3	0
Összesen	3555	1527	-101	1426	-289	20
1996						
Vállalat	91	1	-25	-24	17	2
Kft.	1391	475	-347	128	31	37
Részvénytárs.	2923	1445	-284	1161	-59	80
Szövetkezet	273	77	-37	40	10	2
Egyéni vállalk.	2	20	-4	16	8	0
Egyéb vállalk.	82	53	-37	16	18	2
Összesen	4763	2070	-734	1336	24	123
1997						
Vállalat	61			14	29	1
Kft.	1800			282	135	57
Részvénytárs.	3098			1290	108	96
Szövetkezet	260			49	7	3
Egyéb vállalk.	110			-37	26	2
Összesen	5328			1600	305	158

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

A gazdálkodási formák közül a vállalatoknál (1996-ban) és az egyéb gazdálkodási formáknál (lényegében a betéti társaságoknál) volt jelentős vagyonszerzés 1996-1997-ben. A vállalatok vagyonszerzése az átalakulásukkal kapcsolatosan nem tekinthető „természetellenesnek”. A betéti társaságoknál ugyanakkor látszólagos ellentmondás alakult ki az előző és a jelen bekezdésben leírtak között. Az ellentmondást a betéti társaságok méret szerinti áttekintése oldja föl, mert ebből világossá válik, hogy a vagyonszerzés alanyai a 0-10 főt foglalkoztató vállalkozások voltak (lásd erről a korábban leírtakat), míg a felhalmozást megvalósítók – az 51-300 főt foglalkoztatók kivételével – az ennél nagyobb társaságok köréből kerültek ki.

10. táblázat

**Az egyéb vállalkozási formák (betéti társaságok) forrásainak összetevői
létszám-kategóriák szerint, Mrd Ft**

	Saját tőke	Jegyzett tőke	Tartalék és veszteség	Mérleg szerinti eredmény	Céltar- talékok	Vállalkozás (db)
0 fő	7	18	-15	4	0	47164
1-10 fő	22	32	-22	12	1	66610
11-20 fő	9	5	1	3	0	1695
21-50 fő	12	7	3	2	0	557
51-300 fő	31	34	-5	2	0	151
301-1000 fő	16	12	1	3	0	17
Összesen	99	110	-37	26	2	116196

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

A régiók közül a fővárosban bejegyzett vállalkozásoknál volt a jegyzett tőke 52 százaléka, amiben még tizedes százalékpontnyi elmozdulás sem történt az azt követő évek során. Csökkenő mértékű, de a jegyzett tőke arányát meghaladta a budapesti vállalkozások tőke és eredmény tartalék képzése (63-ról 58 százalékra). 1992-ben az áthozott veszteség és a negatív mérleg szerinti eredmény közel fele a fővárosban keletkezett. 1996-ban már csak a budapesti székhelyű vállalkozásoknál volt negatív a mérleg szerinti eredmény, és az áthozott veszteség közel 60 százaléka is innen származott. A vizsgált időszak végén viszont a fővárosi vállalkozások eredménye is jelentős pozitív érték lett, itt számolták el ugyanis az összes mérleg szerinti eredmény több mint egy harmadát (35 százalékát).

A (tőke és eredmény tartalék) / (jegyzett tőke) arányában az elmúlt években egy kiegyenlítődési folyamat játszódott le. 1992-ben a Dél-Dunántúlon és a fővárosban az említett mutató értéke lényegesen magasabb volt, mint az ország többi részében. 1996-97-re az egyes régiók közötti különbségek jelentősen mérséklődtek annak köszönhetően, hogy a vidéki régiókban a (tőke és eredmény tartalék) / (jegyzett tőke) hányados emelkedett, ugyanakkor Budapesten nem változott, a Dél-Dunántúlon pedig jelentősen csökkent.

11. táblázat

A saját forrás összetevői régiók szerint, Mrd Ft

Régiók	Jegyzett tőke	Tőke- és eredmény- tartalék	Áthozott veszteség	Tartalék és veszteség	Mérleg szerinti eredmény	Céltarta- lének
1992						
Budapest	1846	959	-42	917	-145	12
Pest megye	168	40	-7	33	-15	1
Észak-Dunánt.	492	115	-13	102	-28	2
Dél-Dunántúl	253	207	-8	199	-21	2
É-Hegyvidék	287	67	-10	57	-27	2
Alföld	508	138	-21	117	-54	2
Összesen	3555	1527	-101	1426	-289	20

11. táblázat (folytatás)

Régiók	Jegyzett tőke	Tőke- és eredmény- tartalék	Áthozott veszteség	Tartalék és veszteség	Mérleg szerinti eredmény	Céltarta- lékok
1996						
Budapest	2473	1211	-430	781	-32	77
Pest megye	253	95	-48	47	-6	4
Észak-Dunánt.	670	293	-94	199	20	14
Dél-Dunántúl	427	139	-43	96	10	8
É-Hegyvidék	360	109	-38	71	3	8
Alföld	580	220	-81	139	27	12
Összesen	4763	2070	-734	1336	24	123
1997						
Budapest	2752			953	108	95
Pest megye	354			42	28	9
Észak-Dunánt.	772			249	69	20
Dél-Dunántúl	450			106	16	8
É-Hegyvidék	377			76	31	9
Alföld	623			172	54	17
Összesen	5328			1600	305	158

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

Emlékeztető: Az ECOSTAT „Mazsola” adatbázis régiók szerinti adatainál a régiók kijelölése 1994-ben történt, így azok eltérnek az Unióban 2005-ben definiált és használatos regionális felosztástól. Részletesebben lásd a MÓDSZERTAN című részt.

A jegyzett tőke – a tulajdonosi szerkezet szerinti – összetételének vizsgálatakor a megfigyelt sokaság reprezentativitása csökken az alapsokasághoz képest, mert a társasági adó törvény hatálya alá tartozó egyszeres könyvvitelt vezető vállalkozások adóbevallásában nem szerepel a jegyzett tőke tulajdonosi részletezése. A könyvvizetés módjáról a számviteli törvény intézkedik, ami szerint a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások számára az árbevétel nagyságától függetlenül kötelező a kettős könyvvizetés alkalmazása, míg a jogi személyiséggel nem rendelkező társaságok, egyéni vállalkozások (1996-ig) a nettó árbevétel nagyságától függően választhattak (2003. december 31.-ig) a kettős, vagy az egyszeres könyvvitel használata között. Az említett időpontig a hatályos törvények szerint a jogi személyiséggel nem rendelkező társaságoknál, amennyiben a nettó árbevétel két egymást követő évben meghaladta az ötven millió forintot, kötelező volt a kettős könyvvitel alkalmazása. 2004. január 1.-től a választási lehetőség megszűnt, a társasági adó hatálya alá tartozó társaságoknak kötelezően a kettős könyvvizetési formát kell alkalmazniuk.⁶

⁶ 2000. évi C. törvény a számvitelről, II. Fejezet Beszámolás és könyvvizetés.

A vállalkozások adatai a könyvvizetés módja szerint

Évek	Mérlegfőössz. Mrd Ft	Nettó árbev. Mrd Ft	Mérleg er. Mrd Ft	Jegyzett tőke Mrd Ft	Stat. Létszám, ezer fő	Vállalkozás száma, db
Kettős könyvvizetésű vállalkozások						
1992	7246	5610	-298	3538	1872	57263
1993	7638	6349	-168	3765	1797	66238
1994	8698	8334	-137	3992	1964	78822
1995	10249	10921	-49	4277	1927	89197
1996	12244	13829	-2	4733	2195	102796
1997	14886	17870	291	5297	1842	115984
Egyszeres könyvvizetésű vállalkozások						
1992	74	221	9	17	115	53171
1993	111	336	8	23	152	67152
1994	163	506	0	25	192	95392
1995	208	630	12	27	196	103493
1996	261	740	26	30	210	118614
1997	282	734	15	31	162	108828

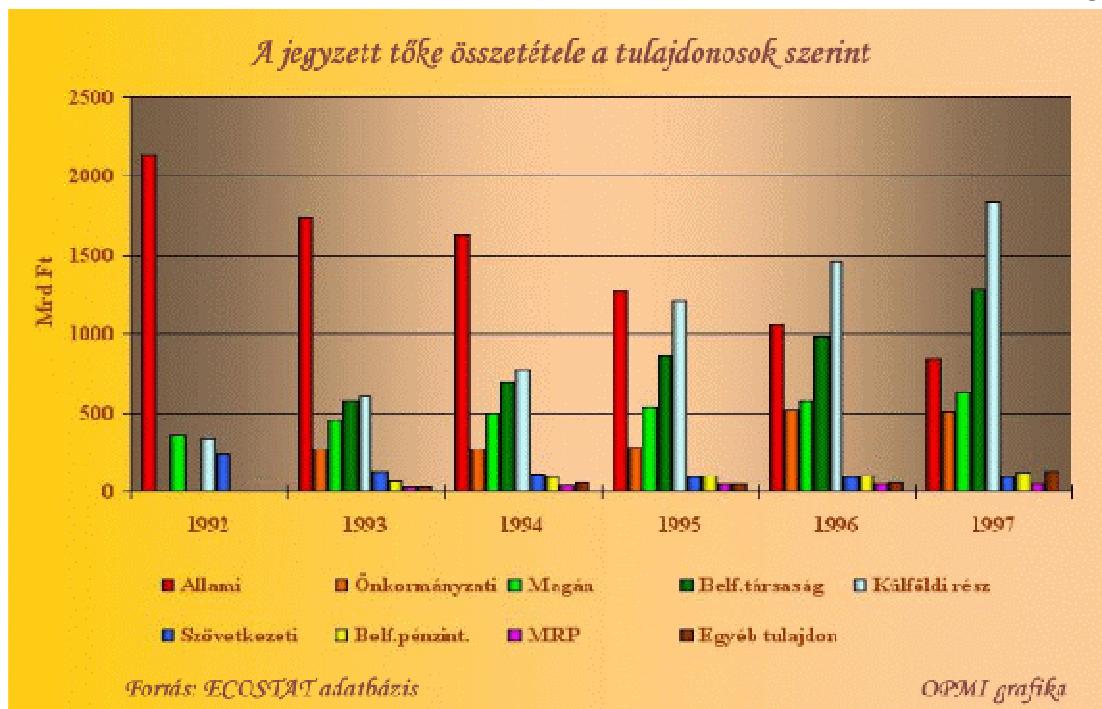
Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

Az eszközök, a források és az eredménylevezetés értékeinek vonatkozásában a reprezentáció szükséglete nem jelentős, – eltekintve a mérleg szerinti eredménytől, ahol az eltérés igen lényeges – mert az egyszeres könyvvizetésű vállalkozások adatai a kettős könyvvizetésűekhez viszonyítva a 0,5-6 százalék közötti sávban változtak. A foglalkoztatott létszám és a vállalkozások számának vizsgálatakor ugyanakkor már nagymértékű lenne a sokaság számának csökkenése, ha az elemzés csak a kettős könyvvizetésűekre korlátozódna.

Az egyszeres könyvvizetésűek jegyzett tőkéje a kettős könyvelést alkalmazók jegyzett tőkéjéhez képest mindössze 0,6 százalékot tett ki, ezért megállapítható, hogy a jegyzett tőke – a tulajdonosi szerkezet – vizsgálatakor a kiválasztott sokaság reprezentativitása csak kismértékben csökkent, azaz a kettős könyvvizetésűek vagyoni struktúrájából megbízható következtetések vonhatók le a vállalkozások egészére vonatkozóan.

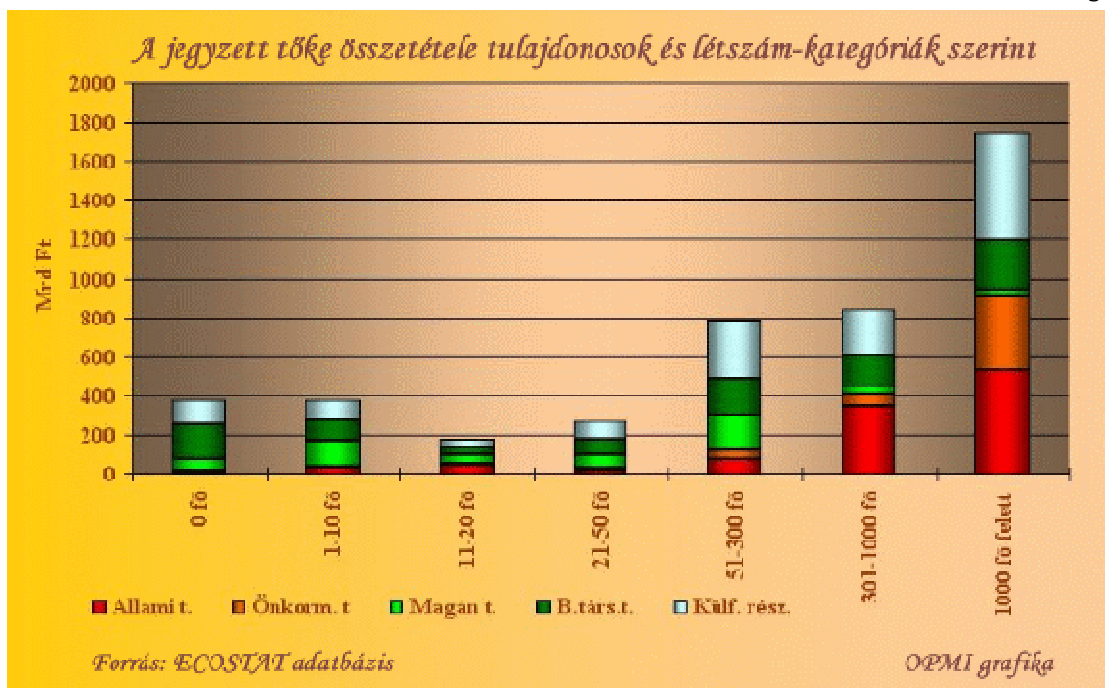
A jegyzett tőke összetevői közül a privatizáció következtében tartósan csökkenő irány mellett is, 1996-ig az állami vagyonrész képezte a legnagyobb hányadot. 1996-ban már a legterjedelmesebb résszé a jegyzett tőkén belül a külföldi részesedés vált, aminek aránya ekkor elérte a 30 százalékot, 1997-ben a 34 százalékot, azaz az évtized második felében a társaságok induló vagyonának átlagosan minden harmadik forintját külföldi vállalkozó bocsátotta rendelkezésre. Minden negyedik forint viszont belföldi társaságtól származott, míg a magántulajdon 12 százalékot képviselt. Számottevő még az önkormányzatok tulajdoni része (9,5%). A jegyzett tőke további elemei, a belföldi pénzügyi tulajdon, az MRP és a szövetkezeti vagyonrész, valamint az egyéb tulajdonrészek aránya csak néhány százalékpontot tettek ki.

8. ábra

A vállalkozások méretére tekintve az összes jegyzett tőkéből a legkisebb súlyt a 11-50 főt foglalkoztató vállalkozások képviselték.

9. ábra

Meglepő ugyanakkor, szemben azzal az általános iránnyal, miszerint a vállalkozás méretével együtt nő a jegyzett tőkében az állami tulajdon aránya, hogy 1996-ban a 11-20 fős, 1997-ben

pedig az 1-10 fős, tehát a legkisebb méretű vállalkozások körében milyen kiugróan magas volt az állami tulajdoni rész.

Az első pillantásra szembeszökő jelenség magyarázata az, hogy ebbe a csoportba bekerült néhány olyan vállalat és részvénytársaság is, amely valójában nem kisvállalkozás, hanem az átalakulás valamilyen stádiumában (közvetlen előtte, utána, közben) lévő nagyvállalkozás. Erre közvetlenül két tény is utal: egyrészt az ebbe a csoportba került vállalatok jegyzett tőkéjének nagysága, ami 1996-ban átlagosan 1,05 milliárd, 1997-ben 173 millió forint, valamint az állami tulajdonból tartós állami tulajdoni rész igen magas aránya (87, ill. 38 százalék).

13. táblázat

A 11-20 fős vállalkozások jegyzett tőkéjének összetevői gazdálkodási formák szerint, 1996. december 31-én, Mrd Ft

Gazdálkodási formák	Állami tulajdon	Önkormányzati tulajdon	Magán-tulajdon	Belföldi társaság tulajdona	Külföldi társaság tulajdona	A vállalkozások száma, db
Vállalat	15	1	0	3	0	20
Kft.	2	1	23	18	32	6086
Rt.	27	4	7	17	9	189
Szövetkezet	0	0	14	1	0	345
Egyéni*	0	0	0	0	0	228
Egyéb	0	0	2	0	1	1726
Összesen	44	5	47	38	42	8594

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

Megjegyzés: */ Az egyéni vállalkozások érték adatai nem érték el a milliárdos nagyságrendet

14. táblázat

A 1-10 fős vállalkozások jegyzett tőkéjének összetevői gazdálkodási formák szerint, 1997. december 31-én, Mrd Ft

Gazdálkodási formák	Állami tulajdon	Önkormányzati tulajdon	Magán-tulajdon	Belföldi társaság tulajdona	Külföldi társaság tulajdona	A vállalkozások száma, db
Vállalat	13	0	0	1	0	75
Kft.	7	6	117	106	98	62804
Rt.	18	4	21	59	31	633
Szövetkezet	0	0	14	1	0	863
Egyéb	1	0	19	4	7	66610
Összesen	39	10	170	172	136	130985

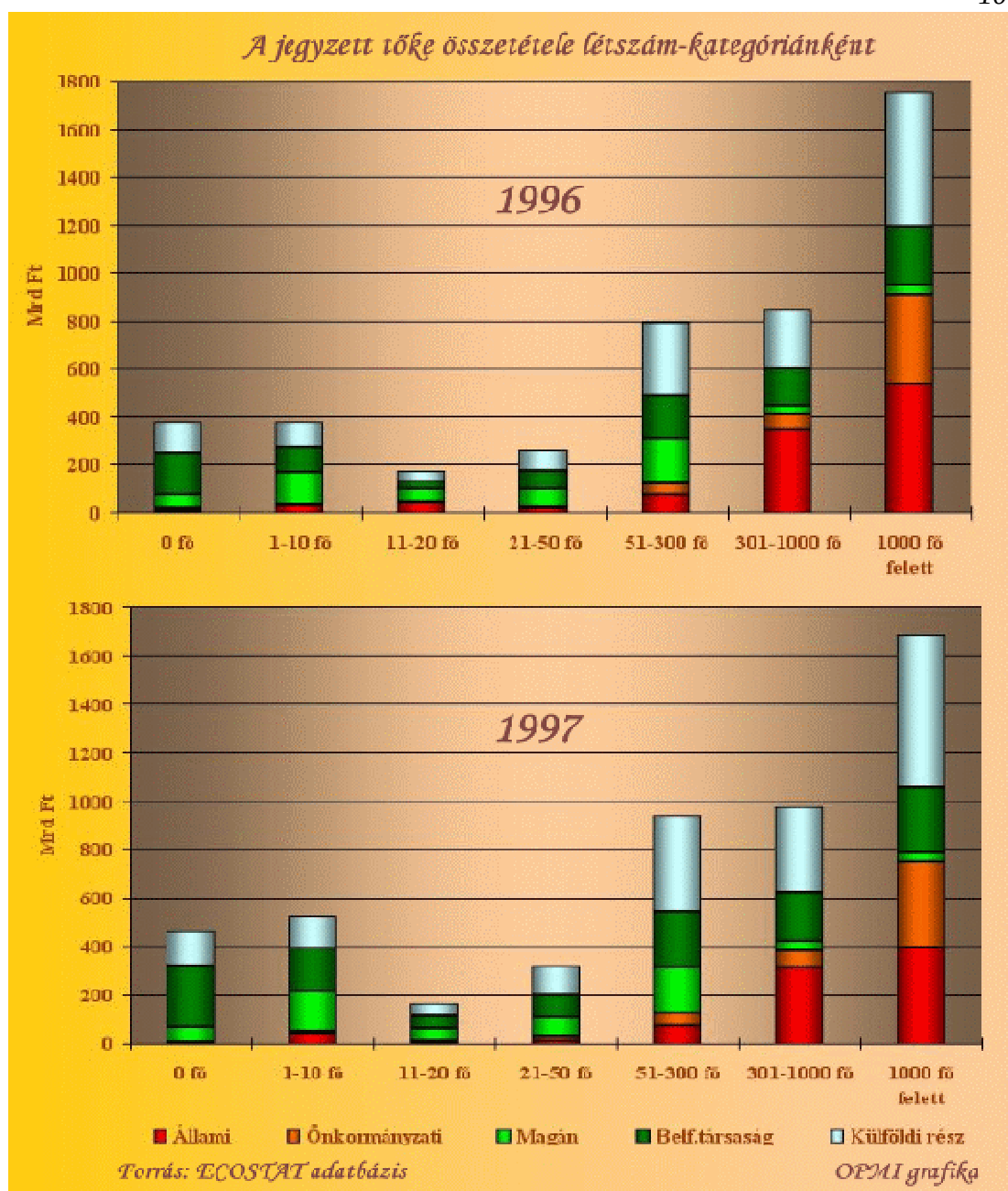
Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

A vállalkozás mérete és a jegyzett tőke összetevőinek alakulása közötti összekapcsolódás közül, a már említett vállalkozási méret → állami tulajdoni rész összefüggéshez hasonlóan vállalkozási méret → önkormányzati tulajdoni rész összefüggést kell kiemelni, ami azt juttatja kifejezésre, hogy az egyre nagyobb vállalkozások tulajdonosai között egyre nagyobb tulajdonosi szerepet játszottak az önkormányzatok. Az önkormányzati tulajdoni hányad a

1000 fő feletti foglalkoztatottal működő vállalkozásoknál volt a legmagasabb, ahol elérte a 21 százalékot.

A magántulajdon aránya a jegyzett tőkében az előzőekkel éppen fordított irányt mutat. Minél nagyobb ugyanis egy vállalkozás, általában annál kisebb benne a magántulajdoni hányad. Magyarországon a legnagyobb magántulajdoni rész a majdnem legkisebb, az 1-10 főt foglalkoztató vállalkozásoknál volt található, ahol részesedése meghaladta az egy harmadot, azaz a jegyzett tőke minden harmadik forintja magánszemélyektől származott.

10. ábra

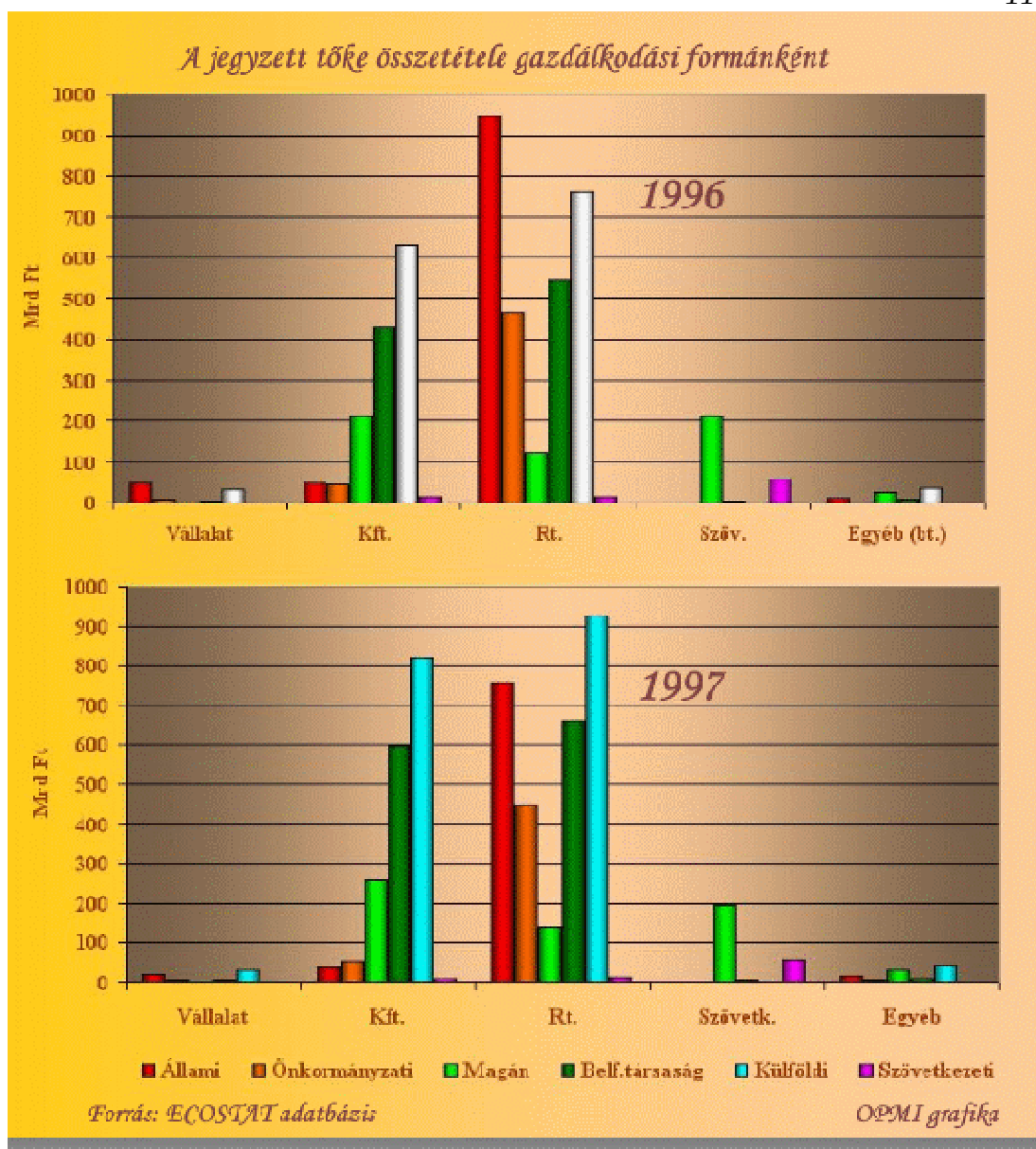

A belföldi társaságok tulajdoni része az előzőhöz hasonló, de még karakterisztikusabban nyilvánult meg: a legnagyobb hányadot a „0”-fős vállalkozásokban (55%), míg a legkisebbet az 1000 fő feletti vállalkozásokban mutatta (16%).

A külföldi tulajdoni rész a többivel szemben nem jelzett sem egyenes, sem fordított arányossági összefüggést a vállalkozás méretével. A legjobban az 51-300 főt foglalkoztató vállalkozásokban nyert teret, ahol a jegyzett tőkében közel 43 százalékot képviselt. A legkevésbé az 1-20 fő közötti vállalkozásoknál épült be a jegyzett tőkébe a külföldi partner (26-29%).

A gazdálkodási formákat tekintve meg kell ismételni azt a többször megfogalmazott megállapítást, miszerint az évtized második harmadának végére a lezajlott gazdasági átalakulás eredményeként megszűnt a vállalatok és szervezetek dominanciája, a jegyzett tőke egésze és annak egyes alkotóelemei is túlnyomórészt a korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok kezében összpontosultak.

11. ábra

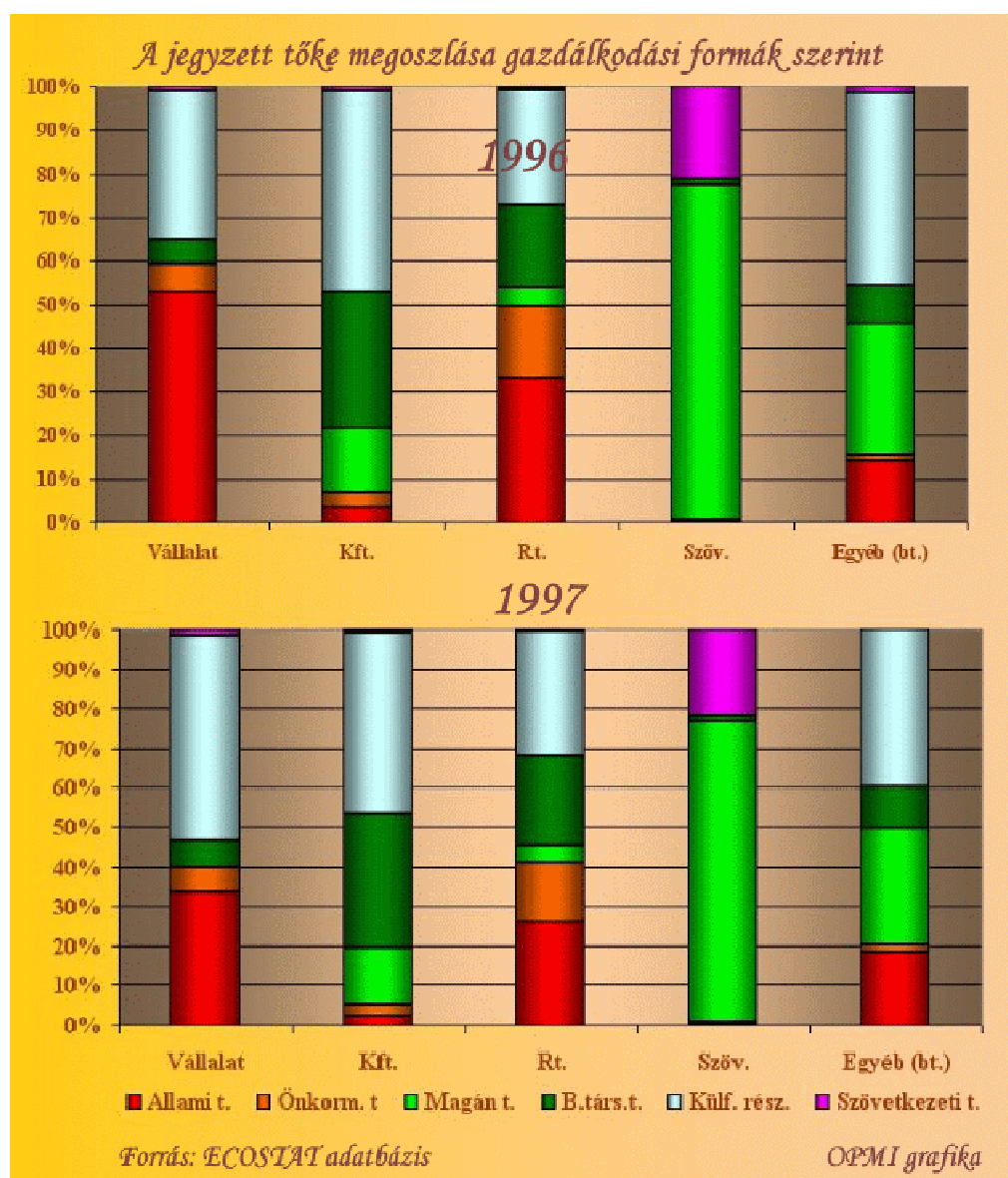

A két gazdálkodási forma vagyonának összetétele között azonban jellegzetes különbségek mutatkoztak. Az állami vagyon az átalakulások során a vállalatoktól döntően a részvénytársasági formában működő vállalkozásokhoz „öröklődött”, így az összes jegyzett

tőkében lévő állami tulajdoni hányad 90%-a a részvénytársaságok tőkéjében található. Ugyanilyen arányt képviselt az önkormányzati tulajdon is az összes jegyzett tőkéből a részvénytársaságoknál. Abszolút értékben meghaladta a részvénytársaságok részesedése az ötven százalékot az összes belföldi társasági tulajdoni rész és az összes külföldi tulajdoni rész birtoklásában. Ugyancsak az abszolút nagyságokat nézve a magántulajdon tekintetében viszont a korlátolt felelősségű társaságok és a szövetkezetek közel azonos mértékben megosztva rendelkeztek ezen tulajdoni rész 80%-a felett. A fentiek alapján némiképp leegyszerűsítve azt lehetne mondani, hogy a közösségi tulajdoni rész (állami, önkormányzati) a részvénytársaságok, míg a magán eredetű tulajdoni rész a korlátolt felelősségű társaságok jegyzett tőkéjében jelent meg.

Végül csupán a teljesség kedvéért szükséges megemlíteni a szövetkezeti tulajdoni rész megoszlását, amelynek két harmada magától értetődően a szövetkezetek jegyzett tőkéjében összpontosult, az egy harmad rész pedig fele-fele arányban a korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok tőkéjét gyarapította.

12. ábra

Az abszolút nagyságok mellett érdemes néhány észrevétel erejéig a jegyzett tőke összetevőinek viszonylagos értékei mellett is megállni. Így két szempontból is figyelmet érdemel az egyéb vállalkozási formák (lényegében a betéti társaságok) kategóriája, egyrészt az állami tulajdon, másrészt a külföldi részesedés magas hányada miatt.

Mint az a korábbi fejtegetésekből látható volt, és ezt a nemzetközi tapasztalatok is alátámasztják, a vállalkozások formája és a vállalkozások mérete között szoros kapcsolat van. Magyarországon a mikro-, kis-, és középvállalkozások általában egyéni vállalkozás, betéti társaság, szövetkezet, korlátolt felelősségű társaság formában, míg a nagyobb vállalkozások korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság, vállalat formában működnek (működtek). Ahogy azt az adatok jelezték, az utóbb felsoroltak jegyzett tőkéjében a többiekhez viszonyítva jelentős állami tulajdoni hányad, illetve külföldi részesedés található. A kilencvenes évek elején a vállalatok átalakulásakor, vegyes vállalkozások létrehozásakor nem volt ritka az állami vagyonnak betéti társaságokba kerülése sem. Ezek a betéti társaságok viszont természetesen már alapításukkor sem voltak igazi kisvállalkozások, alapító vagyonuk lényegesen, nagyságrendekkel meghaladta a kisvállalkozások átlagos saját tőkéjét. Mint az a következő összeállításban a mérleg főösszeg nagyságából is kitűnik, magántulajdoni és önkormányzati hányadot nem tartalmazva lényegében ezeknek a nagyobb vállalkozásoknak a jegyzett tőkéjében összpontosult az állami tulajdoni rész és a külföldi részesedés 80-90 százaléka, miközben számbeli arányuk az egyéb vállalkozási formák között csak ezrelékekben fejezhető ki.

15. táblázat

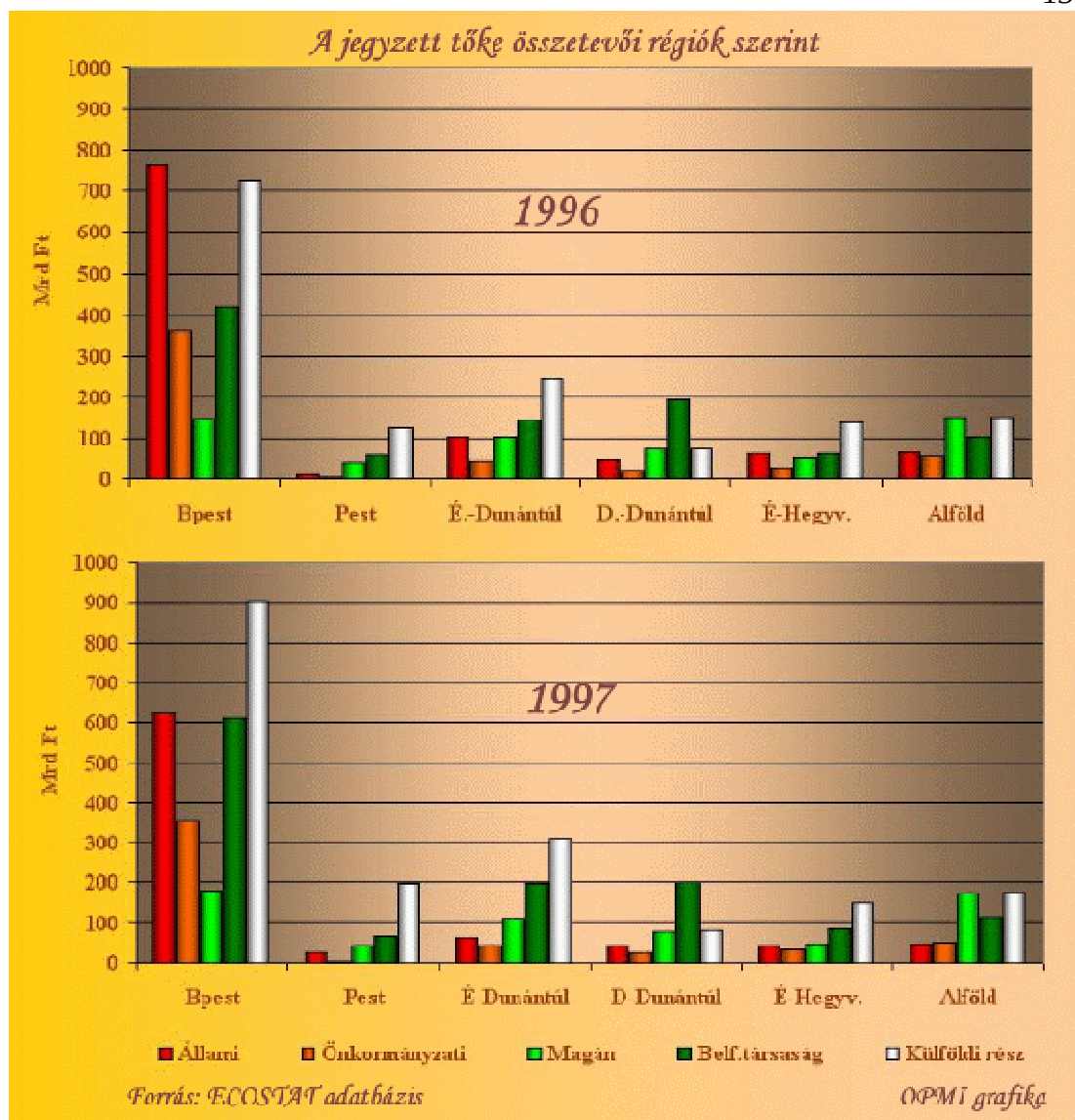
**Az egyéb vállalkozási formák jegyzett tőkéjének összetevői
a mérlegfőösszeg nagysága szerint, Mrd Ft**

Értékhatárok millió Ft	Állami tulajdon	Önkormányzati tulajdon	Magán- tulajdon	Külföldi részesedés	Vállalkozás, db
1996. december 31-én					
0 – 200	2	1	24	7	109223
200 – 1250	8	0	0	6	108
1250 felett	1	0	0	22	16
Összesen	11	1	24	35	109361
1997. december 31-én					
0 – 200	3	1	29	8	116016
200 – 1250	14	1	1	7	155
1250 felett	2	0	0	27	25
Összesen	19	2	30	41	116196

A saját tőke összetételét régiók szerint vizsgálva már szó volt arról, hogy a jegyzett tőke több mint fele (52 százaléka) a budapesti székhelyű vállalkozások mérlegeiben jelenik meg. Tekintettel a főváros túlsúlyára, a nagy országos állami vállalatok fővárosi illetőségére, aligha meglepő, hogy a vizsgált időszak végén a jegyzett tőke összetevői közül az összes állami és az összes önkormányzati tulajdon több mint hetven százaléka a budapesti székhelyű vállalkozások birtokában volt. Annál meglepőbb viszont az a tény, hogy a magántulajdoni

rész mindössze 29 százalék volt, alig több mint az alföldi régió részesedése az összes magántulajdonból.

13. ábra

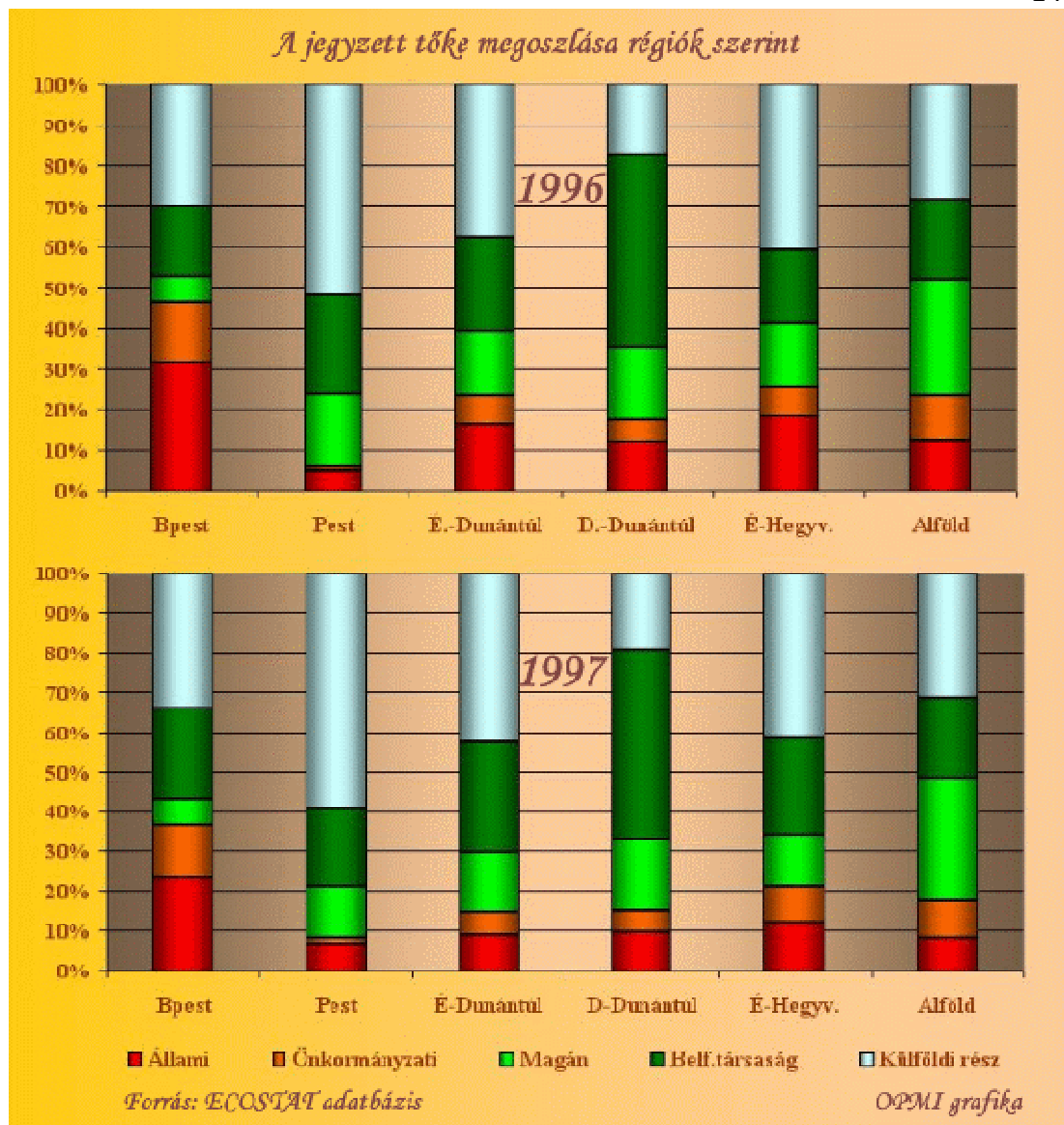
Emlékeztető: Az ECOSTAT „Mazsola” adatbázis régiók szerinti adatainál a régiók kijelölése 1994-ben történt, így azok eltérnek az Unióban 2005-ben definiált és használatos regionális felosztástól. Részletesebben lásd a MÓDSZERTAN című részt.

Az egyes régiók között a jegyzett tőke összetevőinek megoszlását illetően lényeges különbségek mutatkoznak. Már az abszolút számok is jelezték, hogy a budapesti székhelyű vállalkozások jegyzett tőkéjében a legmagasabb az állami és az önkormányzati tulajdon együttes aránya. Ugyanakkor a legkevésbé „társadalmazítottak” Pest megye vállalkozásai voltak, ahol az állami és az önkormányzati tulajdon aránya együttesen sem érte el a 8 százalékot. A többi régióban az állami és az önkormányzati tulajdoni hányad a két szélső pont, a főváros és Pest megye között található. A magántulajdon aránya az alföldi régióban a

legmagasabb, Budapesten a legkisebb, mindössze egyötöde az alföldiének, míg a többi régióban közel azonos súlyt képviselt.

A belföldi társaságok tulajdoni részének aránya a Dél-Dunántúlon emelkedett jelentősen az átlagos fölé, a többi területen az egymás közötti eltérés nem volt számottevő. A külföldi részesedés a pest megyei vállalkozásoknál a legnagyobb, a jegyzett tőke minden második forintja nem hazai eredetű. Ezzel szemben a Dél-Dunántúlon a vállalkozások jegyzett tőkéjének csak minden ötödik egysége származott külföldről.

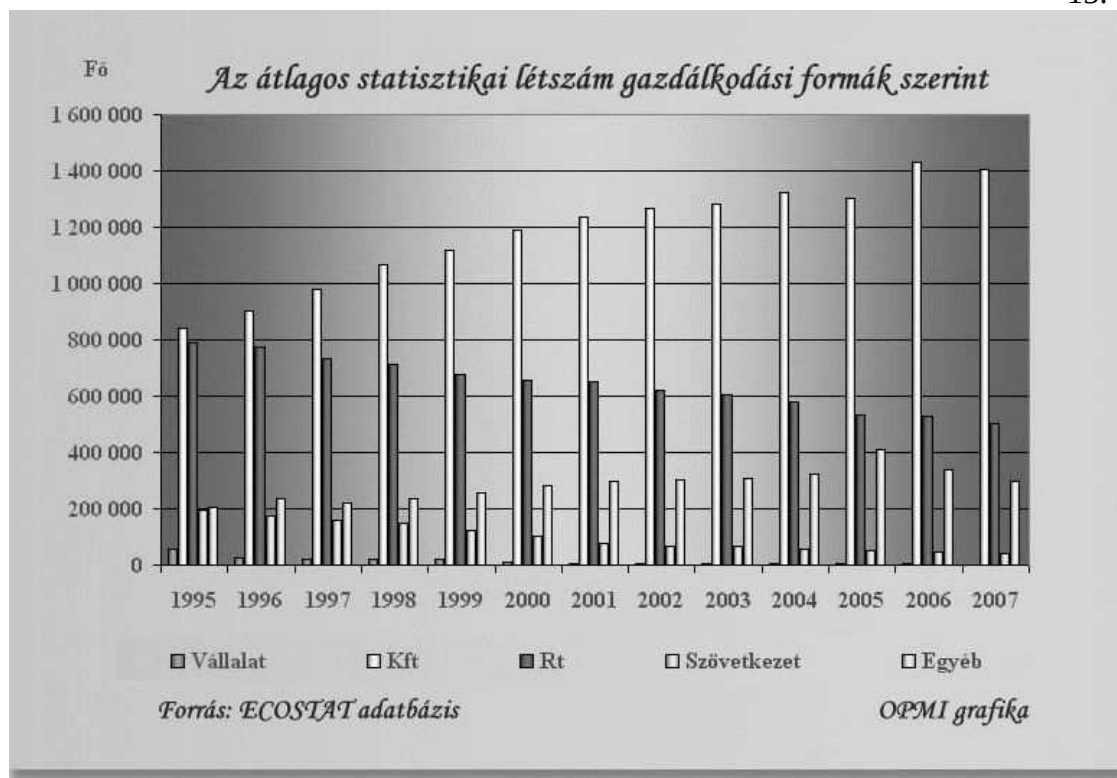
14. ábra

I.3. A gazdálkodási formák átalakulása

A nyolcvanas évtizedben már fellazult, végül 1989-1995 között bomlott le és alakult át véglegesen az a centralizált gazdálkodási struktúra, ami a megelőző időszakban rendszerspecifikus elemként működött. A vállalatok átalakulása zömmel a részvénytársaságok, szétválása, szétaprózódása a korlátolt felelősségű társaságok irányába mutatott. 1995-2000 között a vállalatok a számuk, az általuk foglalkoztatott létszám, a nettó árbevétel, stb. vonatkozásában statisztikailag már kimutathatatlaná váltak.

15. ábra

Az átalakulás időszakában az új vállalkozások jogi személyiségű társaságként főleg korlátolt felelősségű, jogi személyiség nélküli formában szinte kizárólag betéti társaságként jelentek meg. A részvénytársaságok a vállalatok helyébe lépve működésükön, gazdálkodásukban magukon viselik a nagyvállalkozások jellemző jegyeit, míg a korlátolt felelősségű társaságok vegyes képet mutatnak, részben a nagyvállalkozásokra hajaznak, részben pedig a KKV-ék (kis- és középvállalkozások, angol rövidítéssel SMEs) sajátosságai ismerhetők fel bennük. A korlátolt felelősségű társaságok egy része, valamint az egyéb vállalkozási formák (túlnyomórészt betéti társaságok) szinte teljes egésze tömöríti a mikro- és kisvállalkozásokat, zömükben a családi vállalkozásokat. Noha az egyéb vállalkozások súlya kis méretükből következően az árbevétel, az eszközök, az adózás tekintetében csak néhány százalékot tesz ki, szerepük a foglalkoztatás területén igen jelentős, az adatbázisban szereplő vállalkozások által jelentett teljes átlagos statisztikai létszám lassan növekvő részét, 2007-ben 14 százalékát, összesen 296 ezer főt ebben a körben foglalkoztatták. Ugyancsak itt működött 43 ezer darab „0”-fős vállalkozás (önfoglalkoztatók), amikkel együtt az itt munkára találók száma bőven 350 ezer fő felett lehet.

16. táblázat

**A vállalkozási formák megoszlása a vállalkozások száma és
a foglalkoztatott létszám szerint**

Év	Gazdálkodási forma	Vállalkozások száma, db	Átlagos statisztikai létszám, fő
1995	Vállalat	0%	3%
	Kft.	40%	41%
	Rt.	1%	36%
	Szövetkezet	2%	9%
	Egyéb vállalkozás	57%	11%
	Összesen	100%	100%
2000	Vállalat	0%	0%
	Kft.	42%	54%
	Rt.	1%	28%
	Szövetkezet	1%	4%
	Egyéb vállalkozás	55%	13%
	Összesen	100%	100%
2007	Vállalat	0%	0%
	Kft.	57%	64%
	Rt.	1%	21%
	Szövetkezet	1%	1%
	Egyéb vállalkozás	42%	14%
	Összesen	100%	100%

Forrás: ECOSTAT adatbázis

A nettó árbevételt és az export értékesítés nettó árbevételének alakulásában visszatükröződik a korlátolt felelősségű társaságok szerkezeti változása, nevezetesen a kisebb vállalkozások felől a nagyobbak felé való eltolódás, ami az export teljesítmények növekedésében mutatkozott meg. Míg 1995-ben az exportértékesítésből származó árbevétel 56 százaléka származott ebből a körből, addig 2000 után már közel a háromnegyede. Ennek másik oldala viszont a részvénytársaságok, a szövetkezetek, az egyéb gazdálkodási formák (bt.-ék) visszaszorulása az árbevétel előállításában.

17. táblázat

A vállalkozási formák szerepe a nettó árbevétel előállításában

Év	Gazdálkodási forma	Értékesítés nettó árbevétele	Exportértékesítés nettó árbevétele
1995	Vállalat	1%	3%
	Kft.	50%	56%
	Rt.	36%	37%
	Szövetkezet	4%	1%
	Egyéb vállalkozás	8%	3%
	Összesen	100%	100%

17. táblázat (folytatás)

Év	Gazdálkodási forma	Értékesítés nettó árbevétele	Exportértékesítés nettó árbevétele
2000	Vállalat	0%	0%
	Kft.	61%	72%
	Rt.	31%	24%
	Szövetkezet	1%	0%
	Egyéb vállalkozás	7%	3%
	Összesen	100%	100%
2007	Vállalat	0%	0%
	Kft.	65%	71%
	Rt.	29%	26%
	Szövetkezet	1%	0%
	Egyéb vállalkozás	5%	3%
	Összesen	100%	100%

Forrás: ECOSTAT adatbázis

A vállalkozások méretét is részben tükröző gazdálkodási formák között jellegzetes a különbség a befektetett eszközök és a forgóeszközök között: az inkább nagyvállalkozásokat tömörítő részvénytársaságoknál a befektetett eszközökből való részesedés jóval nagyobb mint a forgóeszközökből. A korlátolt felelősségű valamint a betéti társaságok és a szövetkezetek viszont a forgóeszközökből bírnak nagyobb részesedéssel.

18. táblázat

Az eszközök megoszlása az egyes gazdálkodási formák között

Év	Gazdálkodási forma	Befektetett eszközök	Forgóeszközök
1995	Vállalat	2%	1%
	Kft.	28%	48%
	Rt.	63%	41%
	Szövetkezet	4%	5%
	Egyéb vállalkozás	2%	5%
	Összesen	100%	100%
2000	Vállalat	0%	0%
	Kft.	47%	61%
	Rt.	48%	31%
	Szövetkezet	2%	2%
	Egyéb vállalkozás	3%	5%
	Összesen	100%	100%
2007	Vállalat	0%	0%
	Kft.	59%	64%
	Rt.	38%	31%
	Szövetkezet	0%	1%
	Egyéb vállalkozás	3%	5%
	Összesen	100%	100%

Forrás: ECOSTAT adatbázis

Az eszközökhöz hasonlóan a források esetében is jellegzetesek a gazdálkodási formákhoz köthető különbségek: az idegen források bevonása inkább a korlátolt felelősségű, valamint a betéti társaságokra jellemző, míg a részvénytársaságoknál és a szövetkezeteknél a saját források bírnak elsődleges jelentőséggel.

Végül a gazdálkodási formák és a vállalkozások mérete közötti összefüggést mutatja be a következő összeállítás:

19. táblázat

A vállalkozási formák létszám-kategóriák szerinti felépítése a vállalkozások száma és a foglalkoztatott létszám szerint, valamint nettó árbevételeik 2007-ben

	Vállalkozások száma, db	Átlagos statisztikai létszám, fő	Értékesítés nettó árbevétele, Mrd Ft	Exportértékesítés nettó árbevétele, Mrd Ft
Vállalat				
"0" fős vállalkozás	30	0	0	0
1-10 fős vállalkozás	40	148	2	0
11-20 fős vállalkozás	2	26	0	0
21-50 fős vállalkozás	6	177	2	0
51-300 fős vállalkozás	6	467	4	0
301-1000 fős vállalkozás			0	0
1000 fő feletti vállalkozás			0	0
Kft.				
"0" fős vállalkozás	46 689	0	1 462	293
1-10 fős vállalkozás	116 436	349 448	8 778	1 451
11-20 fős vállalkozás	11 478	168 653	3 820	538
21-50 fős vállalkozás	7 339	230 066	5 870	832
51-300 fős vállalkozás	3 607	363 939	9 727	2 411
301-1000 fős vállalkozás	306	151 615	4 352	1 927
1000 fő feletti vállalkozás	63	132 007	6 864	5 057
Rt.				
"0" fős vállalkozás	460	0	308	251
1-10 fős vállalkozás	878	3 551	1 116	188
11-20 fős vállalkozás	298	4 466	242	19
21-50 fős vállalkozás	499	16 999	557	97
51-300 fős vállalkozás	796	99 147	4 294	412
301-1000 fős vállalkozás	197	103 566	4 092	572
1000 fő feletti vállalkozás	63	219 094	7 794	3 007
Szövetkezet				
"0" fős vállalkozás	1 156	0	63	1
1-10 fős vállalkozás	953	2 840	134	3
11-20 fős vállalkozás	167	2 523	38	3
21-50 fős vállalkozás	184	6 024	59	2
51-300 fős vállalkozás	127	11 153	92	5
301-1000 fős vállalkozás	5	2 468	6	0
1000 fő feletti vállalkozás	3	5 247	2	0

19. táblázat (folytatás)

	Vállalkozások száma, db	Átlagos statisztikai létszám, fő	Értékesítés nettó árbevétele, Mrd Ft	Exportértékesítés nettó árbevétele, Mrd Ft
Egyéb vállalkozás				
"0" fős vállalkozás	42 832	0	301	17
1-10 fős vállalkozás	90 745	189 168	1 745	51
11-20 fős vállalkozás	1 958	27 775	362	16
21-50 fős vállalkozás	643	19 213	365	187
51-300 fős vállalkozás	238	24 970	245	111
301-1000 fős vállalkozás	32	17 548	193	155
1000 fő feletti vállalkozás	7	17 784	23	4

Forrás: ECOSTAT adatbázis

I.4. A vállalkozások mérete, a szervezeti decentralizáció foka

Az 1988-1989 során megszületett legfontosabb gazdasági jogszabályok (az új adórendszer, a felszámolásról, a gazdasági társaságokról, a gazdasági szervezetek átalakulásáról, a vállalatokról, a szövetkezetekről, a külföldiek befektetéseiről, stb. szóló alapvető törvények) keretei között, a politikai változások, a lezajló gazdasági folyamatok együttes hatására már 1989-től megkezdődött a gazdaság szervezeti felépítésének rohamos átalakulása. Nem egyszerűen a vállalkozások száma nőtt rohamosan, de sokszor a nemzeti vagyon egy részének pusztulásától kísérve, a nagy nemzeti vállalatok sora esett elemi darabjaira szét, vagy tűnt el végérvényesen a történelmi változások süllyesztőjében. Megszűnt a Varsói Szerződés, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, szinte pillanatok alatt rendeződtek át a külpolitikai és a külgazdasági kapcsolatok, a nemzetközi piacok, nagy termelői kapacitások értékelődtek le szemvillanásnyi idő alatt.

A hierarchizált gazdasági szervezet természetes velejárója volt az eszközök és a munkaerő, az inputok és az outputok koncentrációja, aminek a hordozói az állami vállalatok voltak. 1989-ben az állóeszközállomány több, mint négyötöde, a foglalkoztatottak több, mint kétharmada ennél a gazdálkodási formánál volt található. Az ezt követő két évben a vállalatok egy jelentős része részvénytársasággá, kisebb része kft.-vé alakult át. A lenti összeállításból jól látható, hogy a vállalatok részarányainak csökkenését az említett két gazdálkodási forma növekedése vette át. A korábbi rendszer másik ideológiai pillérének, a szövetkezeteknek a térvesztése ekkor még kismértékű, elsősorban a foglalkoztatottak számában érzékelhető.

20. táblázat

Az állóeszköz-állomány⁷ bruttó értékének és a foglalkoztatottak számának megoszlása gazdálkodási formánként, százalékban

Gazdálkodási forma	1989		1991	
	Állóeszközök bruttó értéke	Foglalkoztatottak száma	Állóeszközök bruttó értéke	Foglalkoztatottak száma
Vállalat	82,5	69,1	60,9	46,5
Szövetkezet	12,7	25,8	11,0	19,3
Kft	1,2	1,4	9,0	20,7
Rt	3,5	3,7	18,7	12,9

A vállalkozásoknál lévő eszközök koncentrációjának jelentős csökkenését jelzik az egy vállalkozásra jutó állóeszköz-állomány, illetve az egy vállalkozás által foglalkoztatott létszám mutatói. A változás rendkívül gyors: míg 1989-ben 206 millió Ft volt az átlagos eszközérték, és 222 a foglalkoztatottak átlagos száma, addig 1991-ben már csak 76 millió Ft és 60 fő értéket mutattak ugyanezek a mutatók. Ezen belül a két szélsőség, a vállalatok és a kft.-ék átlagos eszközértéke szinte változatlan maradt, az rt.-ké viszont jelentősen megnőtt. A foglalkoztatott létszám radikális csökkenése elsősorban a vállalatoknál, másodsorban a szövetkezeteknél következett be.

21. táblázat

Az egy vállalkozásra jutó állóeszköz-állomány bruttó értéke és az egy vállalkozásra jutó foglalkoztatottak átlagos létszáma gazdálkodási formánként

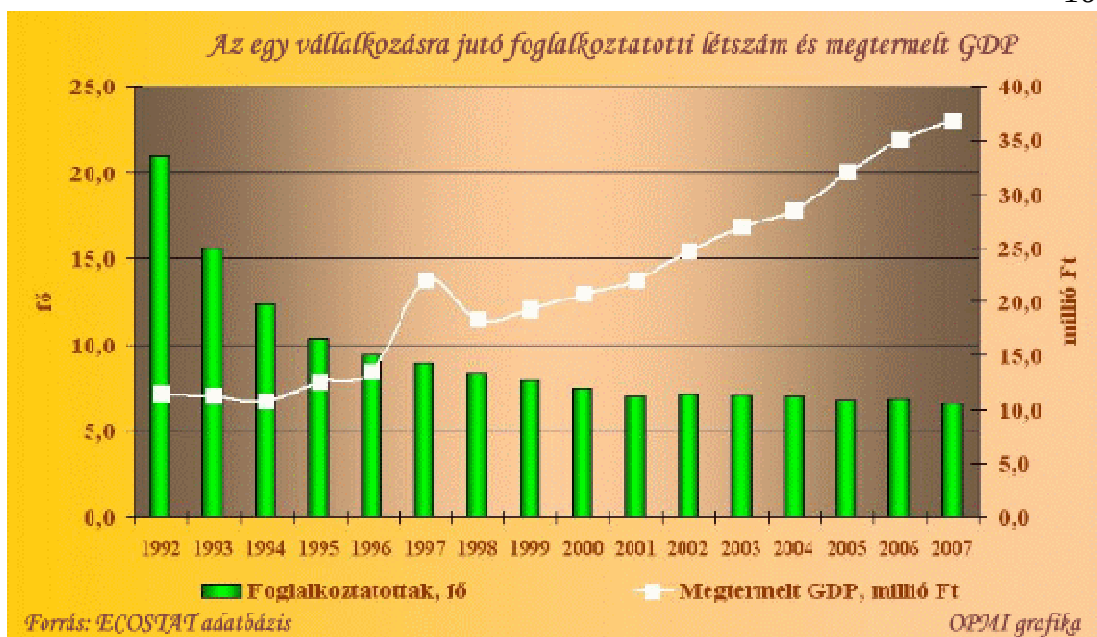
Gazdálkodási forma	1989		1991	
	Állóeszközök bruttó értéke, millió Ft	Foglalkoztatottak száma, fő	Állóeszközök bruttó értéke, millió Ft	Foglalkoztatottak száma, fő
Vállalat	911,3	821	900,8	539
Szövetkezet	68,1	149	78,1	108
Kft	6,4	9	8,7	16
Rt	289,2	323	632,8	343
Átlag	206,4	222	75,9	60

Forrás: dr. Schmuck Ottó: Az állóeszközállomány szerkezeti jellemzői 1989-1991, Pénzügyminisztérium Gazdaságelemző és Informatikai Intézet, Budapest, 1993

1992 és 2007 között a társas vállalkozások száma a háromszorosára, a megtermelt GDP-jük folyó árakon a tízszeresére növekedett, miközben a foglalkoztatott létszám kismértékben csökkent. Mindezek eredőjeként a foglalkoztatottak számát tekintve az átlagos vállalkozás mérete 21 főről a harmadára csökkent. A tizenöt éves infláció mértéke miatt a vállalkozás méretének valóságos változása a megtermelt GDP tekintetében nehezen megítélhető, annyit lehet rögzíteni, hogy az egy vállalkozásra jutó érték, akár a vállalkozások száma, megháromszorozódott, vagyis tizenkét millió forintról harminchatra emelkedett.

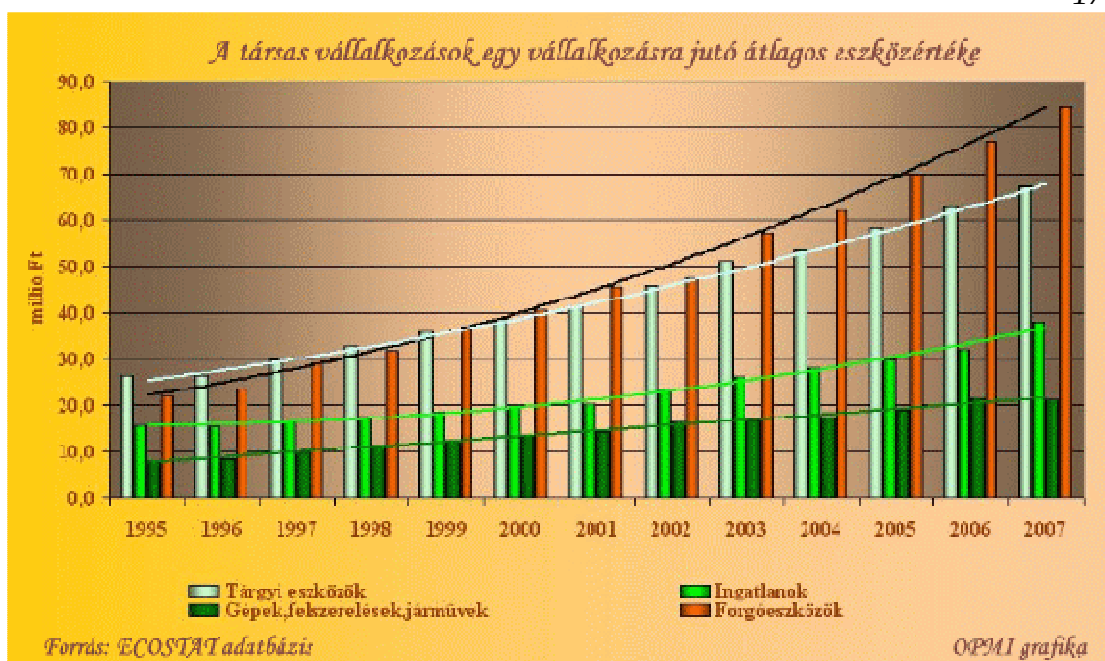
⁷ A számviteli törvény 1992. január 1.-i hatályba lépését követően a hivatalos szóhasználat nem állóeszközöket, hanem tárgyi eszközöket említ.

16. ábra

A társas vállalkozások egy vállalkozásra jutó folyó árakon mért átlagos mérlegfőösszege 1995-2007 között a 6,3-szeresére nőtt, miközben a vállalkozási kör, túljutva az alapítási „boom”-on, csak hetven százalékkal bővült, ami együttesen az egy vállalkozásra jutó eszközérték 3,7-szeresére való növekedését eredményezte. Az eszközök közül a forgóeszközök egy vállalkozásra jutó értéke növekedett a leggyorsabban. Az idősoros mérlegelésnél azonban figyelembe kell venni, hogy a befektetett eszközöket több megelőző év árain és nettó értéken, azaz amortizációval csökkentett értéken mutatják ki, így akár nulla értéken is szerepelhetnek az adatbázisban, míg a forgóeszközöket nagyrészt a tárgyévi értéken számolják el.

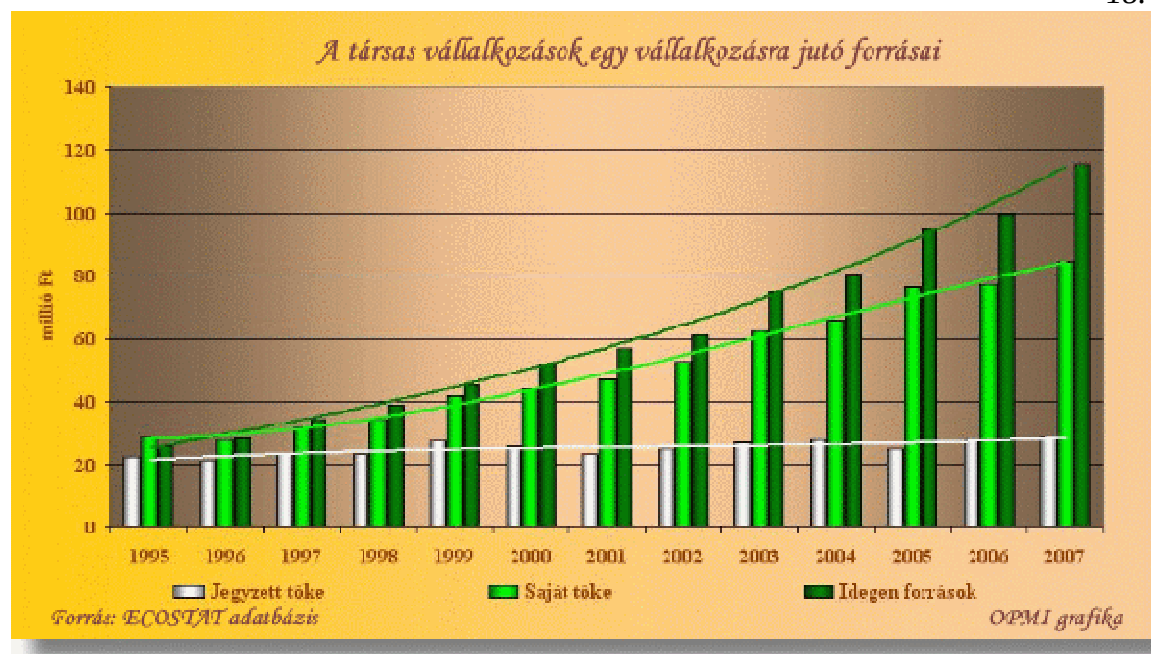
17. ábra

Az egy társas vállalkozásra jutó befektetett eszközök között a műszaki és egyéb berendezések, gépek, felszerelések, járművek növekedése volt a leggyorsabb (2,6-szeres), ugyanakkor érdemi eltérés az egyes típusok között nem lelhető fel: az egy vállalkozásnál átlagosan fellelhető tárgyi eszközök 2,56-szorosukra, az ingatlanok 2,45-szörösükre gyarapodtak.

Az átlagos vállalkozás-méretnek a kilencvenes évek első felében tapasztalt elaprózódása lassabb ütemű folytatódása a forrás oldalon, az átlagos vagyon alakulásában ragadható meg: 1995-2007 között az egy vállalkozásra jutó jegyzett tőke mindössze 27 százalékkal nőtt folyóárakon, ami reálértéken jelentős csökkenést jelent. Az egy vállalkozásra jutó átlagos saját tőke növekedése háromszoros volt, ami elmaradt a források 3,7-szeres gyarapodásától. A kettő együtt pedig azt jelenti, hogy a vállalkozások átlagos eladósodottsága erősödött, a rövid- és hosszúlejáratú kötelezettségeik átlagos nagysága megnövekedett.

18. ábra

A társas vállalkozások egészére vonatkozó átlagok természetesen csak a vállalkozások átlagos mérete változásának fő tendenciáját mutathatják be, de nem ábrázolják a belső folyamatokat. A vállalkozások mérete alakulásának vizsgálata különböző szemüvegeken, megközelítéseken keresztül a tanulmány további részeiben több helyen is újra előfordul. A legrészletesebben a „II.2. A vállalkozási szerkezet a vállalkozások mérete szerint” című fejezetben, ahol a különböző méretcsoportba tartozó vállalkozások részletes bemutatására kerül majd sor.

I.5. A belföldi és a külföldi tulajdonosú vállalkozások eltérő sajátosságai

A bel- és a külföldi tulajdonlású vállalkozások súlya

1995-2007 között az adatbázisban szereplő, vagyis a társasági adóbevallást benyújtó vállalkozások száma hetven százalékkal nőtt. Ez idő alatt a kizárólag belföldi tulajdonban lévő vállalkozások aránya hat százalékponttal emelkedett, a kizárólag külföldi tulajdonban lévőké nem változott, így a vegyes tulajdonú vállalkozások számaránya jelentősen csökkent, az egyéb részesedésű⁸ (0-25 százalék közötti külföldi részesedés az alapítói vagyronban) vállalkozások szinte teljesen el is tűntek a palettáról. A vállalkozások tehát polarizálódtak: vagy teljesen belföldi, vagy teljesen külföldi tulajdonban vannak, a „vegyes házasságok” aránya elenyészővé vált, amint az az F1 ábrából kiolvasható. (A fejezethez tartozó egész oldalas ábrák a fejezet végén találhatóak.)

A vállalkozások által jelentett átlagos statisztikai létszámot tekintve az előzőekhez képest más arányok a jellemzőek: a kizárólag belföldi tulajdonban lévő vállalkozások a teljes létszám mintegy háromnegyedét alkalmazták a vizsgált tizenkét évben, az egyéb részesedésű és a társas vállalkozások által együttesen foglalkoztatott létszám aránya az időszak végére a negyedére esett, miközben a leányvállalatok és a kizárólag külföldi tulajdonban lévők által foglalkoztatottak aránya jelentősen megnőtt, 2007-ben minden negyedik dolgozót – kerekén 360 ezer főt – már ezek a vállalkozások alkalmazták. A polarizáció tehát a foglalkoztatottság terén is fokozódott, az összlétszám szinte teljes egésze a külföldi leányvállalatok és a tisztán belföldi tulajdonú vállalkozások között oszlik meg egy a háromhoz arányban. (F2 ábra)

A bel- és a külföldi tulajdonlású vállalkozások tőkéje és vagyonfelhalmozása

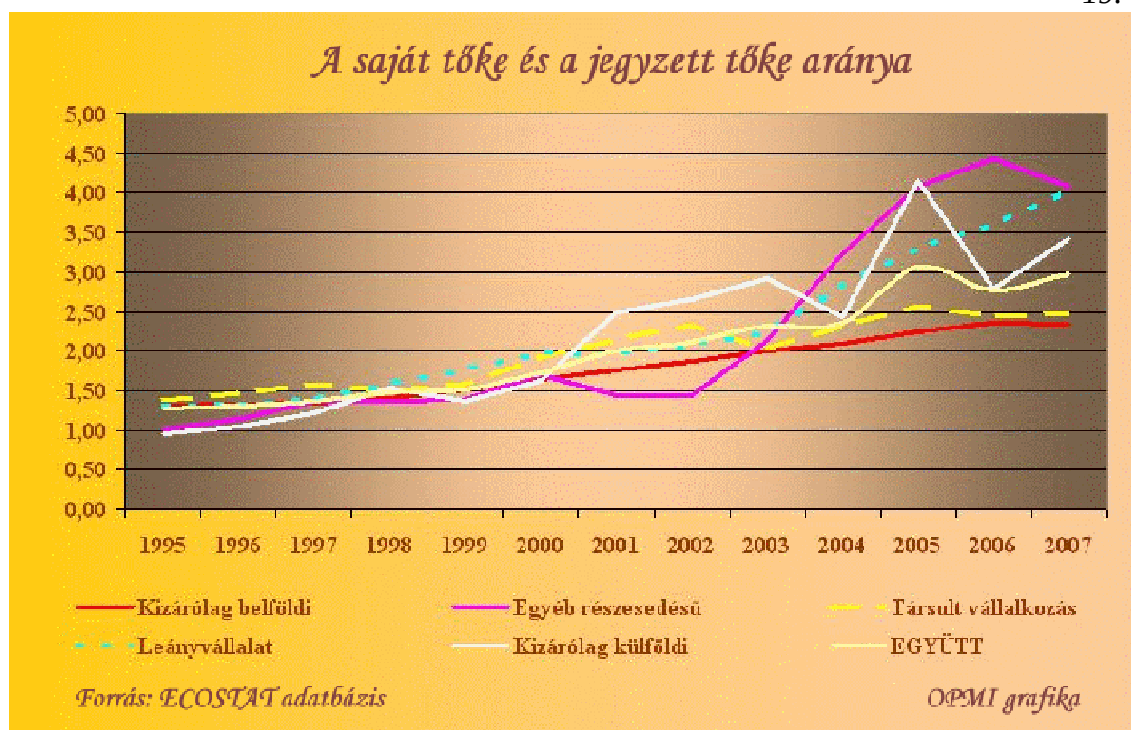
A saját tőke arányai minden részletében különböznek az előzőektől: a kizárólag belföldi tulajdonban lévő vállalkozások aránya a vizsgált tizenkét évben egyharmadával csökkent, és az időszak végén nem érte el az összes saját vagyon felét sem (40%), az egyéb részesedésű vállalkozásokkal együtt is csak 44%-ot. A kizárólag külföldi tulajdonú, valamint a leányvállalatok együttes részesedése a saját vagyonból 54 százalék, ami azt jelenti, hogy 2007-ben a vállalkozások hét százalékát kitevő külföldi leányvállalatok a saját vagyon több, mint fele fölött rendelkeztek, a társult vállalkozásokkal együtt ez a szám 58%-ot tett ki. (F3 ábra)

A jegyzett tőke tulajdonosi arányai 1995-ben és 2000-ben nagyjából ugyanazokat az értékeket mutatták, mint amik a saját tőke esetében megfigyelhetők. Lényeges azonban az eltérés az időszak végén: a kizárólag belföldi tulajdonlású vállalkozások részesedése csak fele akkora mértékben csökkent, mint a saját vagyon esetében, azaz az összes jegyzett tőke pontosan fele a kizárólag belföldi tulajdonosok birtokában volt, míg 45 százaléka fölött a kizárólag külföldi tulajdonosok, illetve a leányvállalatok rendelkeztek. Meg kell jegyezni, hogy 1995-ben a saját és a jegyzett tőke tekintetében a társult vállalkozások jóval nagyobb szereppel bírnak, mint a vállalkozások száma, vagy a foglalkoztatott létszám vonatkozásában. Az időszak közepére, végére jelentőségük marginálissá válik, valószínűsíthetően a privatizáció során, vagy kivásárlással ezek a vállalkozások zömmel kizárólag külföldi tulajdonúvá váltak. (F4 ábra)

⁸ Az egyes kategóriák pontos tartalmáról lásd a módszertani fejezetet.

A jegyzett tőke és a saját tőke arányainak jelentős eltérése a belföldi és a külföldi tulajdonlású vállalkozások eltérő felhalmozási képességéből és szándékából fakad. A saját tőke és a jegyzett tőke különbsége az alapítástól felhalmozott vagyont mutatja, fő összetevői a mérleg szerinti eredmény és a különböző tartalékok (eredmény tartalék, tőketartalék stb.). Az 1995-ös év a nagyarányú privatizáció időszakára esik, a kizárólag külföldi tulajdonban levő vállalkozások ekkortájt lépnek színre, amit a (saját tőke)/(jegyzett tőke) 0,96 százalékos értéke egyértelműen jelez. (Az egynél kisebb érték a cégbírósági bejegyzés előtt, az előtársasági időszakban keletkezett veszteségeket mutatja.) Ugyanekkor a kizárólag belföldi tulajdonú társaságok, lévén régebbi alapításúak, ebben az évben már harminc százalék többletet halmoztak fel a jegyzett tőke mellé. 2007-re a leányvállalatoknál a saját vagyon a jegyzett tőkének több, mint négyszeresére, a kizárólag külföldi tulajdonban lévőknél közel a három és félszeresére duzzadt, miközben a kizárólag belföldi tulajdonosoknál ez a vagyonfelhalmozás – az eleve magasabb értékről – csak a 2,35-szörösére nőtt.

19. ábra

A vagyonfelhalmozás eredeti forrása az adófizetés, valamint a tőkejövedelem (osztalék) kivétele után fennmaradó *mérleg szerinti eredmény*, ami az évek során alapvetően az eredménytartalék gyarapodásában mutatkozik meg. Ennek növekedése tehát két tényezőtől függ: milyen a vállalkozás adózás utáni eredményessége, és milyen mértékű osztalék kivét, illetve vagyonfelhalmozás történik.

1997-ben⁹ a belföldi többségi tulajdonú és a külföldi többségi tulajdonú vállalkozások nagyjából fele-fele arányban részesedtek a kimutatott mérleg szerinti eredményből, ami 2000-re 40:60-ra, 2007-re 43:57-re módosult. Ugyanakkor jelentős arányváltozás ment végbe a külföldi többségű vállalkozásokon belül: míg 2000-ben a kizárólag külföldi tulajdonú

⁹ A kiindulási év a jelen esetben azért 1997, mert 1992-1996 között az adatbázisba került vállalkozások egésze, vagy egyes alcsoportjai negatív mérleg szerinti eredményt mutatott ki.

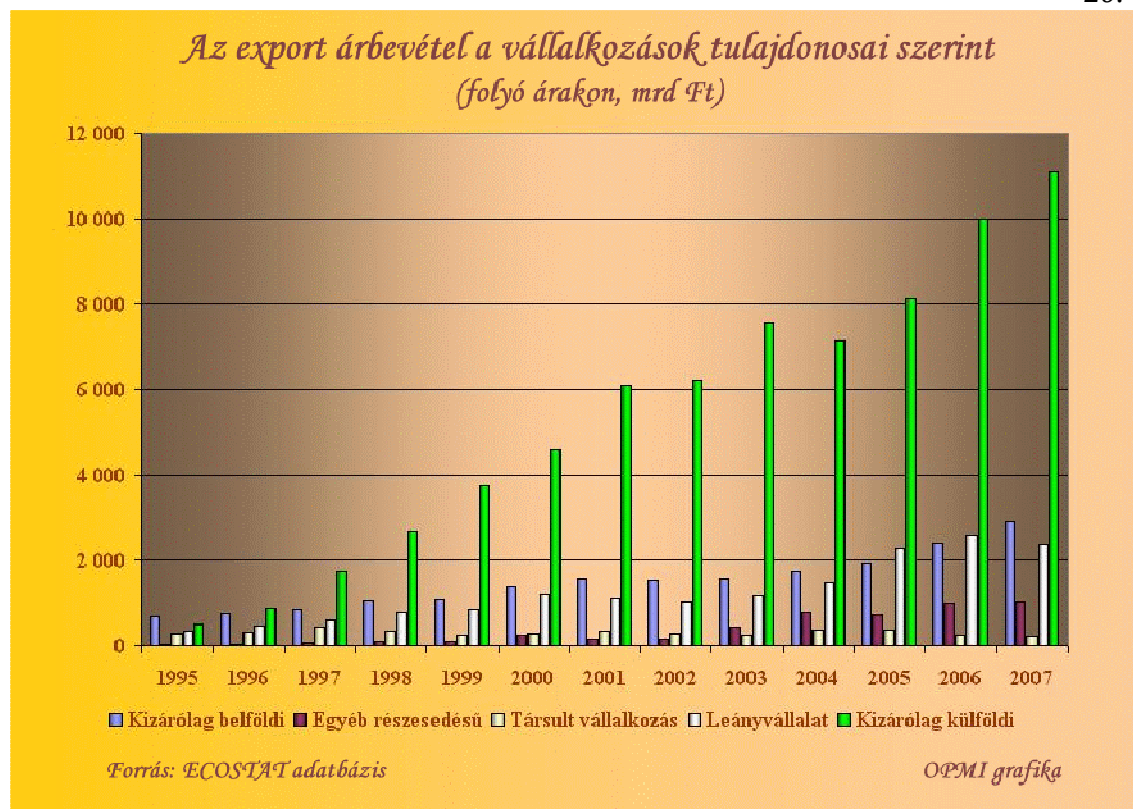
társaságok részesedése háromszor akkora volt, mint a leányvállalatoké, addig 2007-re ezek az arányok pontosan az ellenkezőjére váltottak. (F5 ábra)

A bel- és a külföldi tulajdonlású vállalkozások árbevételei és a megtermelt GDP

A mérleg szerinti eredményhez a költségek és ráfordítások levonása, az adófizetési kötelezettség, valamint az osztalék elszámolása után a bevételekből lehet eljutni. Az összes nettó árbevétel a belföldi értékesítésből és az exportból keletkezik. A belföldi tulajdonosi többségű és a külföldi tulajdonosi többségű vállalkozások *belföldi értékesítésből származó nettó árbevétele* az 1995. évi 3:1 megoszláshoz képest 2000-re 2:1-re módosult, és ez az érték a következő években már nem változott. (F6 ábra)

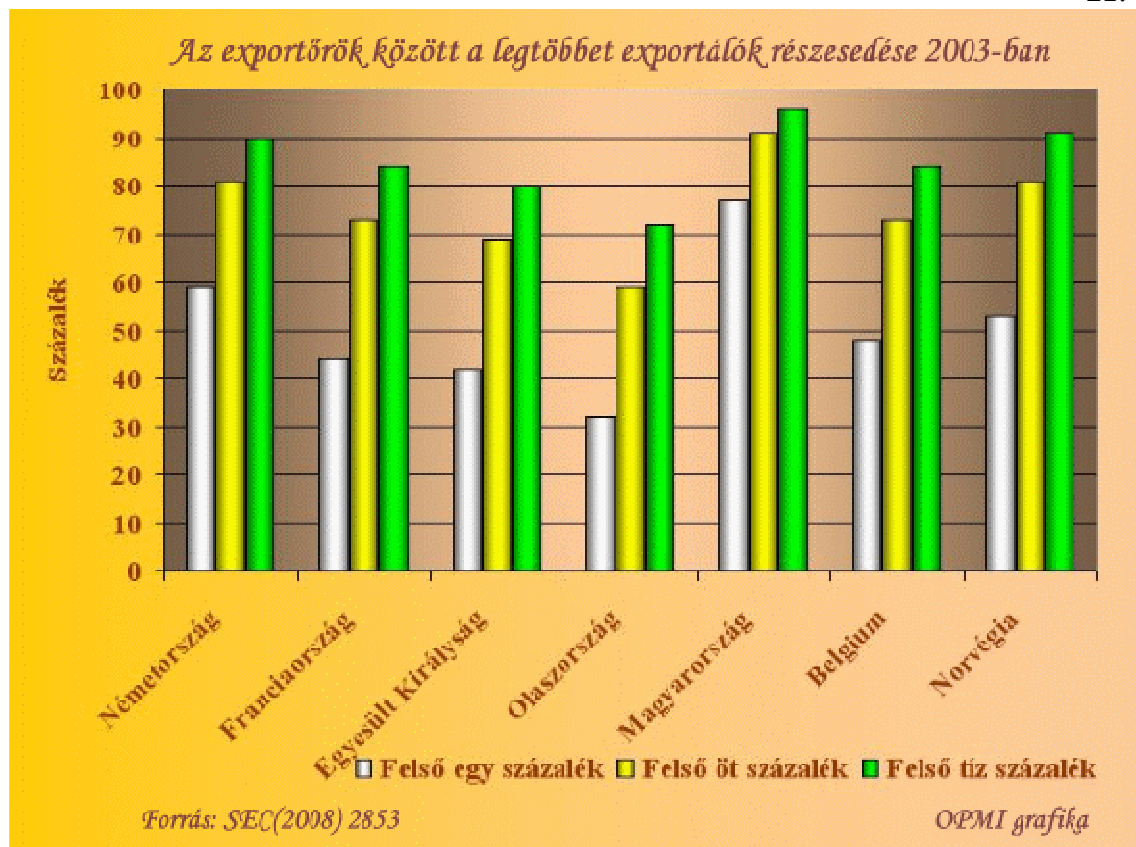
Jóval nagyobb azonban a változás az *exportból származó nettó árbevétel* arányaiban. 1995-ben a külföldi többségű vállalkozások az exportból származó nettó árbevétel közel felét termelték meg, 28%-ot a kizárólag külföldi tulajdonban lévők, 18%-ot a leányvállalatok. A többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozások export árbevételének dinamikus, a belföldi tulajdonú vállalkozások export bevételeinek mérsékelt növekedése következtében 2000-ben már egyedül a kizárólag külföldi kézben lévők állították elő a teljes árbevétel 59%-át, a leányvállalatok részesedése pedig csak kismértékben csökkent (16%). 2007-ben a kizárólag külföldi tulajdonosú vállalkozások részesedése megközelítette a kétharmadot, a leányvállalatoké meghaladta az egynegyedét, összességében így a külföldi többségű tulajdonosú vállalkozások az export árbevétel több, mint háromnegyedét termelték meg, azaz minden száz forintból hetvenötöt. (F7 ábra) Az export árbevétel évenkénti alakulása az alábbi képet mutatta:

20. ábra

A magyar exportteljesítmény egyik sajátossága, hogy a társas vállalkozásoknak az ebből származó árbevétele túlnyomórészt a külföldi tulajdonosú társaságoknál keletkezik. A másik jellegzetes vonása a nagyfokú szervezeti koncentráció. Egy 2008 novemberében, az Európai Unió Bizottsága által megjelentetett tanulmány¹⁰ szerint Magyarországon az egyáltalán exportáló társaságok felső egy százaléka a teljes exportárbevétel 77 százalékát állítja elő. Az ezt követő Németországban a koncentráció mértéke hatvan százalék alatti, a többi megfigyelt ország értéke pedig kevesebb, mint ötven százalék. A felső tíz százalék részesedése már majdnem teljes (96%), miközben a többi országban a jellemző érték kilencven százalék alatti.

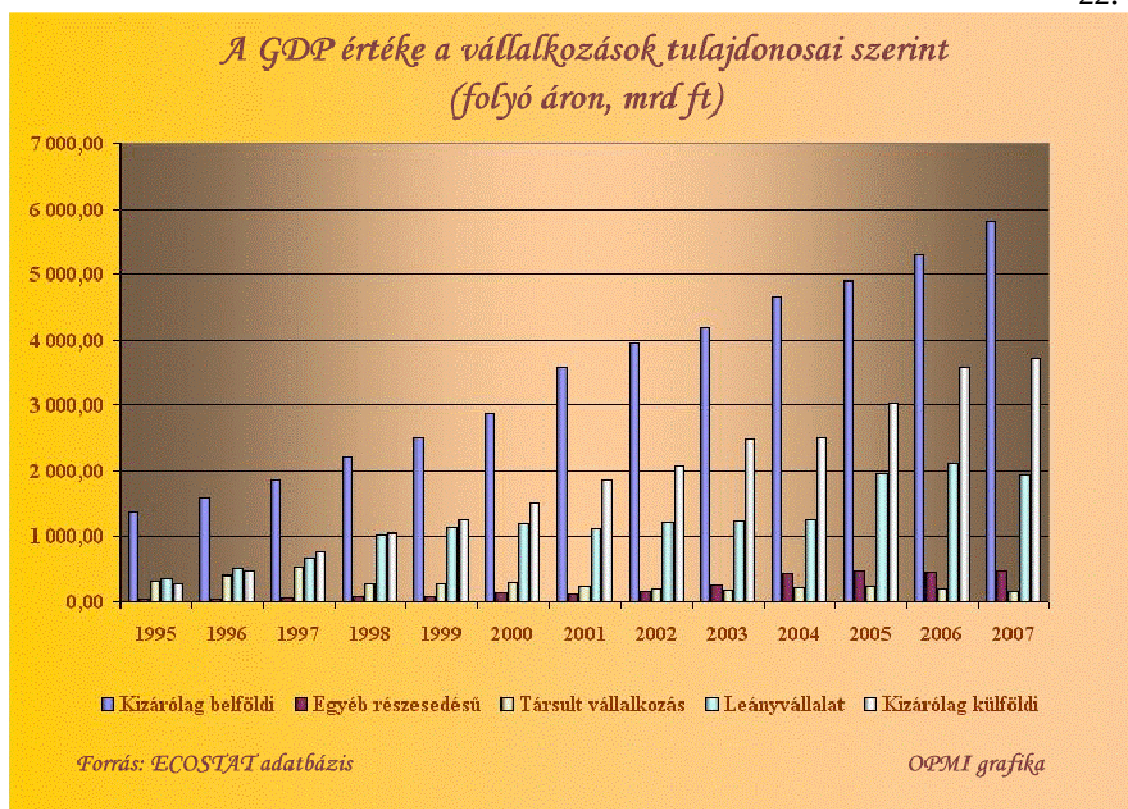
21. ábra

Az összesítések szerint 1995-2007 között az adatbázisban szereplő vállalkozások által megtermelt GDP folyó árakon az ötszörösére nőtt.

¹⁰ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Accompanying document to the COMMUNICATION FROM THE COMMISSION on the European Competitiveness Report 2008, COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 28.11.2008, SEC(2008) 2853, 39. oldal

22. ábra

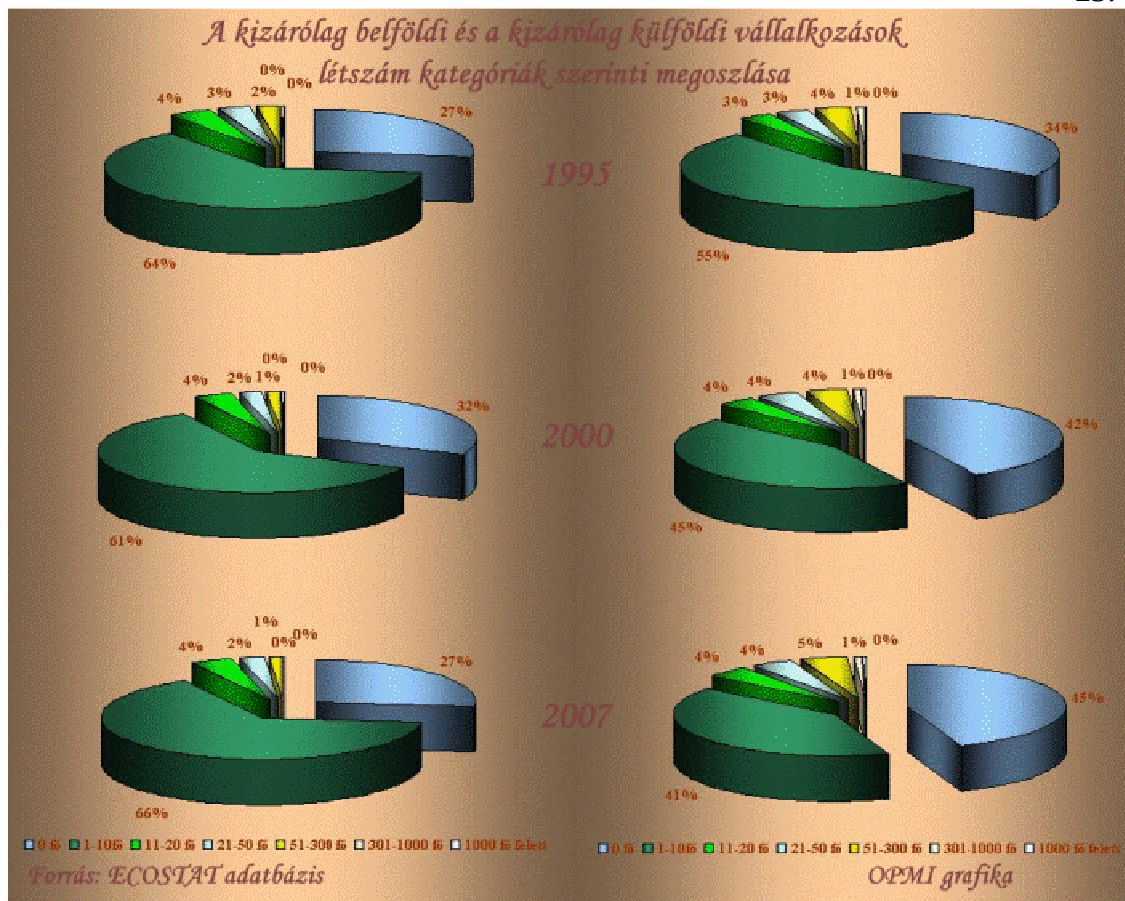
A leggyorsabban a kizárólag külföldi tulajdonosok birtokában levő vállalkozásoknál nőtt a GDP, folyó árakon az 1995-ös érték több, mint a tizenháromszorosára. A növekedést tekintve ezeket követték vállalkozások között kis súlyt képviselő egyéb részesedésű, vagyis meghatározóan belföldi tulajdonú vállalkozások 12,5-szörös értékkel. A leányvállalatok GDP-je valamivel az átlag fölött (5,23-szoros), a kizárólag belföldi tulajdonú vállalkozások teljesítménye lényegesen az átlag alatt maradt (4,2-szörös). Az egyes vállalkozás típusok között az arányok ennek megfelelően a külföldi tulajdonosok által birtokolt vállalkozások felé mozdultak el jelentős mértékben: míg 1995-ben azok a vállalkozások adták a GDP háromnegyedét, ahol a belföldi tulajdonosok voltak többségben, addig 200-re a közel fele-fele részesedés (55:45) alakult ki, ami a következő években változatlanul fent is maradt. A külföldiek között a leányvállalatok, míg a belföldiek között a társult vállalkozások súlya esett vissza jelentősen, ami a kizárólagos (belföldi, külföldi) tulajdonlású vállalkozások felé mutató polarizációra utal. (F8 ábra)

A kizárólag belföldi és a kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozásoknak a vállalkozás mérete szerinti eltérései

1995-ben a foglalkoztatott létszám szerinti összetételben még alig volt látható különbség a tisztán belföldi és a tisztán külföldi tulajdonban levő társaságok között: a cégek 91, illetve 89 százaléka 0-10 fő közötti foglalkoztatotti létszámmal működött, a társaságok 99 százaléka maximum 300 főt foglalkoztatott. Az ezer fő fölötti belföldi társaságok száma 106, míg külföldi tulajdonban mindösszesen egytucatnyi volt.

2007-ben az eltérések már nagyobbak és lényegesesek: a tisztán belföldi tulajdonban lévő vállalkozások nagyság szerinti arányaiban semmilyen változás nem történt, ugyanakkor a külföldi kézben levő társaságok között jelentősen megnőtt az 50 fő feletti cégek száma. Az ezer főnél többet foglalkoztató belföldi nagyvállalkozások száma 63-ra olvadt, miközben a külföldieké közel a négyszeresére, azaz 47-re nőtt. Az adatokból az is kitűnik, hogy a Magyarországon a társasági adó hatálya alá tartozó külföldi tulajdonosú vállalkozásoknak a vállalkozás mérete szerinti struktúrája jóval kiegyensúlyozottabb, mint ami a tisztán belföldi tulajdonú vállalkozások esetében tapasztalható.

23. ábra

A kizárólag belföldi és a kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozásoknak a foglalkoztatottak száma szerinti eltérései

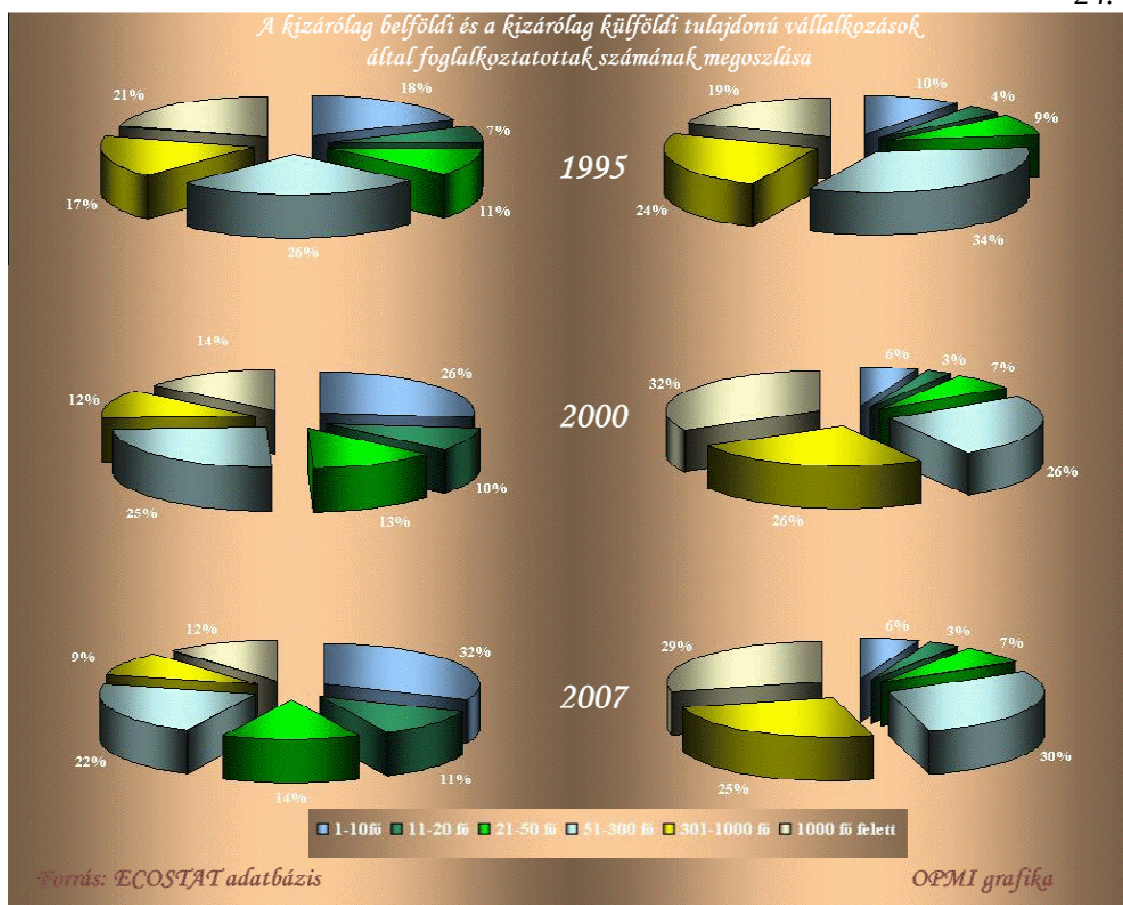
Természetes módon a foglalkoztatottak számának arányváltozásaiban is megmutatkoznak a magyarországi szervezeti átalakulás jellegzetességei:

- a nagy horderejű változások 2000-ig lezajlanak, ezt követően ekkora mértékű átalakulás nem történik, és várhatóan az elkövetkezendő években sem fog bekövetkezni,
- a kizárólag külföldi tulajdonban levő vállalkozások elsősorban a nagyobb vállalkozás kategóriákban, (ezer fő felett) nyernek teret,

- a kizárólag belföldi tulajdonban levő vállalkozások túlnyomórészt a mikro-, kis-, és középvállalkozások kategóriáiban játszanak elsődleges szerepet.

1995-ről 2007-re a kizárólag belföldi tulajdonban lévő vállalkozások esetében a 300 fő feletti foglalkoztatotti létszámmal működő cégek által foglalkoztatottak létszámának aránya 38 százalékról 21 százalékra csökkent, miközben az ötven fő alattiak által foglalkoztatottak létszámának aránya 36 százalékról 57 százalékra nőtt. Ugyanezen tartalmú értékek a kizárólag külföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál 33 százalékról 54 százalékra való növekedés, illetve 23 százalékról 16 százalékra való csökkenés.

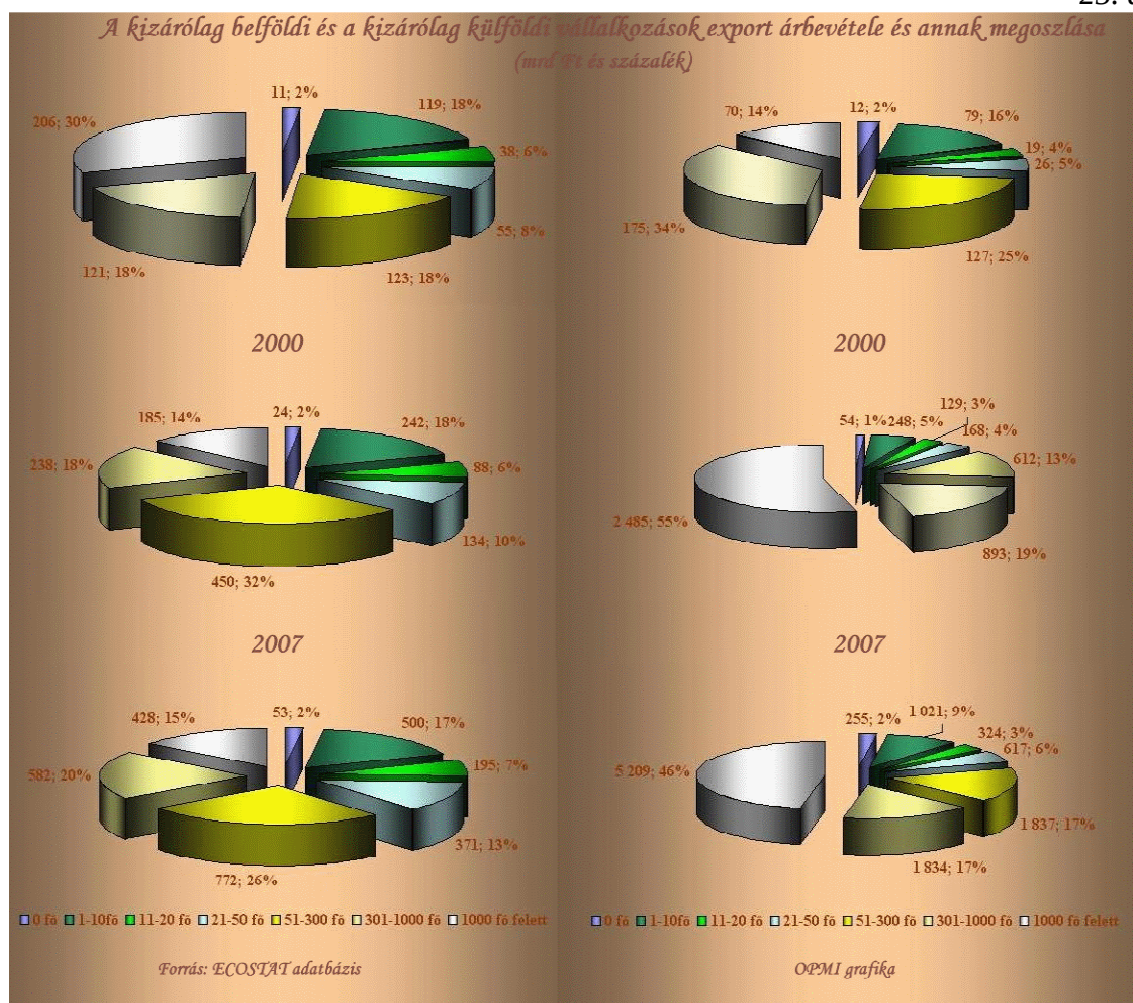
24. ábra

A kizárólag belföldi és a kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozásoknak a vállalkozás mérete szerinti export teljesítményének eltérései

Az export teljesítmények tekintetében ellentétes irányú arányváltozások jellemzik a két elkülönített vállalkozáscsoportot:

25. ábra

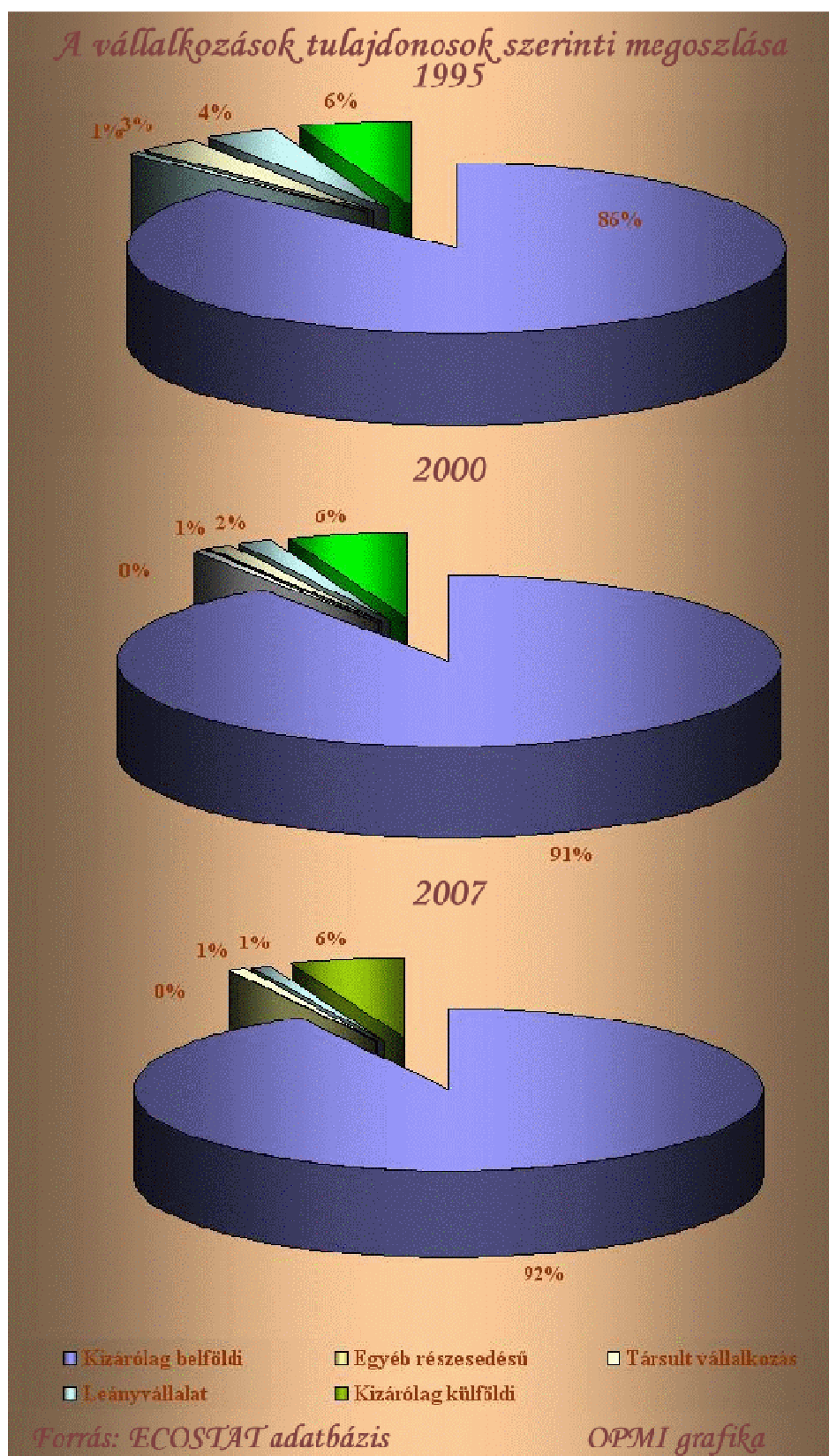
Összefoglalás

A fentiek szerint a társasági adó hatálya alá tartozó vállalkozásokat a tulajdonosok illetősége szerint vizsgálva az << (1989) – 1995 – 2007 >> évekről összefoglalóan az alábbi megállapítások rögzíthetők:

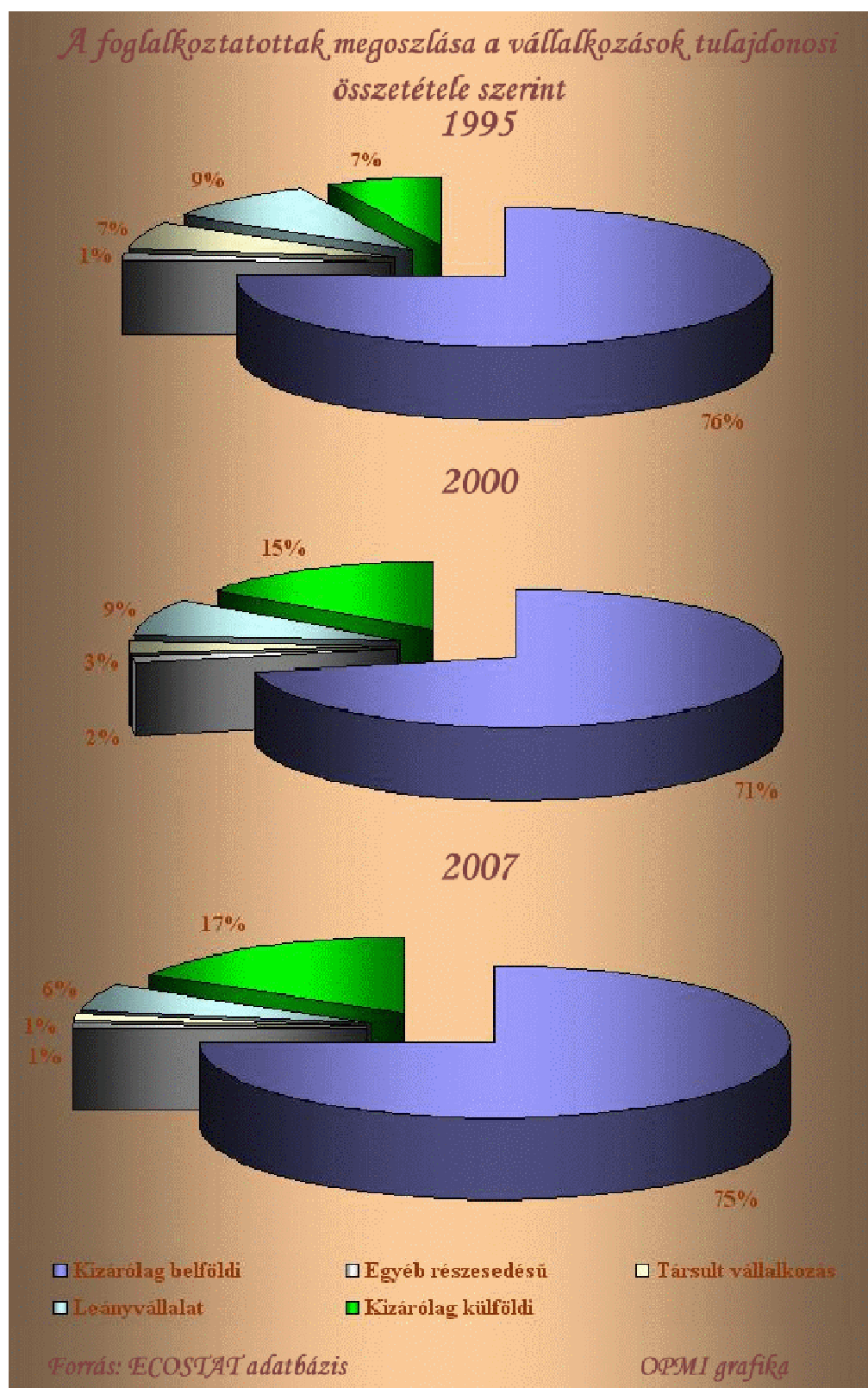
- A változások 2000-ig nagy horderejűek, a strukturális átalakulások jelentősek, ezt követően a belső szerkezet megállapodni látszik, a korábbi időszakhoz hasonló léptékű mozgások nem várhatóak.
- A bel- és külföldi tulajdonosú vállalkozások között polarizálódás zajlott le, a vegyes tulajdonlású vállalkozások háttérbe szorultak, erősödött a tiszta, azaz vagy csak belföldi, vagy csak külföldi tulajdonban lévő vállalkozások szerepe. Az idő múlásával kikoptak a vállalkozások közül az időszak elején, az évtizedforduló táján, a „garázkapitalizmus” korszakában, jellemzően alakult vegyes cégek, amelyek a külföldi partner – sokszor rokon – gépkocsi, vagy termelőeszköz apportjára és a magyar partner munkaerejére alapozódtak.

- A belföldi és a külföldi tulajdonosú vállalkozások vagyonfelhalmozási képessége, lehetőségei és törekvései igen jellegzetes különbséget mutattak. Az elért adózott eredmény visszaforgatásában a külföldi kézben lévő társaságok jóval nagyobb erőt képviselnek, mint a hazaiak, így a felhalmozott vagyon egyre jelentősebb része összpontosul a külföldi tulajdonosok kezében. Ennek a folyamatnak egyszerre van jó és rossz oldala: a külföldiek tőkefelhalmozása egyrészt növeli a nemzeti vagyont, fokozza a tulajdonosok országhűtődését, ugyanakkor növeli a kockázatot is, hiszen a külföldi tőke esetleges távozása egyre nagyobb vagyon- és munkaerőmozgással jár. A belföldi mikro-, kis-, és középvállalkozások – amelyek jelentős része vállalkozói előzmények nélkül, tőkehiánytól szenvedve, a garázkapitalizmus idején kényszervállalkozásként jött létre –, az elért jövedelmeket gyakorlatilag felélték, tőkefelhalmozásra nem maradt forrásuk, így nem is voltak képesek a magasabb kategóriákba feljebb lépni. Ez alapvetően az adó és járulékok terhe magas szintjén múlt, amelyek rendkívül tőkemegtérülési követelményeket támasztottak a vállalkozásokkal szemben.
- A külföldi tulajdonú vállalkozások és a leányvállalatok a legerőteljesebben a magyar exportban növelték szerepüket; ezeknek a nemzetközi, multinacionális társaságoknak a teljesítményétől a vizsgált vállalkozási körben a gazdaság az export vonatkozásában abszolút függőségbe került. Így együttesen végül is a magyar exportteljesítmény két fő sajátossága az lett, hogy a társas vállalkozásoknak az ebből származó árbevétele túlnyomórészt a külföldi tulajdonosú társaságoknál keletkezett, amit az Európában kiemelkedően magas, nagyfokú szervezeti koncentráció kísért.
- A vizsgált időszakban a megtermelt GDP tekintetében a húzóerőt a kizárólag külföldi tulajdonban lévő vállalkozások adták, így az időszak végén az elemzési körbe vont társaságok GDP-je fele-fele arányban függött a belföldi, illetve a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások teljesítményétől.
- A vállalkozások szerkezetében túlsúlyosak a mikro- és a kisvállalkozások, ami a nem szerves fejlődés következménye. A Magyarországon a társasági adó hatálya alá tartozó külföldi tulajdonosú vállalkozásoknak a vállalkozás mérete szerinti, a mikro-, kis-, közép-, és nagyvállalkozási struktúrája jóval kiegyensúlyozottabb, mint ami a tisztán belföldi tulajdonú vállalkozások esetében megmutatkozik.

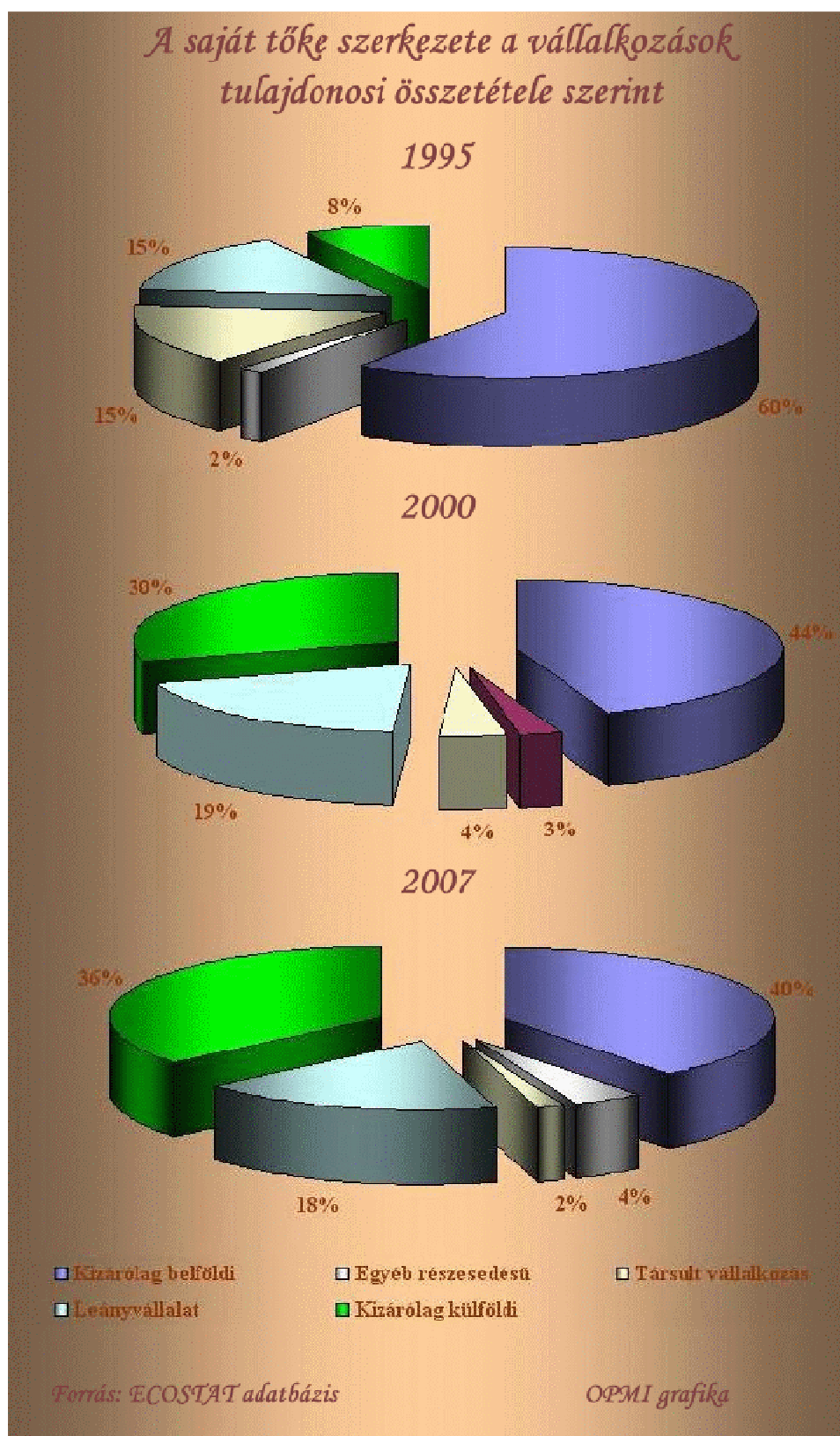
F1 ábra

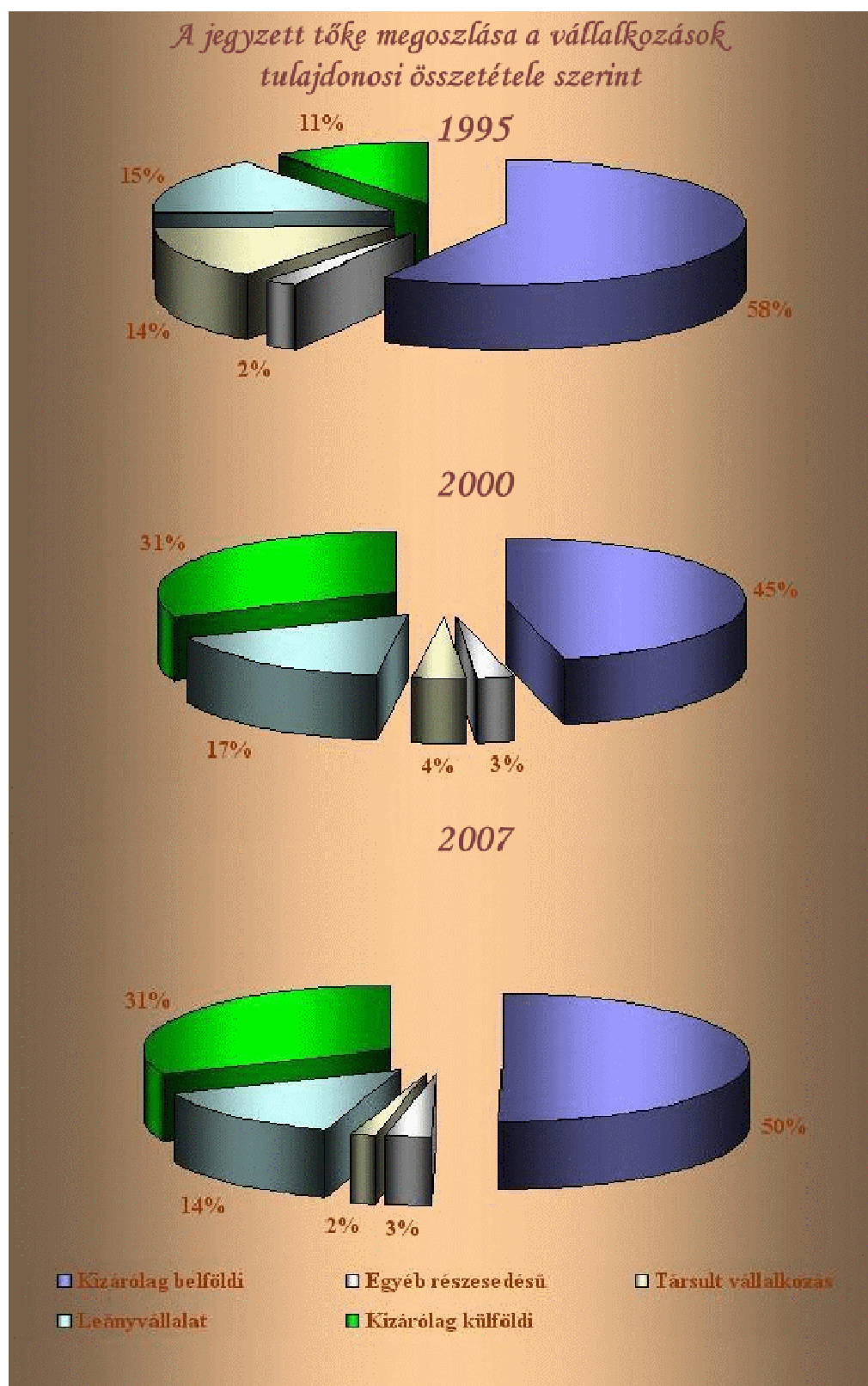
F2 ábra

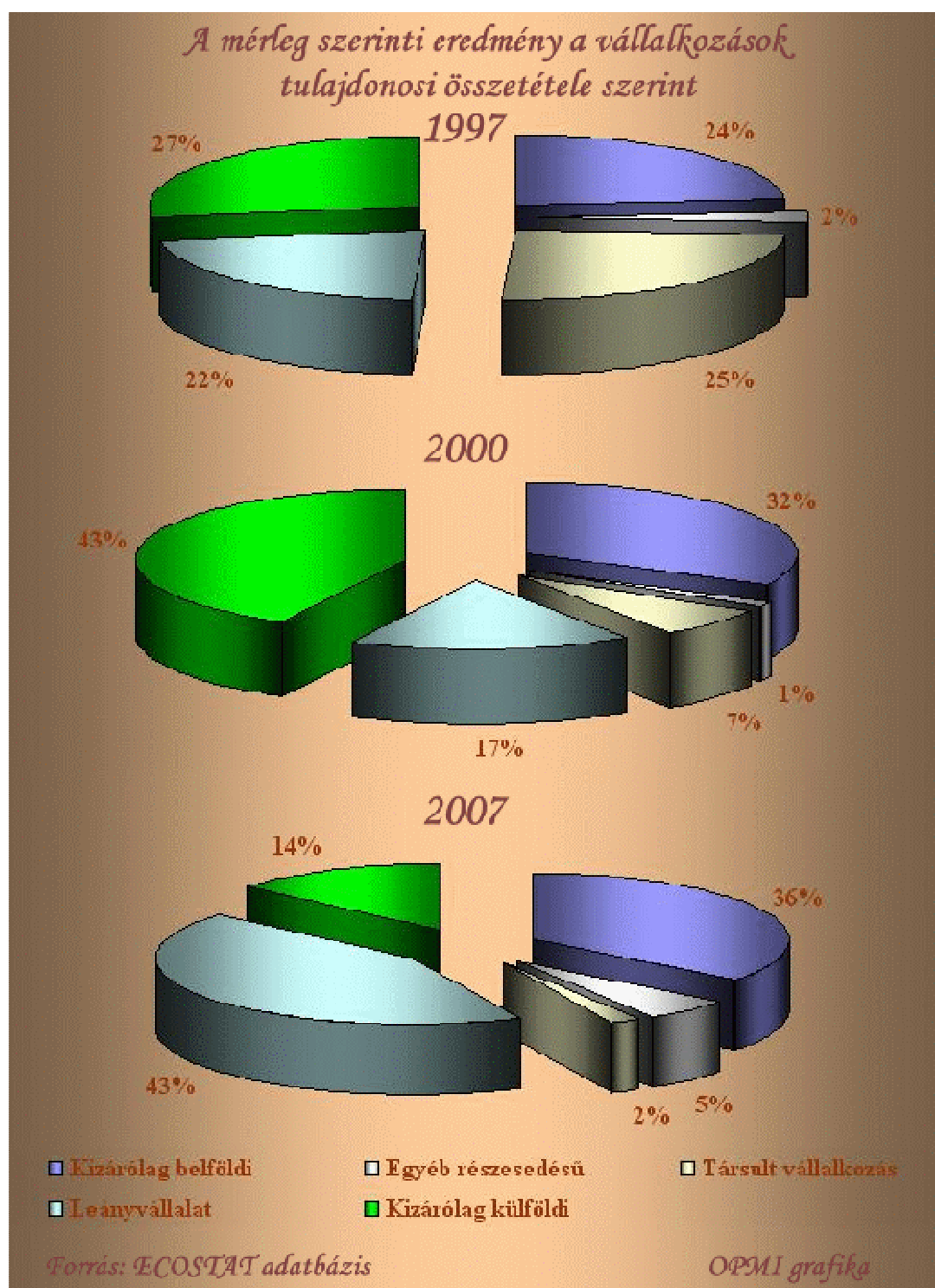
F3 ábra

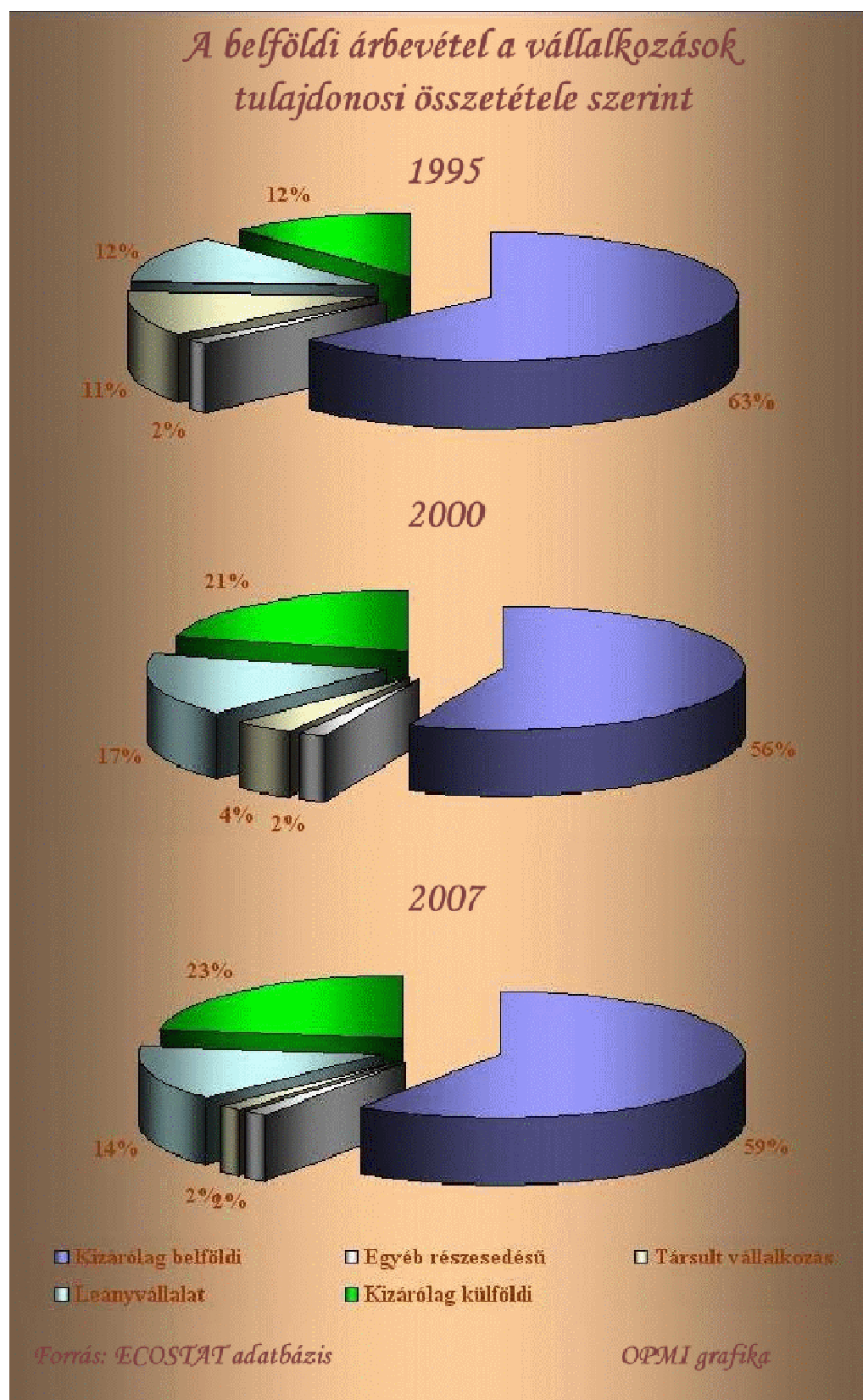
F4 ábra

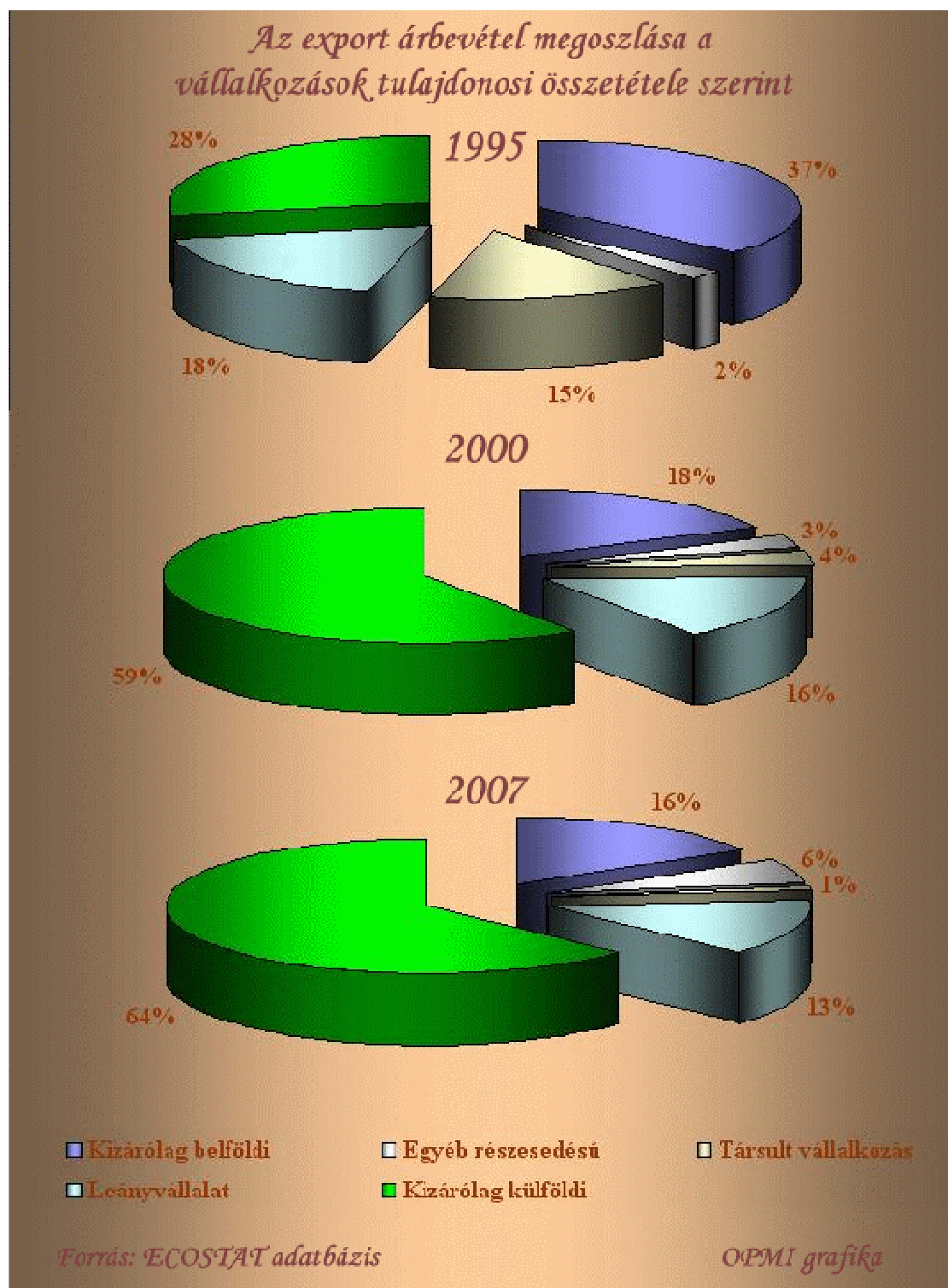
F5 ábra

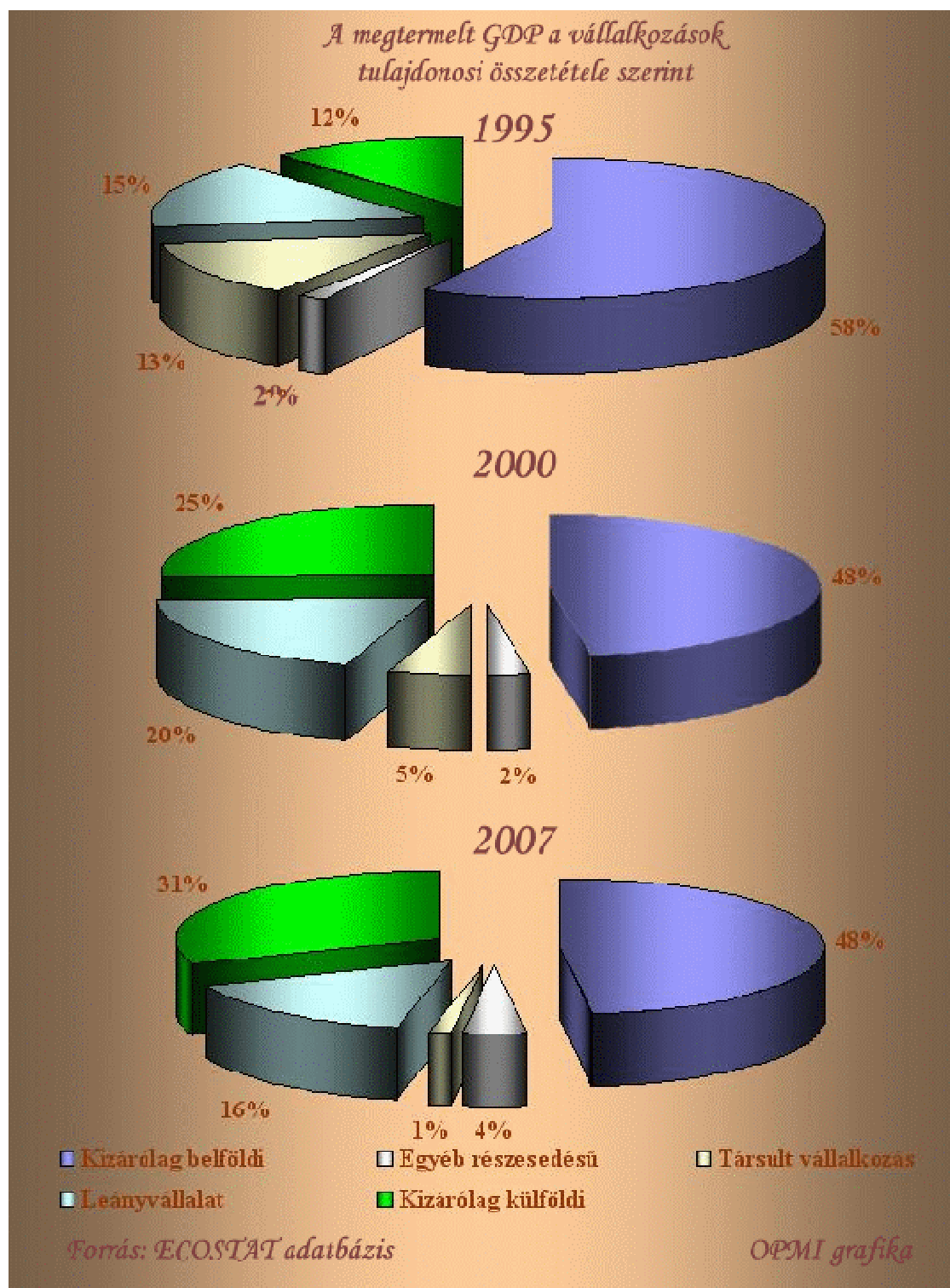
F6 ábra

F7 ábra

F8 ábra

I.6. Regionális sajátosságok

A magyarországi régiók kialakításának háttere

Európában az 1970-es évektől folyik regionális szintű statisztikai adatgyűjtés. Mindez az Eurostat és a tagállamok nemzeti statisztikai hivatalai részéről „gentleman’s agreement” alapon működött mindaddig, amíg az Európa Parlament, valamint az Európai Unió Tanácsa 2003-ban el nem fogadta és júliusban hatályba nem helyezte a „Nomenclature of territorial units for statistics (Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája) – NUTS, Statistical Regions of Europe (Európa Statisztikai régiói)” címet viselő, az európai régiók kijelöléséről szóló átfogó szabályozást.

A NUTS a régiók kialakításánál az átlagos népességszámot figyelembe véve minimum és maximum határértékek kijelölésével három területi szintet határozott meg:

22. táblázat

SZINT	Minimum	Maximum
NUTS 1	3 millió	7 millió
NUTS 2	800 000	3 millió
NUTS 3	150 000	800 000

Forrás: Eurostat

NUTS 1-es szinten Magyarország három országrészre oszlik. A NUTS 2 hét tervezési-statisztikai régióból áll, a NUTS 3-as szint (a legalacsonyabb) pedig a megyéknek és Budapestnek felel meg. A LAU 1-es szint (korábbi nevén NUTS 4) 174 statisztikai kistérséget tartalmaz, LAU 2-es szinten (korábban NUTS 5 név alatt) pedig 3152 település található.¹¹

A LAU (Local Administrative Units – helyi közigazgatási egységek) az Európai Unió földrajzi alapú statisztikai kódolási rendszerének, a NUTS-nak a kiegészítője. A név 2003-ban, a NUTS-rendszer egységes bevezetésekor keletkezett, ezzel a névvel illették a korábbi NUTS 4, illetve NUTS 5 szinten elhelyezkedő adminisztratív egységeket, azaz azokat, melyek az ország közigazgatási hierarchiájában a nagyobb átfogó egységeknél (tartományok, régiók, megyék) alacsonyabban helyezkednek el. A LAU 1-nek Magyarországon a kistérségek felelnek meg. A LAU 2-es szint a legkisebb adminisztratív egységeket foglalja magában, Magyarország esetében a településeket. Számuk az EU 27 tagállamában a hivatalos statisztika szerint 120,5 ezer körül alakult.¹²

A NUTS rendszerhez a 27 uniós tagországon kívül két tagjelölt állam, Horvátország és Törökország, valamint a négy EFTA (Európai Szabadkereskedelmi Társaság¹³) tagország,

¹¹ Forrás: Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nuts/lau_en.html

¹² Forrás: Eurostat

¹³ Az EFTA (European Free Trade Association – Európai Szabadkereskedelmi Társulás) 1960-ban alakult meg 7 ország részvételével (Ausztria, Dánia, Egyesült Királyság, Norvégia, Portugália, Svájc, Svédország). A társuláshoz később Finnország, Izland, és Liechtenstein csatlakozott. Az Európai Gazdasági Közösség kibontakozásával párhuzamosan az EFTA tagok többsége kivált, 2008-ban mindössze négy tagja volt: Izland, Liechtenstein, Norvégia, Svájc.

Forrás: EFTA, <http://www.efta.int/content/about-efta/history>

azaz Izland, Liechtenstein, Norvégia, és Svájc csatlakozott. Ezekkel együtt Európát 109 statisztikai országrészbe (NUTS 1), 314 régióba (NUTS 2), és 1433 megyei szintű területi egységbe (NUTS 3) sorolták-osztották be.

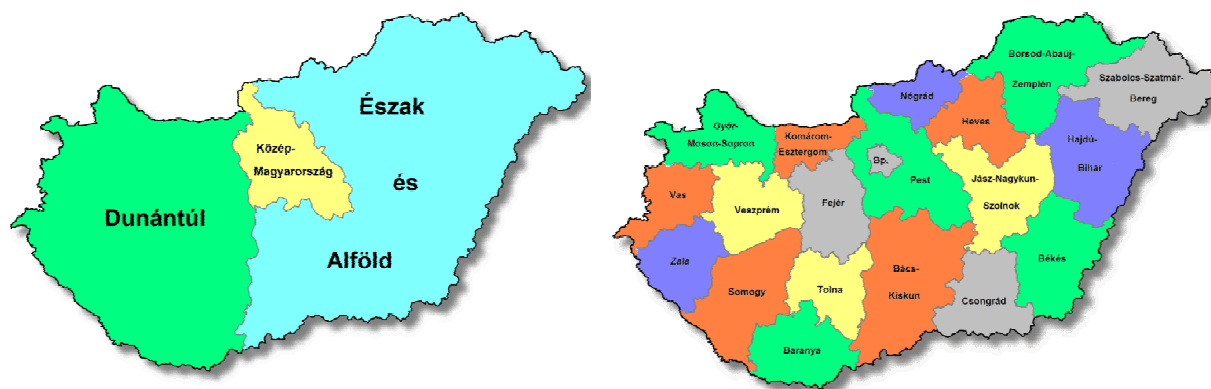
A magyarországi régiók besorolása az Európai Unió statisztikai rendszerében a következő:

23. táblázat

NUTS 1		NUTS 2		NUTS 3	
Országrész	Kód	Régió	Kód	Megye	Kód
Közép-Magyarország	HU1	Közép-Magyarország	HU10	Budapest	HU101
				Pest	HU102
Dunántúl	HU2	Közép-Dunántúl	HU21	Fejér	HU211
				Komárom-Esztergom	HU212
				Veszprém	HU213
				Győr-Moson-Sopron	HU221
		Nyugat-Dunántúl	HU22	Vas	HU222
				Zala	HU223
				Baranya	HU231
		Dél-Dunántúl	HU23	Somogy	HU232
				Tolna	HU233
Alföld és Észak	HU3	Észak-Magyarország	HU31	Borsod-Abaúj-Zemplén	HU311
				Heves	HU312
				Nógrád	HU313
		Észak-Alföld	HU32	Hajdú-Bihar	HU321
				Jász-Nagykun-Szolnok	HU322
				Szabolcs-Szatmár-Bereg	HU323
				Bács-Kiskun	HU331
		Dél-Alföld	HU33	Békés	HU332
				Csongrád	HU333

A NUTS 1 és a NUTS 3 egységek a térképeken az alábbi megjelenést mutatják:

26. ábra

Magyarország NUTS 2 szerinti régiói és a magyarországi kistérségek – LAU 1 – földrajzi elhelyezkedése az alábbi:

27. ábra

28. ábra

A további feldolgozásokban, vizsgálatokban a NUT 2 szerinti régiók lesznek a főszereplők. Ezek összefoglaló, áttekintő adatait mutatja a következő összeállítás:

24. táblázat

Régió neve	Terület	Népesség	Népsűrűség	Megyei jogú városok
	(km ²)		(fő/km ²)	
Közép-Magyarország	6 919	2 897 317	419	Érd
Közép-Dunántúl	11 237	1 104 841	98	Tatabánya, Székesfehérvár, Dunaújváros, Veszprém
Nyugat-Dunántúl	11 209	997 939	89	Győr, Sopron, Szombathely, Zalaegerszeg, Nagykanizsa
Dél-Dunántúl	14 169	960 088	68	Pécs, Kaposvár, Szekszárd
Észak-Magyarország	13 428	1 236 690	92	Miskolc, Eger, Salgótarján
Észak-Alföld	17 749	1 514 020	85	Debrecen, Szolnok, Nyíregyháza
Dél-Alföld	18 339	1 334 506	73	Kecskemét, Békéscsaba, Szeged, Hódmezővásárhely

Mint arról már többször említés téttetett, a jelen feldolgozásba azon vállalkozások adatai kerültek bele, amelyek a tárgyévben adóbevallást nyújtottak be az illetékes adóhatóságnak. A vállalkozások a cégbíróságnál bejegyzett székhelyük szerint készítik bevallásaikat, és az szerint is adóznak, így az elsősorban nagy, a székhelytől különböző régiókban számos telephellyel rendelkező vállalkozások adatai torzítják a regionális értékeket. Az elemzés során ezt a nehézséget nem lehetett áthidalni, feloldani, így az elemző számra fokozottan ajánlott az adatok óvatos kezelése. Ebben segíthet, hogy tudható, minél nagyobb vállalkozásméret csoportok kerülnek górcső alá, annál nagyobb a torzítás lehetősége, és *vice versa*, minél kisebbek a vállalkozások, földrajzi közelítésben annál megbízhatóbbak az adatok. Ugyancsak ismeretes a főváros, a kiterjedt agglomeráció, és a központi régió, részben történelmi okokból is táplálkozó torzító hatása, hiszen a legnagyobb nemzeti vállalatok székhelyei hagyományosan Budapesten sűrűsödnek. Ehhez hasonló a multinacionális vállalatok megjelenése is, amelyek szintén szívesebben választják székhelyül az egyedi infrastruktúrával rendelkező kormányzati központot, vagyis a fővárost.

Közép-Kelet Európában a lakosság fővárosba koncentráltsága Zágráb és Bécs után Budapesten a legnagyobb. Ezek a városok 1867-1868 után az Osztrák-Magyar (K. und K.) Monarchia fővárosai voltak: Bécs az osztrák császárságé, Budapest a magyar királyságé, Zágráb pedig a korlátozott államisággal rendelkező, a Magyar Királyság tagországaaként létező, önmagát Horvát-Szlavón-Dalmát Királyságként definiáló ország fővárosa volt. A negyedik monarchiabeli város, Prága kétszer emelkedett birodalmi rangra: az első „prágai aranykor” IV. (Luxemburgi) Károly uralkodásának idejére, a XIV. század második felére esik, a második a XVII. század első évtizedeiben fénylett, II. Rudolf és II. Mátyás császársága alatt. A fehérhegyi csata után (1620) a Habsburgok megszüntették a cseh királyságot, Csehország közjogilag az örökös tartományok közé került. Ellentétben Magyarországgal, a XIX. század második felében sem történt meg a kiegyezés a monarchia iparilag fejlettebb területei közé tartozó országgal, elődeihez hasonlóan I. Ferenc József sem koronáztatta magát cseh királlyá. Prága, a többi monarchiabeli fővároshoz képest kisebb súlyának másik oka a történelmi cseh városfejlődés, ami sokkal inkább a németre hajazott, semmint a kelet-európai utat követte.

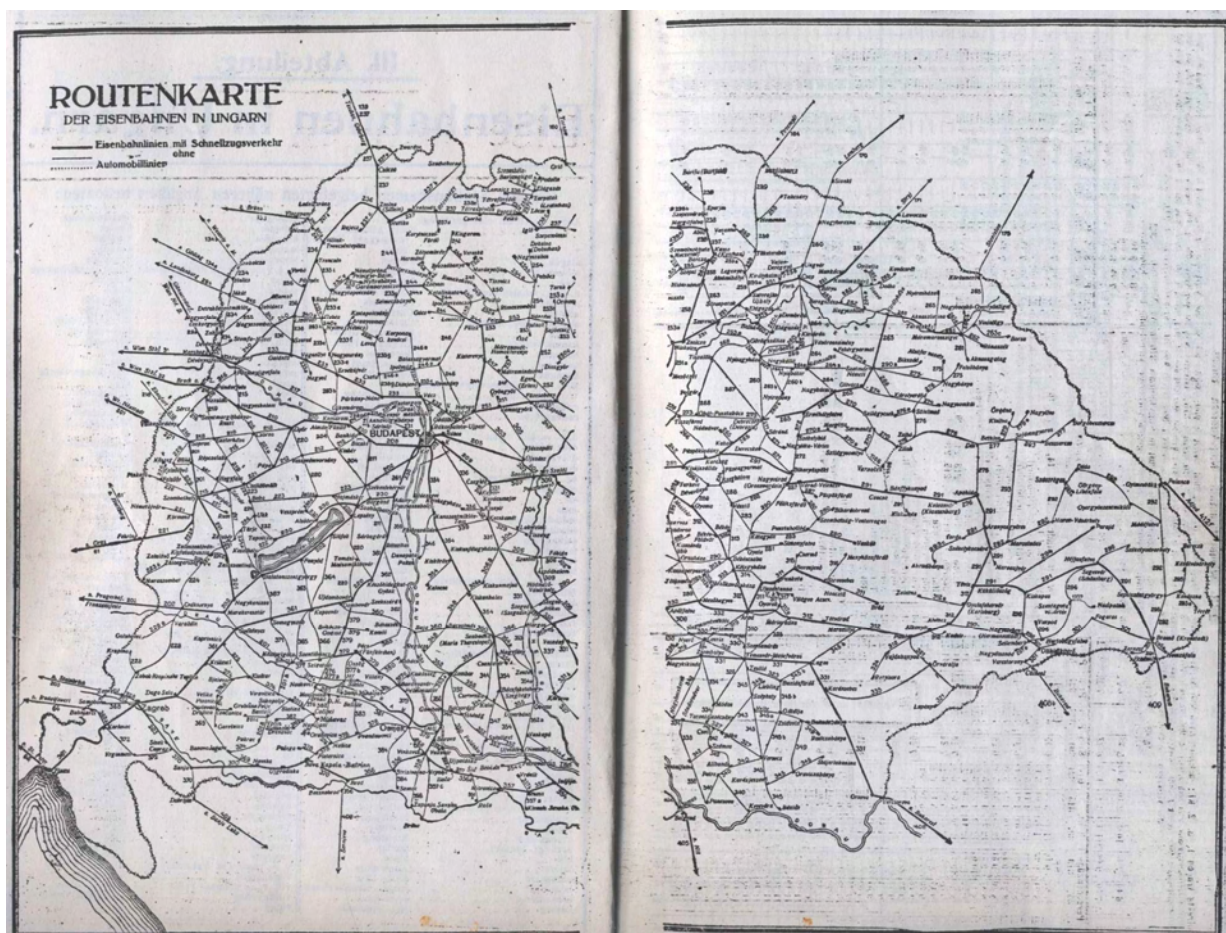
25. táblázat

Főváros	Főváros lakossága, fő	Népsűrűség fő/km ²	Terület km ²	Ország lakossága	Terület, ezer km ²	Főváros/ország fő/fő
Budapest	1 702 297	3 242	525	10 033 000	93 036	16,97%
Bécs	1 681 469	3 931	415	8 184 691	83 870	20,54%
Pozsony	425 459	907	368	5 455 407	48 845	7,80%
Prága	1 223 368	2 466	496	10 220 911	78 866	11,97%
Zágráb	1 088 841	1 216	641	4 491 543	56 542	24,24%
Belgrád	1 273 651	488	525	10 159 056	77 474	12,54%
Ljubjana	265 881	967	275	2 009 000	20 273	13,23%
Bukarest	1 930 390	8 111	228	22 303 552	238 391	8,66%
Varsó	1 704 717	3 291	517	38 136 000	312 685	4,47%

A XIX. század fordulójára a gyors és összehangolt fejlesztések eredményeként Magyarországon fejlett vasúthálózat épült ki. Ebben az időszakban az átlag feletti regionális és a városi fejlődés infrastrukturális előfeltétele a vasút volt, mint a motorizáció fejlődésével a XX. században az autópályák.

29. ábra

Magyarország vasúthálózata 1910-ben

Forrás: <http://www.vasutallomasok.hu/terklist.php>

Budapest vasúton Bécsen keresztül kapcsolódott Európa nyugati feléhez, a Déli-Vasúton pedig, amely áthaladt Zágrábon is, a tengerhez, valamint Olaszországhoz. Az Alföld, az erdélyi városok, és Kárpátalja között a századfordulóra épültek ki a vasúti kapcsolatok. A Budapest-Kassa vonal kiépítése az észak-kelet magyarországi iparvidék bekapcsolását jelentette az európai vérkeringésbe, miközben az évszázadokon keresztül fő- és koronázóváros Pozsony Budapest gyors fejlődésének árnyékában fokozatosan teret veszített. A közlekedési infrastruktúra kiépítése a 270 ezer km² területű ország esetében teljesen logikusan vezetett egy Budapest központú „pókháló” kialakulásához, hiszen az ország, részben geográfiai okok miatt is, a Budapest-Bécs köldöksínóron keresztül tudott az európai vérkeringéshez hozzákapcsolódni.

Az I. Világháborút lezáró békerendszer szétvagdosta a pókhálót, részben elvágta a köldöksínórt is, a harmadannyi országnak megmaradt egy kisbirodalmi méretekre szabott főváros, és egy diszfunkcionálissá torzult vasúthálózat.¹⁴ A vonalak elvesztették végállomásaikat, a vasúti csomópontok és a rájuk épült piacok zsákutcává váltak.

A fővárosi székhelyű társas vállalkozások súlya a vállalkozások között

A Budapesten bejegyzett társaságok a főváros lakosságához viszonyítva átlagosan mintegy kétszeresen túl reprezentáltak a magyarországi vállalkozások között. Ha ehhez hozzá számítódnak az agglomerációs gyűrű főleg a nyugati, valamint a déli részeiben fekvő települések, akkor a főváros közvetlen és közvetett vonzása még ennél is erőteljesebb. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy noha 1995-2007 között a főváros közvetlen súlya kismértékben csökkent, de a Központi Régió, vagyis Budapest és Pest megye, részesedése nem mérséklődött, mert a pest megyei társas vállalkozások terjeszkedése a legdinamikusabb volt az országban.

A főváros részesedése néhány fontosabb mutató esetében az alábbiak szerint alakult:

26. táblázat

	1995	2000	2007
Vállalkozások száma	40%	39%	37%
Foglalkoztatott létszám	38%	35%	36%
Értékesítés árbevétele	48%	44%	44%
Export értékesítés árbevétele	43%	30%	34%
Tárgyi eszközök	56%	51%	48%
Forgó eszközök	53%	46%	52%
Értékpapírok, pénzeszközök	60%	54%	55%
Eszközök összesen	56%	53%	54%
Saját tőke	55%	53%	48%

Forrás: ECOSTAT adatbázis

¹⁴ Történelmi elemzések bizonyították, hogy a végleges határok meghúzásánál a közlekedési infrastruktúra helyzete sokkal meghatározóbb szerepet játszott, mint az etnikai, nemzetiségi kérdések. Lásd például:

Raffay Ernő: Trianon titkai, Tornado Dannenua Kiadó, Budapest, 1990.

Rónai András: Térképezett történelem, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem, Maecenas Kiadó, Budapest, 1989

Jellegzetesen az eszközök, ezen belül az értékpapírok, pénzeszközök és a saját tőke vonatkozásában túlréprezentált a főváros a többi régióhoz képest. Budapesten koncentrált minden második tárgyi eszköz is. Mindezek a már korábban leírtakat jelzik vissza: a fővárosban jegyezték be a nagy, több telephellyel rendelkező, országos hazai vállalkozásokat, valamint a multinacionális vállalatok túlnyomó részét. Az arányok azt is tükrözik, hogy a fővárosi székhelyű vállalkozások eszközigenyessége – egy főre, egy vállalkozásra, egységnyi árbevételre vetítve – nagyobb, mint a vidéki társas vállalkozásoké.

A vállalkozások elhelyezkedésének területi intenzitása

A vállalkozás-intenzitás mérőszámául az ezer lakosra jutó vállalkozások számát tekintve, 1995-ben ez a mérőszám háromszor akkora volt, mint az országos átlag, a vállalkozási boom élén Budapest haladt. Az ezt követő tucatnyi évben – lassan és nem minden régióban – a kiegyenlítődés folyamata érvényesült. Miközben a fővárosban 58 százalékkal nőtt a vállalkozások száma, addig Pest megyében 175 százalékkal, a Nyugat-, a Közép-Dunántúlon, és Észak-Magyarországon 75 százalék körüli mértékben, az Észak-Alföldön 65 százalékkal. A felzárkózás az elmaradottabb régióknak számító Dél-Dunántúlon, valamint a Dél-Alföldön nem sikerült – 45 százalék körüli növekedés történt –, az átlagtól való elmaradás tovább nőtt.

27. táblázat

A vállalkozások területi intenzitása (a vállalkozások száma ezer főre vetítve)

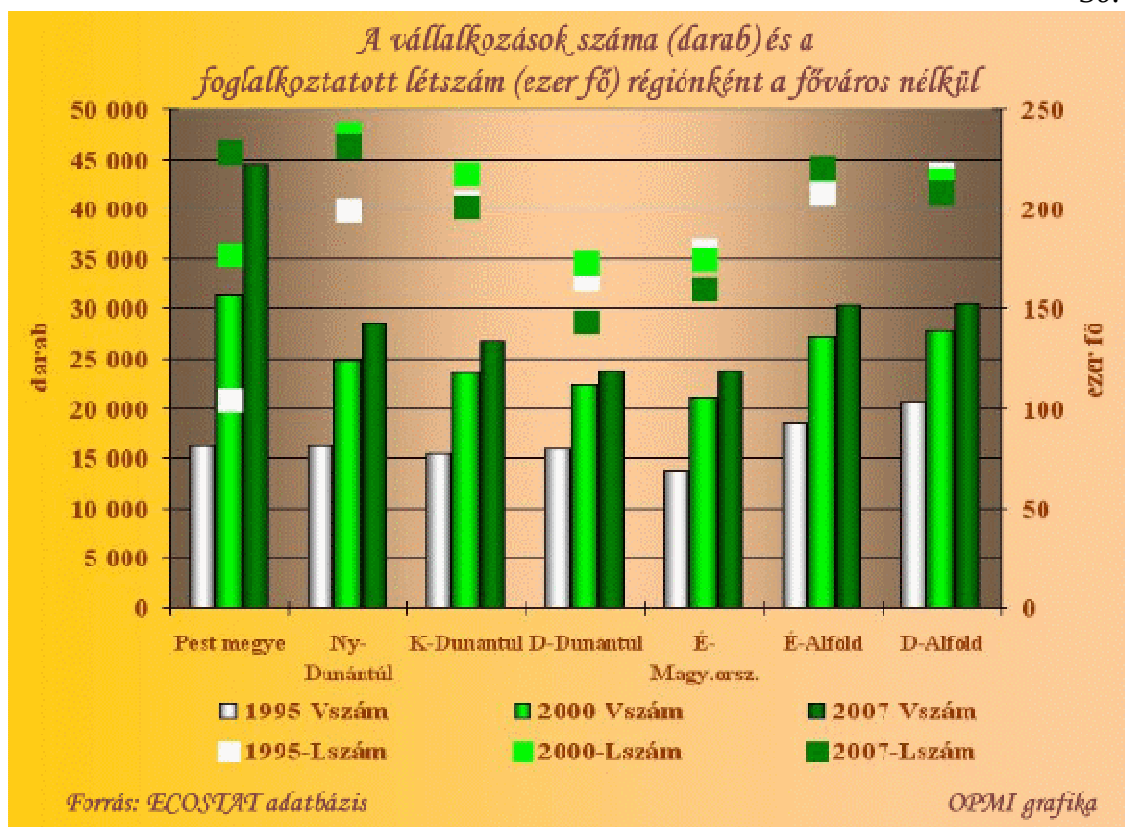
	1995	2000	2007
Főváros	45	68	71
Pest megye	14	26	37
Nyugat-Dunántúl	16	25	29
Közép-Dunántúl	14	21	24
Dél-Dunántúl	17	23	25
Észak-Magyarország	11	17	19
Észak-Alföld	12	18	20
Dél-Alföld	16	21	23

Forrás: ECOSTAT adatbázis

A régiók áttekintő adatai a főváros nélkül

1995-ben a pest megyei és a regionális adatok viszonylag kiegyensúlyozott képet mutattak. Az ezt követő években a legnagyobb változás a Központi Régióhoz tartozó Pest megyében történt, mind a vállalkozások száma, mind a foglalkoztatott létszám több, mint a kétszeresére növekedett. Minden régióban nagyobb lett a társas vállalkozások száma, de említhető létszámnövekedés csak a Nyugat-Dunántúlon volt megfigyelhető, a Dél-Dunántúlon csökkenés következett be. A két jelenség együtt pedig azt jelent, hogy a vállalkozások mérete a magyarországi régiókban jelentősen csökkent.

30. ábra

Magyarázatok:

1995-Vszám: Vállalkozások száma, darab, 1995-ben

1995-Lszám: Az átlagos statisztikai létszám, ezer fő, 1995-ben

2000-Vszám: Vállalkozások száma, darab, 2000-ben

2000-Lszám: Az átlagos statisztikai létszám, ezer fő, 2000-ben

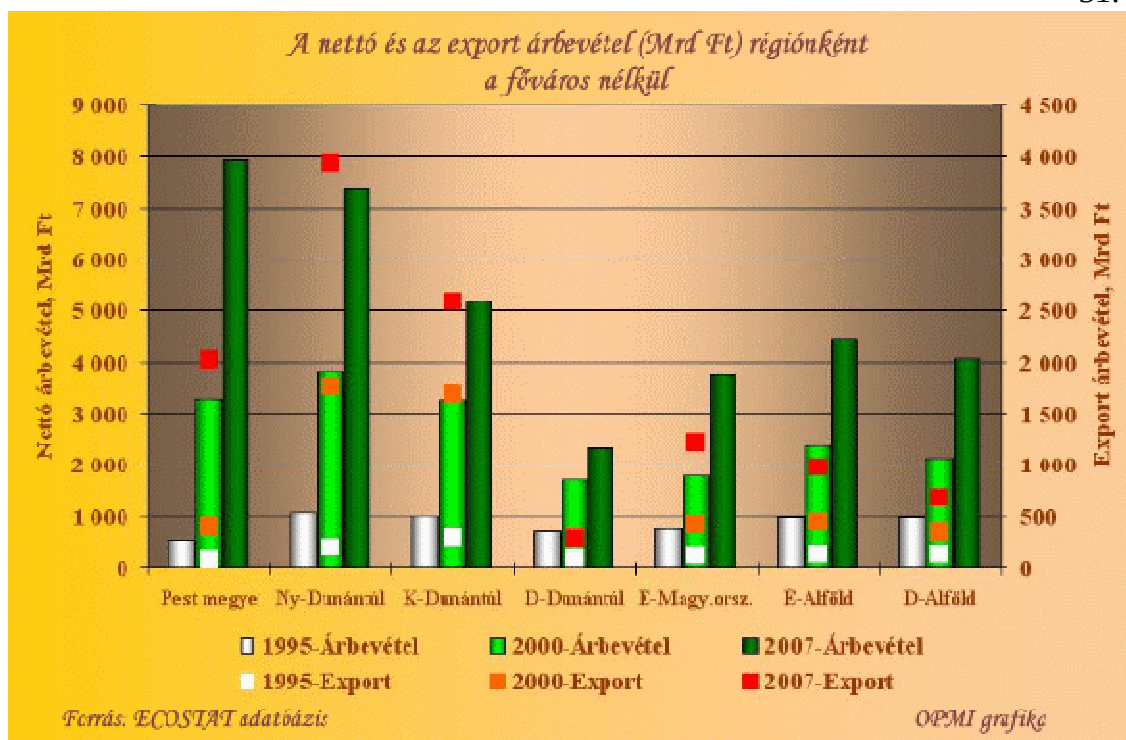
2007-Vszám: Vállalkozások száma, darab, 2007-ben

2007-Lszám: Az átlagos statisztikai létszám, ezer fő, 2007-ben

1995-höz képest a nettó árbevételüket kiemelkedő módon a pest megyei társaságok növelték meg, egyenesen a tizenötszörösére. Az átlag (5,4-szeres) fölötti növekedést (hétszeres) mutatott fel a nyugat-dunántúli régió, az átlaghoz közeli, de attól elmaradó (ötszörös) módon nőtt az árbevétele a közép-dunántúli, az észak-magyarországi, az észak-alföldi régió vállalkozásainak. A dél-dunántúli és a dél-alföldi régió vállalkozásai az átlagtól jelentős mértékben elmaradva (háromszoros, illetve négyszeres) növelték nettó árbevételüket, ami reálértéken gyakorlatilag stagnálást jelentett.

Az exportból származó árbevétel vonatkozásában a fentiekhez képest még nagyobb a szóródás. Az átlagos növekedés 1995-ről 2007-re nagyjából a tízszeres volt, amit csak a pest megyei társas vállalkozások export árbevételének harmincszoros, a nyugat-dunántúliak húszszoros növekedése szárnyalt felül. Az átlaghoz közeli volt az észak-magyarországi (9,4-szeres) és a közép-dunántúli társaságok export árbevételének növekedése (8,9-szeres). A többi régió eredménye ezektől lényegesen elmaradt, különösen a dél-dunántúli régióé (3,2-szeres növekedés).

31. ábra

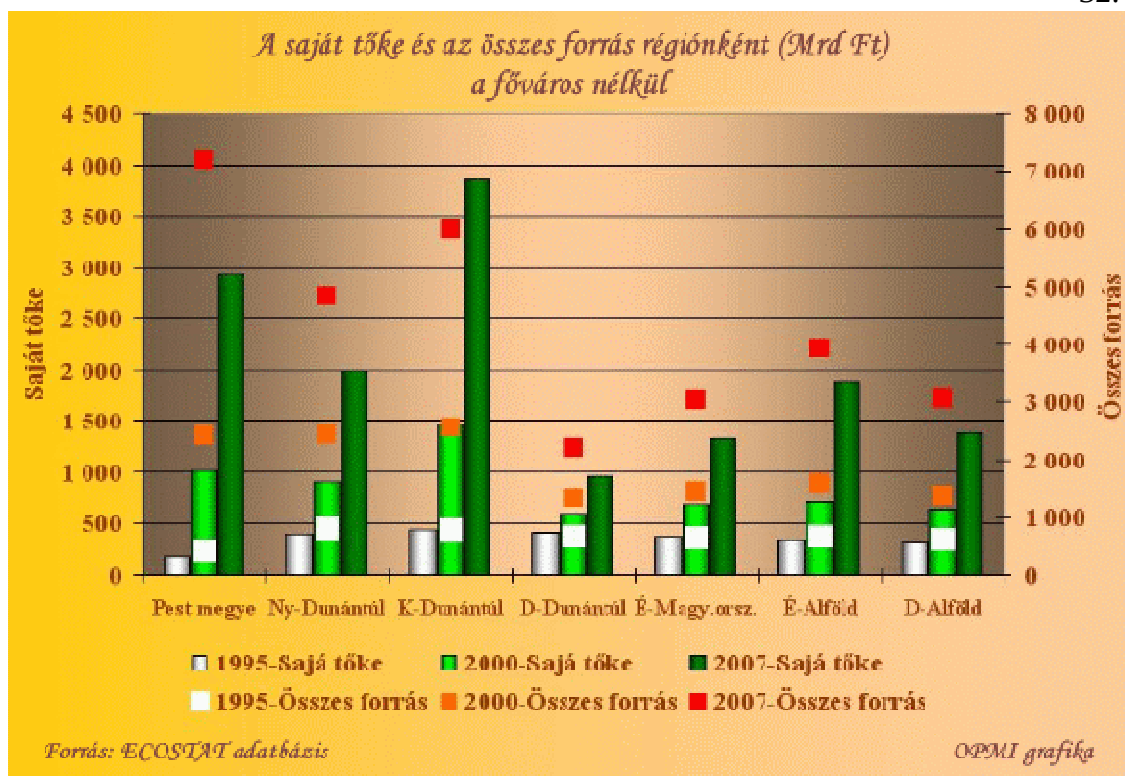
A vidéket tekintve országosan az összes forrás növekedése közel egy százalékkal haladta meg a saját források növekedését, ami más megközelítésben azt jelenti, hogy a forrásokon belül kismértékben megnőtt az idegen források aránya. A források átlagos 6,6-szeres növekedését közel tíz százalékkal haladta meg a pest megyei társas vállalkozások forrásainak bővülése (16,4-szeres). Átlag feletti növekedést csak a közép-dunántúli régió vállalkozásai mutattak fel, a legkevesbé a dél-dunántúli régió társaságai növelték forrásaikat (3,4-szeres növekedés). A saját tőke változása az összes forráséhoz hasonló növekedést mutat: az országos átlag a főváros nélkül 5,8-szoros növekedés, Pest megyében ez az érték tizenhét-szeres, a Közép-Dunántúlon 8,7-szeres. A legalacsonyabb növekedést most is a Dél-Dunántúl mutatta.

28. táblázat

	A saját tőke változása 2007/1995	Az összes forrás változása 2007/1995
Pest megye	16,9	16,4
Nyugat-Dunántúl	5,0	6,1
Közép-Dunántúl	8,7	7,6
Dél-Dunántúl	2,3	3,4
Észak-Magyarország	3,5	4,8
Észak-Alföld	5,4	6,0
Dél-Alföld	4,3	4,9
Átlag	5,8	6,6

Forrás: ECOSTAT adatbázis

32. ábra

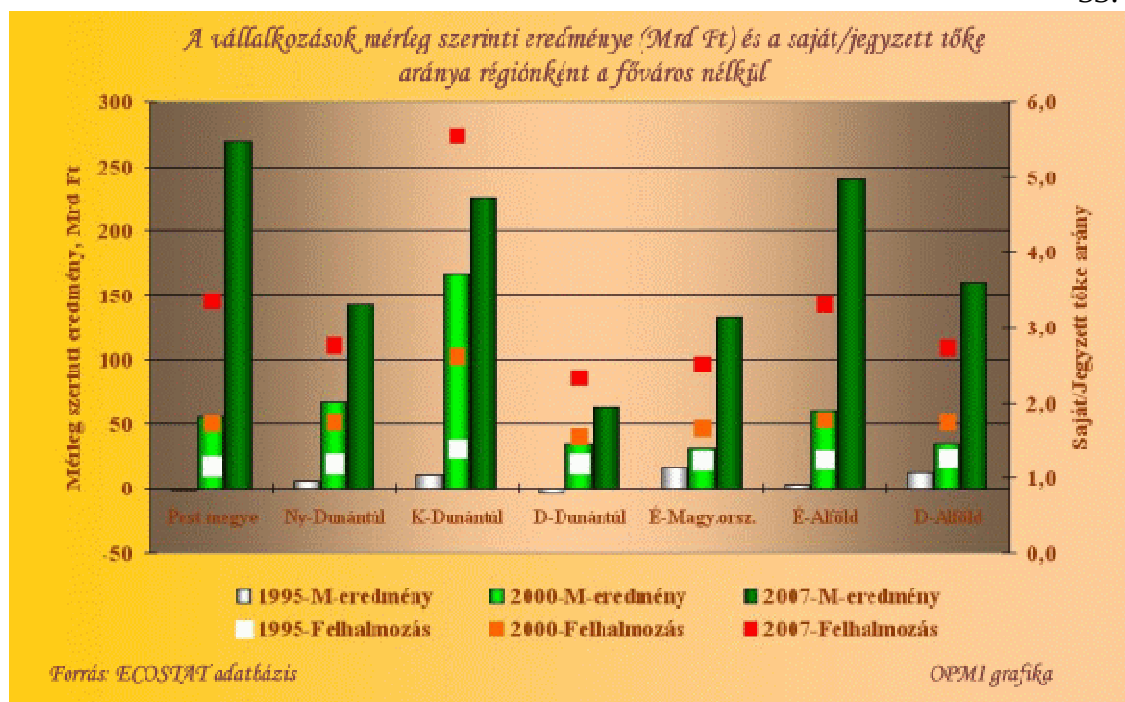
A saját tőke növelésének, a vállalkozás vagyonfelhalmozásának forrása a mérleg szerinti eredmény. A saját tőke és a jegyzett tőke aránya a vállalkozás sikerességének, a vagyonfelhalmozási képességének az egyik mutatója.

1995-ben Pest megyében és a Dél-Dunántúlon a társas vállalkozások összesített mérleg szerinti eredménye még negatív volt, csak az észak-magyarországi, a dél-alföldi, és a közép-dunántúli régió mutatott fel számottevőbb eredményt.

A mérleg szerinti eredményt és a felhalmozási rátát (saját/jegyzett tőke) tekintve több, a fentiekkel nem szinkronban lévő, az adatbázisból kinyerhető információk korlátai miatt „furcsának” és megmagyarázhatatlannak látszó ténnyel találkozhat a vizslató szem. Az ellentmondás lényege, hogy a mérleg szerinti eredmény és a vagyonfelhalmozás növekedésében a más elemzési szempontok szerint gyengébbnek mutató régiók előbbre járnak, mint a jövedelmek előállításában élenjárók. Ha az 1995-ös negatív értékek miatt a 2000-es év a bázis, akkor a mérleg szerinti eredmény gyarapításában a közép-dunántúli régió vállalkozásai emelkednek ki a többiek közül, 5,5-szeres növekedéssel. A „szokásos” első, Pest megye csak a középmezőnyben tanyázik, 3,3-szoros értékkel. Jelentősen hátraszorulnak a nyugat-dunántúli vállalkozások is, 2,7-szeres növekedés, ami azonos a dél-alföldi társaságok teljesítményével.

A vagyonfelhalmozás tekintetében Pest megye vállalkozásai újra az első helyen állnak (4,8-szeres érték), de alig leszakadva tőlük következnek a dél-alföldi, az észak-magyarországi, és az észak-alföldi társaságok négy fölötti értékekkel.

33. ábra

A külföldi érdekeltségű vállalkozások regionális jellemzői 2006-ban¹⁵

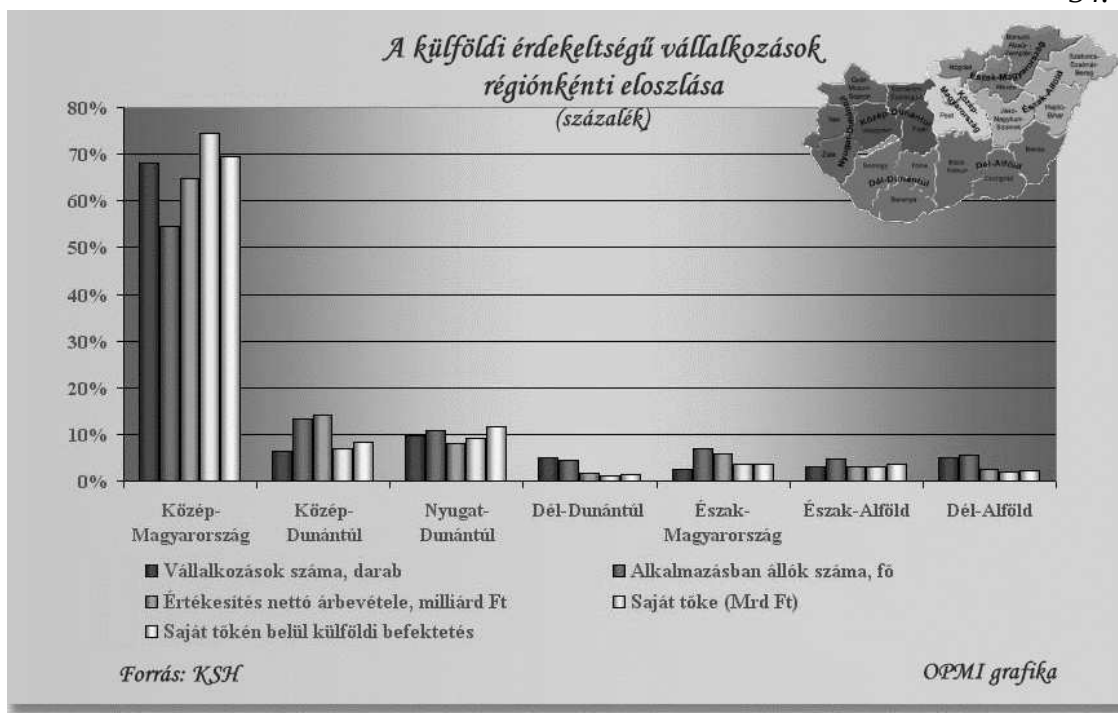
2006-ban Magyarországon 25 800 külföldi érdekeltségű vállalkozás volt, ezen belül legtöbb (17,6 ezer darab, 68%) Közép-Magyarországon, míg a legkevesebb Észak-Magyarországon működött (hatszázötvenhét darab, 2,5%).

A külföldi érdekeltségű vállalkozások száma országosan 2006-ban közel egy százalékkal mérséklődött az előző évhez képest, jelentős területi differenciák mellett. A régiók közül csak Közép-Magyarországon gyarapodott (2,6%-kal), a többiben visszaesés következett be. Különösen az Észak-Alföldön (35,8%-kal) és Észak-Magyarországon (7,3%-kal) öltött ez jelentős mértéket.

A 2006. év végén Magyarországon külföldi érdekeltségű vállalkozások 17 540 milliárd forint saját tőkével rendelkeztek, amelyből 13 578 milliárd forintot (77,4%) tett ki a külföldi tőkerész.

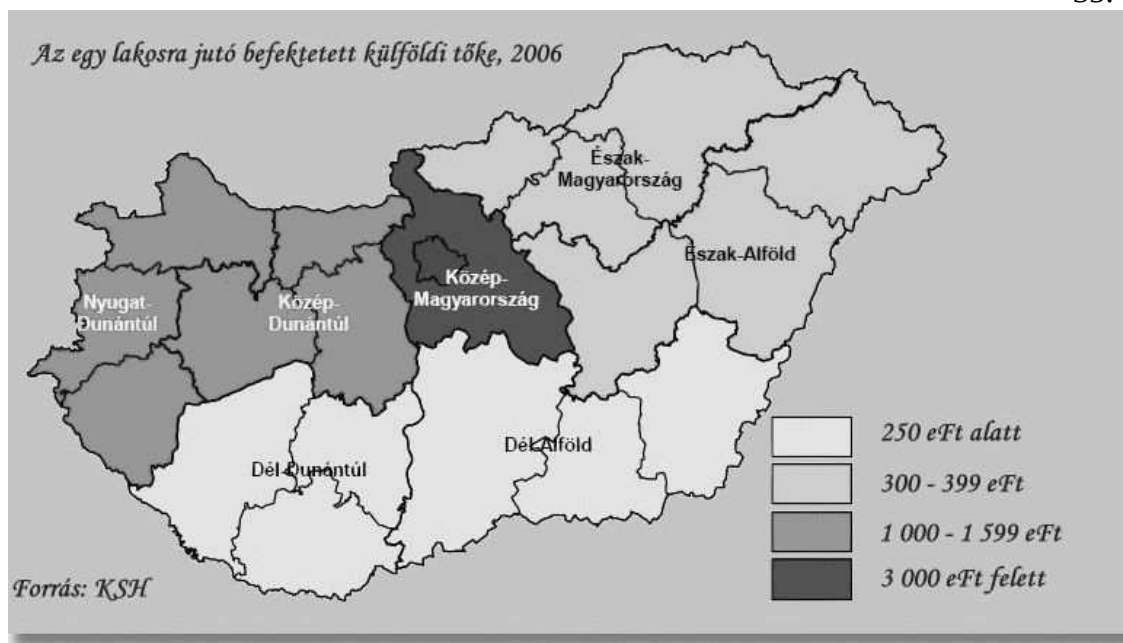
¹⁵ Az adatok forrása: A külföldi érdekeltségű vállalkozások regionális különbségei, 2006, Központi Statisztikai Hivatal Miskolci Igazgatósága, Miskolc 2008, szeptember
Az adatok a teljes vállalkozói szektorra („J” gazdasági ággal együtt) vonatkoznak.
Az adatok értelmezéséhez, a fogalmak magyarázatához lásd a Függelékben a Módszertan részt.

34. ábra

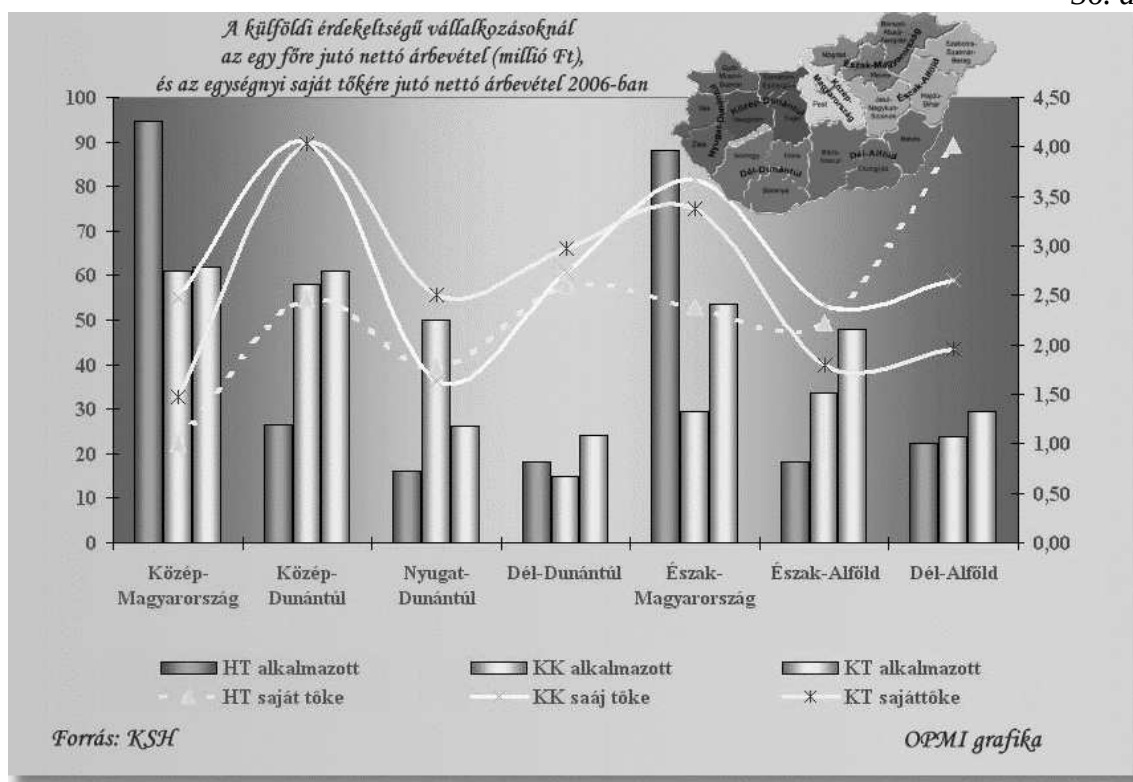

A külföldi tőke jelenléte a multinacionális cégek letelepedésének sajátosságai következtében Közép-Magyarországon, azon belül is döntően a fővárosban kiemelkedő mértékű. Ebben a régióban sűrűsödik a külföldi érdekeltségű vállalkozások 68%-a, a saját tőke szerint a háromnegyede, a külföldi tőke közel héttizede, az értékesítési árbevétel alapján a 65%-a, valamint az alkalmazásban állók 55%-a. A központi régiót a Nyugat- és a Közép-Dunántúl követi. A bemutatott ábra adataiból kitűnik, hogy a vállalkozások számát tekintve Észak-Magyarországon, a többi mutatót tekintve a Dél-Dunántúlon a legkisebb a külföldi tőke jelenléte.

35. ábra

36. ábra

Magyarázat az ábrához: HT – hazai többségű tulajdon, KK – kizárólag külföldi tulajdon, KT – külföldi többségű tulajdon

Az egy lakosra jutó saját tőke nagysága, ezen belül a külföldié is. Közép-Magyarországon a legnagyobb (a saját tőke 4,5 millió forint, ezen belül a külföldi rész 3,3 millió forint). Ennek kevesebb, mint fele volt csak a Közép-Magyarországot követő Nyugat-Dunántúlon. Az egy lakosra jutó saját tőke nagysága a Dél-Dunántúlon a legkisebb (mindössze százezer forint).

A vállalkozások számának tulajdonosi összetétele szerint országosan a hazai többségű tulajdonban lévő cégek aránya 13 százalék, a kizárólag külföldieké 70 százalék, míg a külföldi többségű tulajdonban lévőké 17 százalék volt.

A kizárólag külföldi tulajdonban lévő vállalkozások hányada a közép-magyarországi régióban a legnagyobb (72%), és Észak-Magyarországon a legkisebb (53%)

A tulajdon jellege szerint – a Nyugat-Dunántúl kivételével – az egy vállalkozásra jutó saját tőke nagysága a többségében külföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál a legmagasabb. Az egy vállalkozásra jutó saját tőke, ezen belül a külföldi tőkerész nagysága Észak-Magyarországon a legnagyobb: a saját tőke nagysága 939 millió forint, ezen belül a külföldi tőkerész 720, millió forint, ami döntően az itt folyó tevékenységek – a vegyipar, a gépipar, a villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás – magas tőkeigényének tudható be.

I.7. Megszűnés: felszámolások, csődök

A népességhez hasonlatosan viselkedik a vállalkozások világa is: egyedei megszületnek, fejlődnek, csúcsra érnek és egy lefutott életciklus után, ritka kivételektől eltekintve megszűnnek, eltávoznak a gazdálkodási létből.¹⁶ A vállalkozás tevékenysége alapesetben, azaz az extrémítások, például a bűnelkövetési szándék kivételével, az adott jogszabályi keretek között, az adott gazdasági feltételek mellett a saját nevében rendszeresen és folyamatosan a tisztességes haszon megszerzésre, gyarapítására irányul. Erre a törekvésre épülnek a vállalkozások nyilvántartásainak, a számvitelnek a törvényben¹⁷ rögzített alapelvei is, amelyekről eltérni csak a törvényben szabályozott módon lehet. Az alapelvek közül az első és talán a legfontosabb „a vállalkozás folytatásának elve”, ami azt jelenti, hogy a gazdálkodó a belátható jövőben továbbra is fenn tudja tartani működését, továbbra is folytatni tudja tevékenységét, nem várható a működés beszüntetése, vagy a működés bármilyen okból történő jelentős csökkentése. Ezen elv érvényesülése mellett a gazdálkodó eszközeit a törvényben előírt módon – alapvetően az értékcsökkenéssel, az értékvesztéssel csökkentett, a visszaírt értékvesztéssel növelt bekerülési értéken – értékeli. Amennyiben az üzletmenetre ez az elv már nem érvényes, mert például felszámolási, végelszámolási eljárás kezdődött, vagy a gazdálkodó egészét vagy egy részét értékesítik, vagy a gazdálkodót átalakítják, vagy a vállalkozó él a piaci értéken történő értékelés lehetőségével, akkor az adott időpontban, az adott körülmények mellett, jogszabályban előírt eljárásokat kell alkalmazni.

A legjobb szándék és tudás mellett is természetes módon áll elő az a helyzet, amiben a vállalkozás folytatásának elve tovább nem tartható, és ami a vállalkozás megszűnéséhez vezet. Egy OECD felmérés szerint a kilencvenes évek első felében az európai OECD országokban az új vállalkozások továbbélési esélyei a következő képet mutatták:

29. táblázat

Az új vállalkozások három év utáni továbbélési arányai az OECD országokban, 1985-1995 között, százalékban

Ország	Továbbképzési arány
Dánia	69%
Franciaország	62%
Németország	70%
Írország	70%
Olaszország	66%
Luxemburg	56%
Hollandia	74%
Portugália	56%
Spanyolország	70%
Egyesült Királyság	62%
Amerikai Egyesült Államok	65%

Forrás: European Network for SME Research, The European Observatory for SMEs, Third Annual Report, The Netherlands, 1995.

¹⁶ A nemzetközi és a hazai statisztikai is a népességhez, a demográfiai folyamatokhoz való hasonlatosságra utal, amikor a „Gazdasági szervezetek demográfiája” szófordulatot használja. Lásd a Módszertan című fejezetet.

¹⁷ 2000. évi C. törvény a számvitelről

A számokból kirajzolódik, hogy Európa nyugati felén és az Amerikai Egyesült Államokban átlagosan minden harmadik vállalkozás nem érte meg a harmadik születésnapját, az alapítást követő három éven belül megszűnt.

Egy, az 1998-2005 közötti évekre, tizenöt országra¹⁸, és néhány kiválasztott gazdasági ágra elvégzett felmérés¹⁹ szerint az új vállalkozások túlélési arányai az alapítást követő első öt évben a következő képet mutatták:

30. táblázat

Alapítástól eltelt évek	Bányászat (C)	Feldolgozó-ipar (D)	Villamos-energia-, gáz-, gőz-, vízellátás (E)	Építőipar (F)	Kereskedelem (G)	Szálláshely-szolgáltatás vendéglátás (H)	Szállítás (I)	Számítás-technika (K27)
1	87,40	89,12	88,2	89,35	86,30	87,10	90,04	88,09
2	80,45	78,06	79,64	77,78	72,60	72,46	79,02	75,94
3	71,28	68,44	70,98	68,47	62,01	61,08	69,92	65,78
4	70,05	61,5	66,98	61,11	54,26	52,21	63,35	57,57
5	68,03	54,81	64,99	54,66	47,64	45,65	56,09	50,39

Forrás: Eurostat Structural Business Statistics, WIFO calculations,

Magyarországon a kilencvenes évek első felében-közepén zajlott le a vállalkozási struktúra kiterjedése és szerkezeti átalakulása. Szemben az OECD országokkal a vállalkozások kiépülése, életciklusa, metamorfózisa Magyarországon nem egy evolúciós folyamatba illeszkedő szakasz volt, hanem sok külső és belső kényszer, a külgazdaság által erőteljesen befolyásolt, egyszeri hatásoknak kitett, igen gyakran kényszer hatása alatt végbement folyamatok eredőjeként, megismételhetetlen történelmi pillanatban zajlott le. Az áradásszerűen jelentkező vállalkozás alapítási hullám egyik következménye lett, hogy a vállalkozások megszűnése, átalakulása sem egyenletesen zajlott le, és sajátos vonások, például bűncselekmények elkövetésének gyakorisága kísérik.

Egy vállalkozás többféle módon szűnhet meg: beolvadással, szétválással, végelszámolással, felszámolással. Szemben az előzőekkel, amelyek a vállalkozás saját döntésén alapszanak, a felszámolás kényszer hatására, vagyis a fizetéseképtelen vállalkozás a hitelezők kezdeményezésére a felszámolási eljárás keretében szűnik meg²⁰.

¹⁸ Czech Republic, Estonia, Spain, Finland, France, Hungary, Italy, Lithuania, Luxemburg, Latvia, Netherlands, Romania, Sweden, Slovakia and UK,

¹⁹ Forrás: COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Accompanying document to the COMMUNICATION FROM THE COMMISSION on the European Competitiveness Report 2008, COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 28.11.2008, SEC(2008) 2853

²⁰ Nem nevezhető kedvezőnek az a kép, ami a külföldiekben a magyarországi fizetési fegyverről kialakult. Egy külföldi befektetőknek és Magyarországra exportálóknak készült országleírás szerint: „Sok magyarországi vállalkozás küzd az alul tőkésítettség miatt likviditási problémával, ezért tanácsos a magyar partnert üzletileg ellenőrizni, különösen a magyar fizetéseképtelenségi eljárás lényeges gyengeségei miatt.” A jelentés szerzői végül tanáccsal is szolgálnak: „A fizetési határidő lejártá után gyakran mutatkozik hatékonyan egy ügyvédi levél, ami újabb fizetési határidőt jelöl ki, és felszámolási eljárás megindításával fenyegeti meg a magyar partnert.”

Forrás: Country Report for Investors and Exporters – Hungary, Coface Austria & Coface Central Europe, 2007. június, 17. oldal

A felszámolások és a csődök jogi hátterét az 1992. január elsején hatályba lépett és azóta többször módosított „1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról” nevet viselő törvény biztosítja. Korábban ez a jogszabály tartalmazta a végelszámolás szabályait (65.-79. §) is, de ez teljesen logikus módon később kikerült a törvényből, és a végelszámolás eljárási szabályait a „2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról” című jogszabály 94.-118. paragrafusai tartalmazzák²¹. A változás magyarázata, hogy noha végelszámolás és a felszámolás a vállalkozás jogutód nélküli megszűnésével zárul, a végelszámolás esetében azonban ez az adóssággal nem érintett vállalkozás önkéntes elhatározása alapján történik, addig a csődeljárásban, valamint a felszámolási eljárásban adós és hitelező áll egymással szemben. A csődeljárás során az adós a csődegyezség megkötése érdekében fizetési haladékokat kezdeményez, illetve csődegyezség megkötésére tesz kísérletet. A felszámolási eljárás célja pedig, hogy a fizetéseképtelen adós jogutód nélküli megszüntetése során a hitelezők e törvényben meghatározott módon kielégítést nyerjenek²².

A Pénzügyminisztérium 1986-ban bízta meg a felszámolások levezénylésével²³. 1989 és 1992 között már több hasonló céllal működő szervezet alakult, közülük maga az adós választhatta ki a saját felszámolóját. 1991-ben a Pénzügyminisztérium alapításával hozták létre az egyetlen állami tulajdonú felszámoló céget, a REORG Rt.-ét, hogy a nehéz helyzetbe került, főleg állami tulajdonban lévő cégeket a REORG közreműködésével talpra állítsák, vagy a racionális vagyonhasznosítás mellett kivezessék a piacról. 1992-ben a Pénzügyminisztérium az összes olyan szervezetet, amely felszámolással akart foglalkozni, és megfelelt az akkori követelményeknek, egy listába gyűjtötte. Erre 184-en kerültek fel, ami sokak szerint jóval több volt, mint amennyit a „piac” el tudott viselni. A listára kerülés lehetőségét akkor lezárta a minisztérium, és azóta sem nyitotta meg. Sőt többször szigorította a listán maradás feltételeit – így kizárta a nem Rt. vagy kft. formában működőket, például az ügyvédeket. Legutóbb 2007. év elején kellett a korábbiaknál jóval szigorúbb szabályok meglétét igazolni, ám elegendő a felszámolóbiztosok szakmai felkészültségét 2010-ig megnyugtatóan rendezni. A felszámolás végzésére jogosult társaságok köre a zártság miatt fokozatosan szűkült: 1998-ban 138, 1999-ben 123, 2001-ben 121, a 2005-ös listán pedig már csak 116 cégnev szerepelt²⁴.

A 2006. január elseje óta hatályos csődtörvényt a felszámolók oldaláról számos bíráló érte azért, mert véleményük szerint a jogszabály nagyobb teret biztosít a felszámolási eljárás megkezdése előtt az adós vállalkozás kiürítésére, maradék vagyonának kimentésére, a hitelezők további megkárosítására. Ugyancsak sok kritika érte azt a szabályozási megoldást, ami a jelzálogjoggal, az opciós jogokkal rendelkező hitelezőket felértékelte. Az új törvény szerint a biztosított – azaz elsősorban a bankok – követeléseit, az értékesítési díjat leszámítva, az eddigi 50 százalék helyett maradéktalanul ki kell elégíteni. Ha ezzel kiürül a kassza, akkor a többi hitelező – ideértve a munkavállalókat is – üres marokkal vonulhat vissza. Nem kerül

²¹ Céskeresés: <http://www.e-cegjegyzek.hu/info/page/ceginfo>

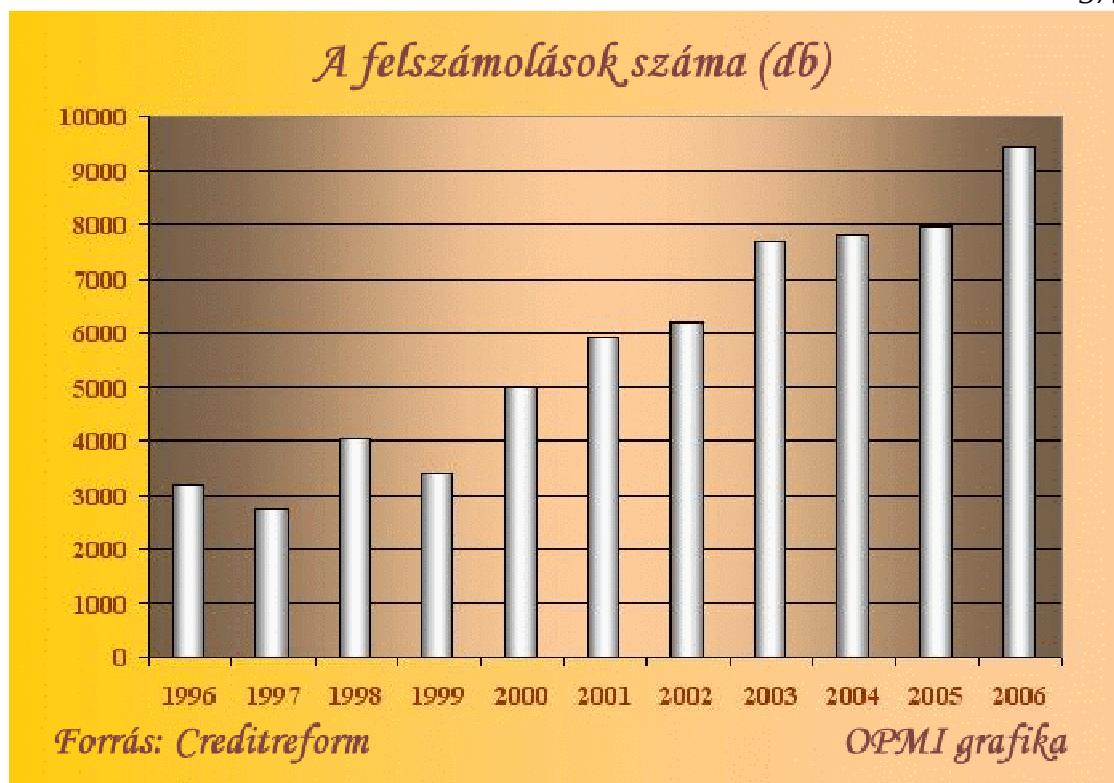
²² Forrás: 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról, 1. §

²³ Forrás: Marnitz István: A „cégmaradékokon” mintegy száz vállalkozó osztozik, Népszabadság, 2007. március 5.

²⁴ Felszámolók és Vagyonfelügyelők Országos Egyesülete (FOE) Marnitz István: A „cégmaradékokon” mintegy száz vállalkozó osztozik, Népszabadság, 2007. március 5.

pénz a bérgarancia-alapba sem, és az adminisztrációs anyag, például a cég munkaerő-nyilvántartásának megóvására sem marad fedezet²⁵.

37. ábra

A csődeljárások és a felszámolási eljárások egy része valójában már a szürke-fekete zónába vezet át, sokszor adócsalással – legtöbbször ÁFA – kiegészülve, ténylegesen bűncselekmény megvalósulása²⁶. A felszámolások tekintetében Magyarország listavezető a régióban:

²⁵ Rédei Judit: Nagyra tárt kiskapuk – A pénzeltüntetés a csődtörvény módosítása ellenére zavartalan, Népszabadság, 2006. november 6.

²⁶ A csődbűncselekmény és büntetési tételei

290. § (1) Aki a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet fizetési képtelenségével fenyegető helyzete esetén

a) a tartozása fedezetétül szolgáló vagyon elrejtésével, eltitkolásával, megrongálásával, megsemmisítésével, használhatatlanná tételével,

b) színlelt ügylet kötésével vagy kétes követelés elismerésével,

c) az ésszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes módon veszteséges üzletbe kezdéssel, illetve annak továbbfolytatásával, vagy

d) az ésszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes más módon

vagyonát ténylegesen vagy színleg csökkenti, és ezzel hitelezőjének vagy hitelezőinek kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet fizetési képtelenné válását vagy annak látszatát az (1) bekezdésben írt magatartások valamelyikével idézi elő, és ezzel hitelezőjének vagy hitelezőinek kielégítését részben vagy egészben meghiúsítja.

(3) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet fizetési képtelensége esetén hitelezőjének vagy hitelezőinek kielégítését az (1) bekezdésben írt magatartások valamelyikével részben vagy egészben meghiúsítja.

Lengyelországban 2005-ben ezer alatt, Csehországban 1380, Szlovákiában 1645, Ausztriában 7060 volt a felszámolások száma, miközben Magyarországon 7823 ügyet zártak le²⁷. Az esetek 95 százalékának a megtérülése nulla volt: az egyszerűsített eljárás során se vagyont, se iratot nem találtak a biztosok. Ausztriában a felszámolások kevesebb mint harmada végződik így. Magyarországon a bejelentett hiteligények egy százalékát sem sikerül kielégíteni az ügyek lezárásáig – szemben a külföldön átlagos tíz százalékkal. 2006-ban az állam nyilvántartott követelésállománya megközelítette a 250 milliárd forintot²⁸.

(4) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1)-(3) bekezdésben meghatározott cselekmény a gazdasági életben súlyos következményekkel jár.

(5) Aki a felszámolás elrendelését követően valamely hitelezőjét a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvényben meghatározott kielégítési sorrend megsértésével előnyben részesíti, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(6) Az (1)-(4) bekezdésben meghatározott cselekmény akkor büntethető, ha a csődeljárást megindították, vagy a felszámolást elrendelték, illetve a felszámolási eljárás megindítása törvény kötelező rendelkezése ellenére nem történt meg.

Az adócsalás fogalma és büntetési tételei:

310. § (1) Aki az adókötelezettség megállapítása szempontjából jelentős tényre (adatra) vonatkozóan valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, vagy ilyen tény (adat) a hatóság elől elhallgat, és ezzel vagy más megtévesztő magatartással az adóbevételt csökkenti, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán az adóbevétel nagyobb mértékben csökken.

(3) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán az adóbevétel jelentős mértékben csökken.

(4) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán az adóbevétel különösen nagy, vagy ezt meghaladó mértékben csökken.

(5) Az (1)-(4) bekezdés szerint büntetendő, aki a megállapított adó meg nem fizetése céljából téveszti meg a hatóságot, ha ezzel az adó behajtását jelentősen késlelteti, vagy megakadályozza.

(6) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetője nem büntethető, ha a vádirat benyújtásáig az adótartozását kiegyenlíti.

310/A. § (1) Az a munkáltató, aki

a) munkaszerződés nélkül,

b) színlelt szerződéssel

alkalmazott munkavállalója részére járó személyi jellegű juttatáshoz kapcsolódó, a kifizetőt terhelő, az államháztartás valamely alrendszerébe kötelezően előírt közteher-fizetési kötelezettség teljesítését elmulasztja, és ezzel az adóbevételt csökkenti, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán az adóbevétel nagyobb mértékben csökken.

(3) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán az adóbevétel jelentős mértékben csökken.

(4) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény folytán az adóbevétel különösen nagy, vagy ezt meghaladó mértékben csökken.

(5) Az (1)-(4) bekezdés szerint büntetendő, aki a megállapított adó meg nem fizetése céljából téveszti meg a hatóságot, ha ezzel az adó behajtását jelentősen késlelteti vagy megakadályozza.

(6) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény elkövetője nem büntethető, ha a vádirat benyújtásáig az adótartozását kiegyenlíti.

(7) E § alkalmazásában az adóbevétel csökkenésének meghatározásakor az elvont adók összegét egybe kell számítani.

Forrás: 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

²⁷ Forrás: Euler Hermes Group, www.eulerhermes.com/

²⁸ Forrás: Molnár György a Felszámolók és Vagyonfelügyelők Országos Egyesülete elnöke, idézi: Rédei Judit: Nagyra tárt kiskapuk – A pénzeltüntetés a csődtörvény módosítása ellenére zavartalan, Népszabadság, 2006. november 6.

Az APEH kimutatása szerint 2007-ben a nem működő, többnyire felszámolás alatt álló vállalkozások által felhalmozott hátralék teljes összege 778 milliárd forintot tett ki²⁹, 2008-ban pedig 1057 milliárdos értékre nőtt ez a valószínűleg soha be nem hajtható állammal szembeni tartozás. A működő adós vállalkozások tartozása a nem működők tartozásának nagyságrendileg a fele, 575 milliárd forint, a kettő együtt, 1632 milliárd forint, pedig már több, mint amennyit 2008-ban egészségügyre költött az ország, vagy egy más léptékben mérve, mintegy a másfélszerese a központi költségvetés 2008-ra tervezett hiányának. (Ez utóbbi 1118 milliárd Ft volt)³⁰.

Egyes számaiban eltérő, de arányaiban és nagyságrendjében a fentiekhez hasonló értékeket mutatott be Coface IKG 2007-ben megjelentetett országjelentése³¹. A befektetőknek és exportálóknak ajánlott összeállítás a magyarországi felszámolási eljárások legnagyobb fogyatékoságának a követelések megtérülését említi: „Míg az EU tagállamokban a követelések durván fele kielégítésre kerül, addig Magyarországon ez az arány csak egy százalék.”³² A fizetéseképtelenségi ráta 2006-ban mért kettő százalékos értéke³³ messze a legmagasabb Közép-Kelet Európában: a második legrosszabb helyen álló Romániában ez az érték 1,3%, a harmadik Horvátországban 0,9%, az összes többi országban fél százalék alatt volt. A tanulmány ugyancsak riasztónak tartja a felszámolási eljárások számának gyors növekedését: az előző évhez képest 2005-ben hat, 2006-ban 18, egy 2009-es beszámoló pedig a 2008-as növekedést tizennégy százalékra becsüli³⁴. (A számok a csődeljárásokat, a felszámolási és a végelszámolásokat együtt tartalmazzák.) 2008-ban az eljárások 54%-át a felszámolási eljárások adták, volumenük 17 százalékkal nőtt meg. Az ügyek másik nagy arányát a végelszámolások tették ki, míg csődeljárás, amelyek a vállalkozások fizetőképességének helyreállítására, azok megmentésére irányulnak, mindösszesen 15 indult.

A felszámolási eljárások számának növekedése több okra vezethető vissza. Ezek egyike a – részben a jogi szabályozásból, részben a gazdaság helyzetéből fakadóan – a kényszervállalkozások magas száma. A másik ok, hogy a rengeteg új cég alapításának hátterében nem a gazdasági növekedés, a gazdasági teljesítmények vagy a beruházások állnak, hanem az a folyamat, amiben a kifizetetlen számlákat maguk mögött hagyó cégek helyébe újakat alapítanak. A lakásépítés esetében ehhez még az is hozzájárulhat, hogy az egy-egy feladatra alakuló vállalkozás az építkezés befejezése után eltűnik, így téve lehetetlenné a garanciális feladatok ellátását. Ezek a jelenségek különösen 2008-ban erősödtek fel, amit elősegítettek a leegyszerűsödött cégalapítási lehetőségek is.

²⁹ Az APEH és az Euler Hermes adatai nem összehasonlíthatóak.

Forrás: Böröcz Petra: Aratott az APEH az ellenőrzéseken, Népszabadság, 2009. január 27.

³⁰ Források: Forrás: Böröcz Petra: Aratott az APEH az ellenőrzéseken, Népszabadság, 2009. január 27., valamint 2007. évi CLXIX. Törvény a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetéséről, 1.§ c)

³¹ Forrás: Country Report for Investors and Exporters – Hungary, Coface Austria & Coface Central Europe, 2007. június,

A forrás megtalálható itt: <http://www.coface.hu>

³² Forrás: Country Report for Investors and Exporters – Hungary, Coface Austria & Coface Central Europe, 2007. június, 16. oldal

³³ 478 ezer vállalkozásra vetítve. Forrás: Country Report for Investors and Exporters – Hungary, Coface Austria & Coface Central Europe, 2007. június, 16. oldal

³⁴ Forrás: 2008 a tömeges bedőlések éve volt, újabb válságos évre számít a Coface, 2009. január 14., Coface Hungary, MTI

31. táblázat

2006

Fizetéseképtelenség Közép-Kelet-Európában

	Czechia	Hungary	Poland	Slovenia	Slovakia	Estonia	Latvia	Lithuania	Bulgaria	Croatia	Romania*
(a) Judicial Compositions	3	22	96	80	0	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 1.)	n.a. 1.)	1.625
(b) Bankruptcies	1.210	9.503	480	399	251	170	654	355	103	179	4.604
(c) Bankruptcies revoked due to lack of assets	647	n.a. 2.)	n.a. 2.)	103	1.470	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 1.)	445	492
(a)+(b)+(c) Total insolvencies	1.866	9.575	576	582	1.721	170	654	355	183	624	6.721

2005

	Czechia	Hungary	Poland	Slovenia	Slovakia	Estonia	Latvia	Lithuania	Bulgaria	Croatia	Romania*
(a) Judicial Compositions	3	27	156	108	0	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 1.)	n.a. 1.)	156
(b) Bankruptcies	1.205	8.099	637	449	293	208	647	577	238	212	3.171
(c) Bankruptcies revoked due to lack of assets	600	n.a. 2.)	n.a. 2.)	178	1.352	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 2.)	n.a. 1.)	630	255
(a)+(b)+(c) Total insolvencies	1.800	8.126	793	733	1.645	200	647	577	238	842	3.502

Fizetéseképtelenségi ráta 2006

	Czechia	Hungary	Poland	Slovenia	Slovakia	Estonia	Latvia	Lithuania	Bulgaria	Croatia	Romania
Total number of active companies*	700.000	478.000	3.522.000	153.000	527.000	106.000	210.000	170.000	232.000	71.000	532.000
Insolvency rate	0,3%	2,0%	0,0%	0,4%	0,3%	0,2%	0,3%	0,2%	0,1%	0,9%	1,3%

*expert organisations' estimation, average

Változás 2006-2005

	Czechia	Hungary	Poland	Slovenia	Slovakia	Estonia	Latvia	Lithuania	Bulgaria	Croatia	Romania
(a) Judicial Compositions	0%	-19%	-38%	-25%	-	-	-	-	-	-	942%
(b) Bankruptcies	1%	13%	-25%	-11%	-14%	-16%	1%	-38%	-23%	-16%	45%
(c) Bankruptcies revoked due to lack of assets	0%	-	-	-42%	9%	-	-	-	-	-29%	93%
(a)+(b)+(c) Total insolvencies	3%	13%	-27%	-21%	5%	-16%	1%	-38%	-23%	-26%	88%

Forrás: Country Report for Investors and Exporters – Hungary, Coface Austria & Coface Central Europe, 2007. június, 15. oldal, Coface IGK

Magyarázatok és kiegészítések a táblázathoz:

Judicial Compositions: Csődeljárás

Bankruptcies: Csőd

Bankruptcies revoked due to lack of assets: Az eszközök hiánya miatt visszavont csőd(eljárás)

Insolvency (rate): Fizetéseképtelenség (ráta)

Total number of active companies: A vállalkozások száma

A felszámolási eljárások számának növekedése több okra vezethető vissza. Ezek egyike a – részben a jogi szabályozásból, részben a gazdaság helyzetéből fakadóan – a kényszervállalkozások magas száma. A másik ok, hogy a rengeteg új cég alapításának hátterében nem a gazdasági növekedés, a gazdasági teljesítmények vagy a beruházások állnak, hanem az a folyamat, amiben a kifizetetlen számlákat maguk mögött hagyó cégek helyébe újakat alapítanak. A lakásépítés esetében ehhez még az is hozzájárulhat, hogy az egy-egy feladatra alakuló vállalkozás az építkezés befejezése után eltűnik, így téve lehetetlenné a garanciális feladatok ellátását. Ezek a jelenségek különösen 2008-ban erősödtek fel, amit elősegítettek a leegyszerűsödött cégalapítási lehetőségek is.

A jogalkotónak számolnia kell azzal, hogy a magyarországi bűnözésben üzletággá vált a fiktív cégalapítás. Az ilyen vállalkozások aktívak a hitelfelvételek, a fizetés nélküli beszerzések, az ÁFA visszaigénylés terén. 2006-ban egy hajléktalanszálló címén 118 gazdasági társaság székhelyét jegyezte be a cégbíróság. Több milliárd forint forgalmú vállalkozások „működnek” lakótelepi lakásokban, hajléktan, netán afgán, iraki ügyvezetővel. Valós történet az is, hogy egy és ugyanazon személy az elmúlt három év során több mint tíz olyan gazdasági társaságban töltött be vezető tisztségviselői, illetve tulajdonosi szerepet, amelyek az ő vezetése, illetve tulajdonlása alatt felszámolás alá kerültek³⁵.

A módosított csődtörvény szerint a fizetéseképtelen cég ügyvezetője három évre visszamenőlegesen felelősségre vonható. Az ügyvezető polgári felelősséggel tartozik a hitelezőknek, ugyanakkor meglehetősen bonyolult annak megállapítása, hogy mikortól, pontosan milyen helyzetben lett volna köteles a tulajdonossal szemben is a hitelezők érdekeit képviselni. Ha az érintettek ezt akarják bolygatni, először megállapítási pert kell indítaniuk, majd ezt követheti az immár kártérítést követelő marasztalási per. Mindezt egy túlterhelt, a gazdasági ügyekben nem mindig kellően felkészült polgári peres bíróságon, adott esetben vagyontalan (de akár hajléktalan) ügyvezetővel szemben.

Az Euler Hermes Hitelbiztosító vizsgálata szerint a hazai vállalkozások legalább egy százaléka, azaz közel tízezer cég csalárd és a gazdasági bűnözés e területét – a magánnyomozóiktól származó információk alapján – alig több mint ötven csoport tartja kézben. Felgöngyölítésük a hatóságok, a rendőrség, a jogszabályalkotók, a bíróság, és persze a szakma összefogásával megoldható, de legalábbis javítható lenne – állítja a vizsgálat³⁶.

A felszámolási eljárás alá került cégek *árbevétel szerinti megoszlását tekintve* 2008 év során a legtöbb eljárást a 20 milliós fogalom alatti mikrocégek, valamint a 20 és 300 millió forint közti, a családi kereteket éppen kinőtt cégek ellen folytatták. A vizsgálatok azt mutatták, hogy az ilyen méretű, a továbbélési tartalékok képzésére legkevésbé képes vállalkozások a legveszélyeztetettebbek, itt a legnagyobb a fizetéseképtelenné válás valószínűsége. A tartalékok hiányában a fizetési lánc megszakadása, a körbe tartozás, az átmeneti recesszió, a regionális, vagy beszállítói kiszolgáltatottság, az adóterhek emelkedése, a megtérülési feltételek hirtelen változása, ezeknél a vállalkozásoknál fejt ki leginkább a pusztító hatását. Megítélésüknél fontos szempont az is, hogy míg a konjunktúra ciklusokban munkanélkülivé válók a fellendülő szakaszban, a munkaerő kereslet élénkülése idején, viszonylag könnyen vissza tudnak kerülni a foglalkoztatottak közé, addig a mikrovállalkozások tömeges

³⁵ Forrás: Rédei Judit: Nagyra tárt kiskapuk – A pénzeltüntetés a csődtörvény módosítása ellenére zavartalan, Népszabadság, 2006. november 6

³⁶ Forrás: Rédei Judit: Nagyra tárt kiskapuk – A pénzeltüntetés a csődtörvény módosítása ellenére zavartalan, Népszabadság, 2006. november 6

tönkremenetele nemcsak a munkanélküliek körét bővíti, de eszközpusztulás is kíséri, azaz a vállalkozásba befektetett tárgyi eszközök, végeredményben nemzeti vagyon egy részének elvesztésével jár, így a konjunktúra ciklus felívelő szakaszában – szemben a pusztá munkaerővel – ezeknek a vállalkozásoknak az újrakezdése befektethető tőke hiányában sokkal több korlátba ütközik.

Az ágazati hovatartozást tekintve a fizetésképtelenségi eljárásokban elsősorban az építőipari, a kis-, illetve nagykereskedelmi cégek az érintettek: 2008-ban az összes hazai fizetésképtelenségi eljárás 26%-át kereskedelmi vállalkozások, további 17%-át építőipari cégek ellen indították. A kereskedelmi tevékenységet végző vállalkozások között az élelmiszeripari termékek valamint a ruházati termékek kereskedelmével foglalkozó vállalkozások voltak a legnagyobb számban. Ezek mellett az eljárás alá vontak között a turisztikában, az ingatlangazdálkodásban valamint a gépjárműiparban tevékenységet folytató vállalkozások fordultak elő nagyobb számban³⁷.

Az egyes iparágakban tevékenykedő cégek számát az eljárások számával egybevetve tűnnek elő a leginkább veszélyeztetett területek: az építőipar az eljárások 17%-a, az összes bejegyzett cég 9,5%-a, a nagykereskedelmi vállalkozások az eljárások 15,5%-a, összesen bejegyzett cég 10,7%-a, a kiskereskedelmi vállalkozások az eljárások 10,5%-a, összes bejegyzett cég 8,5%-a, a fuvarozó vállalkozások az eljárások 3,7%-a, a bejegyzett hazai cégek 2,15%-a³⁸.

A 2008-as nemzetközi pénzügyi válság, majd az ezt követő világgazdasági recesszió várhatóan elsősorban az alábbi területeken vezethet nagyobb arányú fizetésképtelenséghez, és – döntően a tartalékokkal nem rendelkező – mikro- és kisvállalkozások felszámolásához és megszűnéséhez:

- az autóipar kibocsátásának csökkenése miatt az autóipari beszállítóknál,
- az ingatlanpiac befagyása, a kereslet visszaesése, a körbetartozások növekedése miatt az építőiparban,
- a kibocsátások csökkenése miatt a teherszállítás területén,
- a lakossági kereslet csökkenése és szerkezetének változása miatt a szórakoztató elektronika területén,
- a lakossági kereslet, valamint a vállalkozói kereslet csökkenése és szerkezetének változása miatt a belföldi turizmus, a konferencia turizmus területén.

2008-ban a *földrajzi térségeket* tekintve a legtöbb felszámolási eljárást a fővárosban (32%), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, valamint Pest megyében folytatták. A 2008-as adatokat az előző évhez viszonyítva kitűnik, hogy Baranya megyében 60, Veszprémben 52, míg Győr-Moson-Sopronban 47 százalékkal ugrott meg az eljárások száma. Eközben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében közel 10, Somogyban pedig 5 százalékos csökkenést regisztráltak. Átlagosan a vizsgált vállalkozások 4,2 százalékát vonták felszámolási eljárás alá. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében ez az arány 14 százalék. Nógrádban 8 százalék, miközben Pest és Vas megyében a mutató értéke a 3 százalékot sem érte el³⁹.

³⁷ Forrás: 2008 a tömeges bedőlések éve volt, újabb válságos évre számít a Coface, 2009. január 14., Coface Hungary, MTI

³⁸ Forrás: 2008 a tömeges bedőlések éve volt, újabb válságos évre számít a Coface, 2009. január 14., Coface Hungary, MTI

³⁹ Forrás: 2008 a tömeges bedőlések éve volt, újabb válságos évre számít a Coface, 2009. január 14., Coface Hungary, MTI

II.

A VÁLLALKOZÁSI SZFÉRA FŐBB JELLEMZŐI

II.1. A feldolgozásba bevont vállalkozások reprezentativitása

A feldolgozás adatbázisát a társasági adó bevallások alkotják, azaz minden olyan gazdasági társaság, egyéni vállalkozás szerepel a vizsgálati körben, amelyik 1992-2007 között adóbevallást nyújtott be. Ez a kör nem azonos a KSH publikációkban szereplőkkel, csupán – bizonyos megszorításokkal – a gazdasági társaságok adatai vethetők egybe a KSH-nál megjelenő ún. működő gazdasági szervezetekre vonatkozó adatokkal⁴⁰. Külön hangsúlyozni kell, hogy a jelen feldolgozás nem tartalmazza a pénzügyi tevékenység, biztosítás ("J" jelű) gazdasági ág adatait. Ennek oka, hogy ennek a tevékenységnek az elszámolása az eszközök, a források, az eredménylevezetés tekintetében olyan egyedi vonásokkal bír, tartalmában olyan eltéréseket mutat a gazdaság egyéb területeihez képest, ami nagyságrendjénél fogva jelentősen torzítaná a vállalkozások egészére vonatkoztatható képet.

A fentiek szerint értelmezve a mennyiségi korlátokat a jelen tanulmányban, ugyanakkor elmondható, hogy amennyivel szűkebb a vizsgálati kör, annyival bővebb az arról rendelkezésre álló információ mennyisége, így az itt közlésre kerülő adatok lényegesen gazdagíthatják az ismereteket a magyar gazdaság vállalkozásainak működéséről. Mindezek előrebocsátásával a vizsgálatba bevontak körét, súlyát a gazdaság egészén belül illusztrálják a következő összeállítás adatai:

32. táblázat

	1992	1993	1994	1995	1996
Vállalkozások száma, darab ^{a)}	110 434	133 390	174 214	192 690	221 410
– a regisztrált vállalkozások százalékában ^{b)}	15%	16%	18%	19%	21%
– a regisztrált társas vállalkozások százalékában ^{b)}	n.a.	n.a.	78%	74%	73%
Megtermelt GDP, Mrd Ft ^{a)}	1266	1492	1884	2409	2983
– az összes GDP %-ában ^{b)}	43%	42%	43%	44%	45%
Foglalkoztatottak, ezer fő ^{a)}	2309,6	2079	2156,3	1993,1	2081,6
– a foglalkoztatottak százalékában ^{b)}	53%	51%	54%	50%	53%

⁴⁰ Részletesebben lásd a Módszertan című részt.

A VÁLLALKOZÁSI SZFÉRA FŐBB JELLEMZŐI

	1997	1998	1999	2000	2001
Vállalkozások száma, darab ^{a)}	224 812	253 272	271 283	293 114	313 305
– a regisztrált vállalkozások százalékában ^{b)}	23%	23%	24%	25%	26%
– a regisztrált társas vállalkozások százalékában ^{b)}	66%	67%	70%	71%	73%
– a működő társas vállalkozások százalékában	n.a.	n.a.	110%	111%	110%
Vállalkozások száma "J"-vel, db ^{a)}	n.a.	n.a.	273 743	296 124	316 639
– a működő társas vállalkozások százalékában ^{b)}	n.a.	n.a.	111%	112%	111%
Megtermelt GDP, Mrd Ft ^{a)}	4943	4 644	5 232	6 053	6 895
– az összes GDP %-ában ^{b)}	45%	46%	46%	46%	45%
Foglalkoztatottak, ezer fő ^{a)}	2004,7	2 122	2 137	2 184	2 213
– a foglalkoztatottak százalékában ^{b)}	55%	57%	56%	57%	57%

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Vállalkozások száma, darab ^{a)}	307 901	309 994	317 953	329 591	332 467	328 243
– a regisztrált vállalkozások százalékában ^{b)}	25%	25%	25%	25%	26%	25%
– a regisztrált társas vállalkozások százalékában ^{b)}	69%	67%	66%	66%	65%	62%
– a működő társas vállalkozások százalékában	102%	98%	96%	98%	96%	n.a.
Vállalkozások száma "J"-vel, db ^{a)}	311 421	313 732	321 909	333 684	337 427	n.a.
– a működő társas vállalkozások százalékában ^{b)}	103%	99%	97%	100%	97%	n.a.
Megtermelt GDP, Mrd Ft ^{a)}	7 622	8 360	9 076	10 570	11 636	12 063
– az összes GDP %-ában ^{b)}	44%	44%	44%	48%	49%	47%
Foglalkoztatottak, ezer fő ^{a)}	2 205	2 208	2 234	2 240	2 281	2 170
– a foglalkoztatottak százalékában ^{b)}	57%	56%	57%	57%	58%	55%

Megjegyzések, magyarázatok:

Az összeállításban az ECOSTAT adatbázisból származó értékek csak a „J” gazdasági ág adataival együtt lehetnének összehasonlíthatóak a KSH működő vállalkozások adataival, ez azonban a publikált adatok (1999-2006) rövidege miatt csak korlátozottan lehetséges.

A regisztrált vállalkozások: jogi személyiségű gazdasági társaságok + jogi személyiség nélküli és egyéb gazdasági társaságok + egyéni vállalkozások.

A regisztrált társas vállalkozások: jogi személyiségű gazdasági társaságok + jogi személyiség nélküli és egyéb gazdasági társaságok

A működő társas vállalkozások: a regisztrált társas vállalkozások, ha a tárgyév folyamán volt árbevételük, vagy foglalkoztatottjuk (ez a definíció kizárja nulla fős vállalkozásokat a statisztikai megfigyelés köréből)

A megtermelt (közelítő) GDP számítása az ECOSTAT adatbázisából folyó árakon a következőképpen történt:

GDP = értékesítés nettó árbevétele + aktivált saját teljesítmények értéke - eladott áruk beszerzési értéke - alvállalkozói teljesítmények - anyagköltség - egyéb költség + biztosítási díj + földbérleti díj - 20 E Ft alatti értékcsökkenés

a) Forrás: ECOSTAT adatbázis

b) Forrás: KSH

Noha a táblázat a vizsgálatba bevont statisztikai sokaság reprezentativitását kívánta bemutatni, mégis néhány közgazdasági észrevétel megtételére lehetőséget ad:

- az összes regisztrált vállalkozás – társas és egyéni – számát tekintve a reprezentáció szintje alacsony, 2000-től stabilan csak minden negyedik vállalkozás tartozik a megfigyelt körbe, ugyanakkor a megtermelt GDP közel felét ezek a vállalkozások állítják elő és a foglalkoztatottak nagyjából 55 százalékát ők, foglalkoztatják,
- a regisztrált társas vállalkozások reprezentáltsága 1994-2007 között 78 százalékról fokozatosan 62 százalékra csökkent, ami valójában azt jelenti, hogy a nem működő, a fiktív vagy az elhalt vállalkozások aránya a társas vállalkozások között annak ellenére jelentősen megnőtt, hogy az APEH, valamint Cégbírószág részéről többször is kísérlet történt ezek eliminálására,
- a KSH 1999-2006-os évekre vonatkozóan publikált adatokat a működő vállalkozásokról. Ahogy az elemzői gondolkodás előre várja, ezek számának kisebbnek kell lennie az adóbevallást benyújtók számánál, ami az 1992-2002 közötti évekre a fenti összeállítás szerint be is igazolódott, 2002-ig nagyobb, mint tíz százalékos többletet mutatva. Ezt követően azonban az elvárt összefüggés már csak korlátozottan állt fenn, vagyis 200-ban, 2004-ben és 2006-ban a statisztikai hivatalnál nyilván tartott, működőnek tekintett vállalkozások 1-3 százaléka az APEH-nél nem számolt el a tárgyévi tevékenységének eredményével. Az eltérést több ok is magyarázhatja, de a legvalószínűbb indokot a csődök, a felszámolások növekedésében kell keresni. (Lásd erről a II. Rész I.2. fejezetét.)

II.2. A vállalkozási szerkezet a vállalkozások mérete szerint

Visszatekintés a kutatás előzményeire

Az 1990-es évek legelején, amikor ECOSTAT (illetve annak jogelődje) intenzíven megkezdte a vállalkozási szféra statisztikai feldolgozását, akkor még sem a világban, sem Magyarországon nem létezett a különböző méretű vállalkozás típusoknak valamiféle kiértelt, egységes definíciója. A mindennapi szóhasználat, a statisztikai célú feldolgozások, az egyes támogatási konstrukciók és a bankok által használt meghatározások nagyon különbözőek voltak, talán csak az igen nagyvonalú nagyságrendekben alakult ki egyetértés. Ennek feloldására 1996-ban az akkori Ipari és Kereskedelmi Minisztérium (IKM) és a Kisvállalkozásfejlesztési Intézet (KFI) más szervezetek bevonásával kidolgozott egy ajánlást, amely a következő osztályozást javasolta⁴¹:

Megnevezés	Kategória határok
Mikrovállalkozás	Az alkalmazottak száma: 0-10 fő
Kisvállalkozás	Az alkalmazottak száma: 11-50 fő, a nettó árbevétel maximum 500 millió Ft évente, a mérlegfőösszeg vagy konszolidált mérleg maximum 200 millió Ft évente, más vállalkozási kategóriában lehetséges tulajdoni hányadának maximuma 25 százalék.
Középvállalkozás	Az alkalmazottak száma: 51-250 fő, a nettó árbevétel maximum 2,5 milliárd Ft évente, a mérlegfőösszeg vagy konszolidált mérleg maximum 1,25 milliárd Ft évente, más vállalkozási kategóriában lehetséges tulajdoni hányadának maximuma 25 százalék.

⁴¹ Forrás: A kis- és középvállalkozások helyzete '96, Éves jelentés, Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet – Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány

Az idézett kiadvány az ajánlat megfogalmazásakor egyidejűleg hozzá is tette, hogy „A fenti meghatározás következetes és teljes körű alkalmazását a jelenlegi statisztikák nem teszik lehetővé.”⁴² Ehhez még hozzá lehet fűzni, hogy a tulajdoni hányadra vonatkozó megkötés utólag visszatekintve már nem tűnik teljesen életszerűnek, hiszen éppen a legkisebb családi vállalkozásoknál tapasztalható, hogy több cégben is keresztrészesedésekkel rendelkeznek. Ugyancsak nem jelent méretbeli változást, ha például a helyi panzió részesedést szerez a helyi péküzemben, vagy cukrászatház, esetleg a vágóhídon, ettől még a működési sajátosságai alapján ugyanúgy kisvállalkozás marad. A vállalkozás-kutatásnak abban a szakaszában, 1998-99 körül, és egyéb kapaszkodó híján is, fontosnak látszott a KFI-nek a hivatkozott éves jelentésben részletesen megfogalmazott törekvéseit szem előtt tartani, ezért az 1998-as kutatási összefoglalóban⁴³, kihasználva az ECOSTAT saját adatbázisban rejlő előnyöket, részben megkíséreltük összeállítani a definícióknak megfelelő adatbázisokat. A fentieket figyelembe vevő, az 1992-1997-es évekre vonatkozó, és az alább ismertetésre kerülő módosításokkal előállított adatbázis megtalálható a MÓDSZERTAN rész V.3. Adattár fejezetében.

Az 1998-as kutatási beszámolót több rész- és előtanulmány⁴⁴ előzte meg a kilencvenes évek első felében. Ezekben, elsősorban a banki, másodrészt a még nem letisztult statisztikai és európai gyakorlatra alapozva, már kikristályosodott egyfajta besorolási módszer a vállalkozások méretére vonatkozóan. Ezekre építkezve és a KFI ajánlását kiindulási alapként, de kiegészítésekkel, módosításokkal elfogadva, alakult ki a vállalkozások méret szerinti három dimenziós definíciórendszere: a mikrovállalkozásokból kikerült és elkülönült a „0”-fős vállalkozások csoportja; a középvállalkozások létszám határa a statisztikai publikációkkal összhangban⁴⁵ 300 fő lett; információ hiányában nem lettek figyelembe véve a tulajdoni hányadra vonatkozó megkötések; tovább meghatározásra került a nagyvállalkozások köre, amibe a 300 főnél többet foglalkoztató, a 2,5 milliárd forintos éves árbevétel, és 1,25 milliárd forintos mérlegfőösszeget meghaladó méretű vállalkozások sorolódtak. Tekintve, hogy az így képzett részhalmazok nem fedik le a megfigyelt sokaság egészét, a kimaradók, vagy be nem soroltak önálló csoportot alkottak, mint olyanok, amelyek a „szubjektív” átlagtól eltérnek, ami a gyakorlatban a csoportátlagot meghaladó, vagy attól elmaradó eszközhatékonyságú vállalkozások körét jelenti. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az idősoros (1992-1997 évek) elemzésekben a definíciók állandósága és az infláció ellentmondása miatt nagyrészt a kimaradók csoportja „gyűjti be” az egyes csoportokból

⁴² Forrás: A kis- és középvállalkozások helyzete '96, Éves jelentés, Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet – Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, 52. oldal

⁴³ Lásd: dr. Schmuck Ottó: Vállalkozások Magyarországon 1992-1997, ECOSTAT – KSH Gazdaságelemző és Informatikai Intézet, Időszaki Közlemények I. szám, Budapest, 1998. november

⁴⁴ Lásd többek közt az alábbiakat:

dr. Schmuck Ottó: A vállalkozások országos és nagytérsegi helyzete, PM GII, 1992.

dr. Schmuck Ottó: A vállalkozások likviditási helyzete Magyarországon, PM GII, 1992.

dr. Schmuck Ottó: Az amortizációs rendszer korszerűsítése – elemzés és javaslatok, Országos

Műszaki Fejlesztési Bizottság, Budapest, 1996

dr. Schmuck Ottó: Az állóeszközállomány szerkezeti jellemzői 1989-1991,

Pénzügyminisztérium Gazdaságelemző és Informatikai Intézet, Budapest, 1993

dr. Schmuck Ottó: „Régi és új vállalkozások”, Vállalkozások elemzése 1990-1991, PM GII, 1992.

dr. Schmuck Ottó: Strukturális változások: a kibontakozás jelei és veszélyzónái, PM GII, 1992., társszerzőkkel

⁴⁵ A Központi Statisztikai Hivatal által alkalmazott létszám kategóriák alkalmazkodva a „Small and medium-sized enterprises (SMEs) európai gyakorlatához időközben megváltoztak. 2009-ben a KSH átvéve az SMEs-es nomenklatúrát az alábbi felosztást alkalmazta:

„0 fős és ismeretlen létszámú”, „1–9 fő”, „10–19 fő”, „20–49 fő”, „50–249 fő”, „250 fő és több”

kiesőket, mivel a létszámot és a mérlegfőösszeget az infláció az árbevételnél kisebb mértékben, esetleg egyáltalán nem érintheti.

A fentebb említett „0 fő”-s kategória az ECOSTAT igazi nívója volt, előtte sehol máshol nem alkalmazták. Azért lett bevezetve, mert a több metszetben folyó kutatások során bebizonyosodott, hogy a 0-10 fős beosztás nem megfelelő kategorizálás, a „0 fő”-s vállalkozások egyedi, karakterisztikus eltéréseket mutatnak a szélesebb határokon belül. Első pillantásra talán meglepően jelentős súlyt is képviselnek a gazdaságban, ugyanis az összes vállalkozás közel 30 százalékánál nem volt alkalmazott. A természetes személyek társulásain alapuló vállalkozásoknál (szövetkezetek, kft-k, bt-k) a kisebb vállalkozási méret mellett ez a gazdálkodásukhoz kapcsolódó sajátosság, hiszen a tagok maguk folytatják a vállalkozási tevékenységet. A vállalatok, részvénytársaságok esetében sem természetellenes a 0-fős foglalkoztatás, amikor például az ott dolgozók az alapító(k) alkalmazottai. Az egyéb adatok és megfigyelések tükrében azonban ez elsősorban az átalakulás, a felszámolás jellemző kísérőjelensége. Végül az esetek egy részében valószínűsíthető, hogy ezt a tájékoztató jellegű adatot nem, vagy rosszul töltötték ki a bevallásokban. Az európai statisztikák nem jutottak el eddig a felismerésig, de a Központi Statisztikai Hivatal igen, talán éppen a Statisztikai Szemlében megjelent⁴⁶ kivonatolt kutatási beszámoló hatására. A KSH által bevezetett „0 fős és ismeretlen létszámú” kategória megnevezés teljesen pontosan nevezi meg és fejezi ki az ebbe a körbe sorolt adatok tartalmát⁴⁷.

Az 1998-ban megjelent „Vállalkozások Magyarországon 1992-1997” címet viselő kutatási beszámoló egyedülálló, statisztikailag hiteles kordokumentuma a gazdasági szféra 1990 utáni átalakulásának. Azzá teszi a feldolgozás mélysége – az idősoros többdimenziós vizsgálatok, a keresztmetszet statisztikák –, a letisztult nomenklatúra⁴⁸, az egységes szerkezet, továbbá a mikro-, kis-, és középvállalkozásoknak a gazdaság egészébe való beágyazottsága, a „nagyokkal” együtt történő vizsgálata, valamint az, hogy a statisztikai célú feldolgozás nem mintavételen, hanem az egész, jól definiálható sokaságon alapult.

A könyv megjelenését követő években a hazai és az európai vállalkozás-statisztika terén számos, az egységesülés, az egységes tartalmú megfigyelés és feldolgozás felé vezető lépés történt. A KSH-ban önálló főosztály (Vállalkozás-statisztikai főosztály), kialakult az alapadatok egységes forrása, a Gazdasági Szervezetek Regisztere (GSZR), és az Európai Unió statisztikai rendszerével harmonizáló egységes nomenklatúra (létszám-kategóriák, gazdálkodási formák, régiók stb.).

Európában 1996-ban fogadta el a Bizottság az első közös Kis- és Középvállalkozás – KKV –, (Small and Medium-sized Enterprises – SMEs –) meghatározást létrehozó ajánlást⁴⁹. Ezt a definíciót széles körben alkalmazták az egész Európai Unióban. 2003. május 6-án a Bizottság

⁴⁶ dr. Schmuck Ottó: Vállalkozások Magyarországon 1992-1997, Statisztikai Szemle, 1999. 1-2.szám

⁴⁷ 2009-ben 2004-től érhetőek el havi bontásban létszám-kategória adatok a KSH honlapján (www.ksh.hu).

⁴⁸ A Statisztikai Szemle 1999. évi 8. számában megjelent hozzászólásban is nagy szerepet kaptak az akkoriban a definíciókkal kapcsolatos bizonytalanságok.

Lásd: Sándorné Kriszt Éva: Még egyszer a vállalkozásokról, *Statisztikai szemle*, 1999. (77. évf.) 8. sz. 648. old.

⁴⁹ A Bizottság 1996. április 3-i 96/280/EK ajánlása a kis- és középvállalkozások meghatározásáról (EGT vonatkozású szöveg) (HL L 107., 1996.4.30., 4–9. o.).

Forrás: Az új KKV-meghatározás, © Európai Közösségek, 2006,

http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/index_hu.htm

http://ec.europa.eu/enterprise/sme/index_en.htm (small and medium-sized enterprises) (SMEs).

új ajánlást fogadott el⁵⁰, az 1996 óta bekövetkezett gazdasági fejlődés figyelembevétele érdekében. A meghatározás 2005. január 1-jén lépett hatályba, és a Bizottság által a KKV-k számára működtetett valamennyi szabályozásra, programra és intézkedésre alkalmazandó.

A vállalkozáskategóriákat meghatározó állományi létszám és pénzügyi felső határértékek

1. A mikro- kis- és középvállalkozások (KKV-k – SMEs) kategóriája olyan vállalkozásokból áll, amelyek 250-nél kevesebb személyt foglalkoztatnak, és amelyek éves forgalma nem haladja meg az 50 millió eurót, és/vagy éves mérlegfőösszegük nem haladja meg a 43 millió eurót.
2. A KKV-k (SMEs) kategóriáján belül a kisvállalkozások olyan vállalkozások, amelyek 50-nél kevesebb személyt foglalkoztatnak, és amelyeknek éves forgalma és/vagy éves mérlegfőösszege nem haladja meg a 10 millió eurót.
3. A KKV-k (SMEs) kategóriáján belül a mikrovállalkozások olyan vállalkozások, amelyek 10-nél kevesebb személyt foglalkoztatnak, és amelyeknek éves forgalma és/vagy éves mérlegfőösszege nem haladja meg a 2 millió eurót.

A statisztikai adatszolgáltatásra a következő létszám-kategória határokat jelölték ki⁵¹:

1. mikrovállalkozások (micro enterprises): a foglalkoztatott létszám 1-9 fő,
2. kisvállalkozások (small enterprises): a foglalkoztatott létszám 10-49 fő,
3. középvállalkozások (medium enterprises): a foglalkoztatott létszám 50-249 fő,
4. nagyvállalkozások (large enterprises): a foglalkoztatott létszám 250 fő felett.

Az előbbieket szerint az 1.-3. vállalkozások alkotják a Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) vállalkozások körét. 2005-ben az EUROSTAT jelentése szerint az Unió 27 tagországát együttevén az alábbi arányokat mutatták az egyes vállalkozástípusok⁵²:

⁵⁰ A Bizottság 2003. május 6-i 2003/361/EK ajánlása a mikro-, kis- és középvállalkozások meghatározásáról (EGT vonatkozású szöveg) (HL L 124., 2003.5.20., 36–41. o.).

Forrás: Az új KKVmeghatározás, © Európai Közösségek, 2006,

http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/index_hu.htm

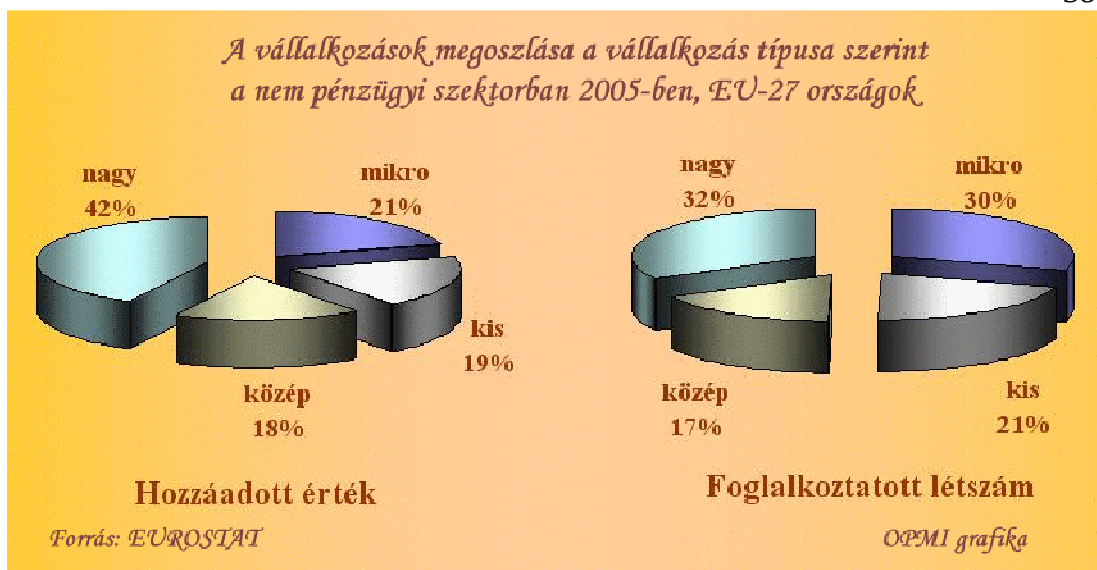
Az SMEs részletes támogatásairól lásd:

Handbook On Community State Aid Rules For SMEs, Including Temporary State Aid Measures To Support Access To Finance In The Current Financial And Economic Crisis, 30/01/2009

⁵¹ Forrás: Az új KKVmeghatározás, © Európai Közösségek, 2006, 35.-37. oldal

⁵² Forrás: Key figures on Europe, 2009 edition, Eurostat Pocketbooks, ISSN 1830-7892, 116. oldal

38. ábra

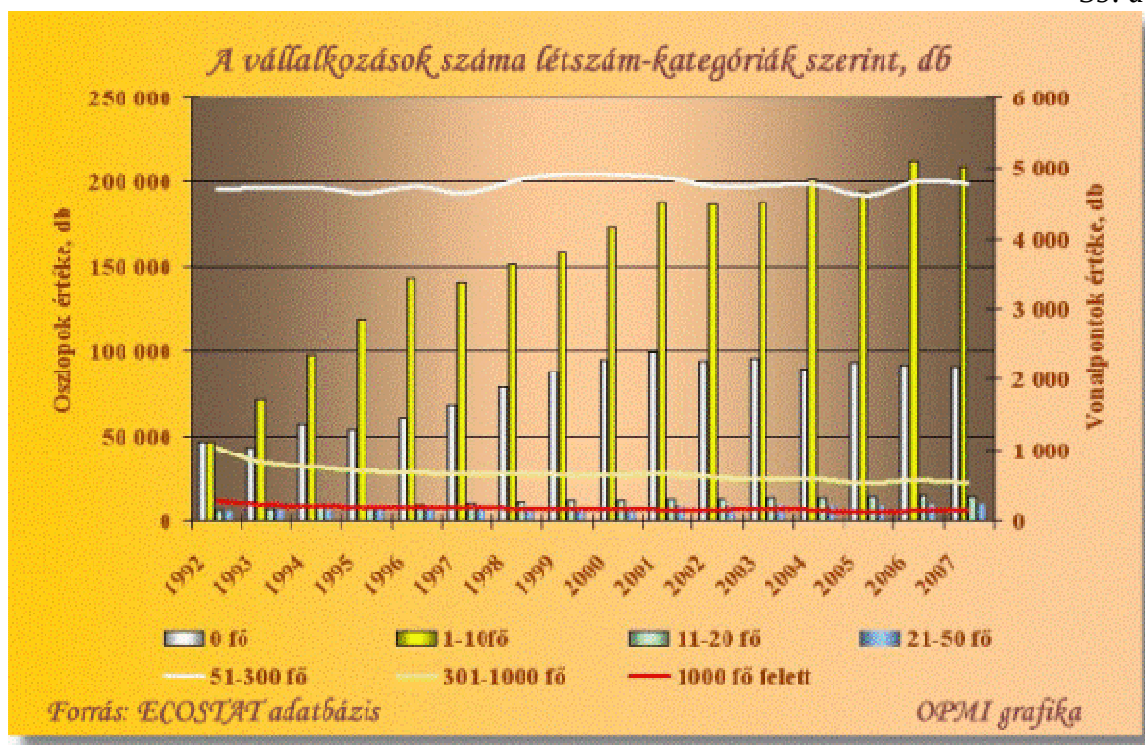
A vállalkozási szerkezet a vállalkozások mérete szerint

Mint az előbb idézett statisztikai definícióból látható, az adatszolgáltatásból kimaradt a „0-fős” vállalkozások köre. A jelen fejezetből kiviláglik majd, hogy ezek a vállalkozások ténylegesen mekkora súlyt képviselnek a magyar vállalkozások között.

A tanulmány most következő részében – fenntartva az összehasonlíthatóság lehetőségét a korábbi elemzésekkel – az alábbi létszám-kategóriák szerint történik a társas vállalkozások szervezeti átalakulásának bemutatása az 1992-2008 közötti évekre vonatkozóan:

- 0 főt foglalkoztató vállalkozások (mikrovállalkozások)**
- 1-10 fő között foglalkoztató vállalkozások (mikrovállalkozások)**
- 11-20 fő foglalkoztató vállalkozások (kisvállalkozások)**
- 21-50 fő foglalkoztató vállalkozások (kisvállalkozások)**
- 51-300 fő foglalkoztató vállalkozások (középvállalkozások)**
- 301-1000 fő foglalkoztató vállalkozások (nagyvállalkozások)**
- 1000 fő felett foglalkoztató vállalkozások (nagyvállalkozások)**

39. ábra

A magyarországi vállalkozások méret szerinti struktúrájának jelenlegi állapota – összehasonlítva a tőlünk nyugatra eső európai uniós országokkal – nem tekinthető egy szerves, evolúciós folyamat eredményének. Egyáltalán nem túlzás a „radikális”, a „robbanásszerű”, a „revolúciós” jelzők használata azoknak a változásoknak a leírására, amelyek az elmúlt két évtizedben lejátszódtak, még annak ellenére sem, hogy ezek nem voltak teljesen előzmény nélküliek. A hetvenes években a mezőgazdaságban, a vendéglátásban, majd a nyolcvanas években szinte a gazdaság egészében lépések történtek az erősen centralizált szervezeti struktúra lazítására, a kisvállalkozások erősítésére. Ez a folyamat azonban akkor az ideológiai béklyók szorításában nem lehetett átütő erejű és nem is érthette el azt az „ingerküszöböt”, aminek átlépése egy önmagát fenntartó és erősítő természetes átalakulást megalapozhatott volna – viszont kiváló előiskolát jelentett a későbbi fordulathoz –, teljes lendületűvé csak az új politikai rendszer alapjainak kiépülése után, illetve azt kissé megelőzve, azzal párhuzamosan haladva, a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójától válhatott. A nyolcvanas évtized legvégéig mindössze néhány ezer (lényegében vállalat, állami gazdaság, szövetkezet) alkotta a gazdaság törzsét, az ettől eltérő vállalkozási formák súlya elenyésző volt. Az évtized utolsó esztendejében, 1989. január 1.-én lépett hatályba a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény, ami a jogi szabályozás keretében szélesre tárhatta a kaput az új vállalkozási formák előtt. Addig azonban a korábbi centralizált szervezeti szerkezet lényegében érintetlen maradt⁵³.

1989 után páratlan gyorsasággal jelentek meg az új vállalkozási formák – elsősorban a betéti társaságok, a korlátolt felelősségű társaságok, a részvénytársaságok alakjában –, amelynek,

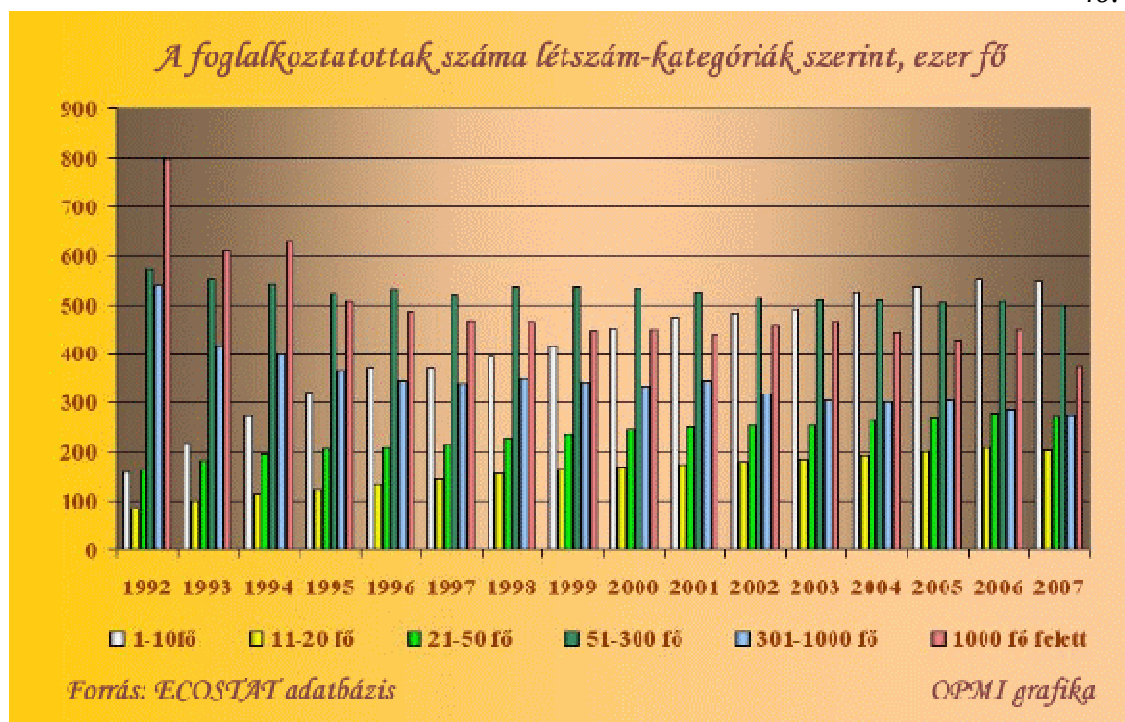
⁵³ Lásd ezekről részletesebben a gazdasági jogalkotásról szóló, valamint az 1985-1994 közötti időszakban működő gazdasági szereplőket leíró fejezeteket az I. Részben.

majd később a privatizációnak együttesen köszönhetően, a szervezeti (és tulajdonosi) centralizáció néhány év alatt lebomlott. A „szocialista nagyvállalatok” kft-kre, Rt-kre töredezték szét, a méret szerinti hierarchia csúcsán állók száma jelentősen megfogyatkozott. Ugyanakkor és e mellett az egyéni kezdeményezés nagyon gyakran kényszer szülte erősödése következtében a törpe-, vagy mikrovállalkozások, továbbá a kisvállalkozások száma ugrásszerűen megnőtt, de nem tudott ugyanilyen intenzitással izmosodni a középvállalkozások köre. A szervezeti piramis alja nemzetközi összehasonlításban is túl szélessé vált, egyes formáknál (egyéni vállalkozók) megjelentek a telítettség és a kifulladás egyértelmű jele. Ezzel szemben a piramis dereka, a középvállalkozások köre nem elég erős, további szélesedésre lenne szüksége, ami valószínűleg már egy lassúbb szerves fejlődés eredményeként, az ezt nem hátráltató adózási feltételek között az alulról szívósan felkapaszkodók munkájának gyümölcse lehet.

Kézzelfoghatóvá téve a fentieket, az elébb közölt grafikonból jól kivehető, hogy 1992-2008 között, miközben az ötven fő feletti átlagos foglalkoztatotti létszámmal működő vállalkozások száma stagnált, vagy csökkent, addig az ennél kisebb szervezetek száma megtöbbszöröződött. 1992-2000 között az egyéni vállalkozáshoz leginkább hasonlító önfoglalkoztató (ténylegesen „0”-fős) cégek száma dinamikusán nőtt, az ezt követő években azonban már kismértékben csökkent, számuk megközelíti a százezret. (Hasonló folyamat játszódott le az egyéni vállalkozások esetében is: számuk 1990-ről 1996-ra 394 ezerről 745 ezerre emelkedett, 2007-ben pedig 703 ezren tartoztak közéjük.) A legerőteljesebben az 1-10 főt foglalkoztató mikrovállalkozások, illetve a kisebb méretű kisvállalkozások (11-20 fő) köre bővült, míg a 21-50 főt foglalkoztató kisvállalkozások ettől elmaradva gyarapodtak, a középvállalkozások (51-300 fő) száma pedig lényegében változatlan maradt.

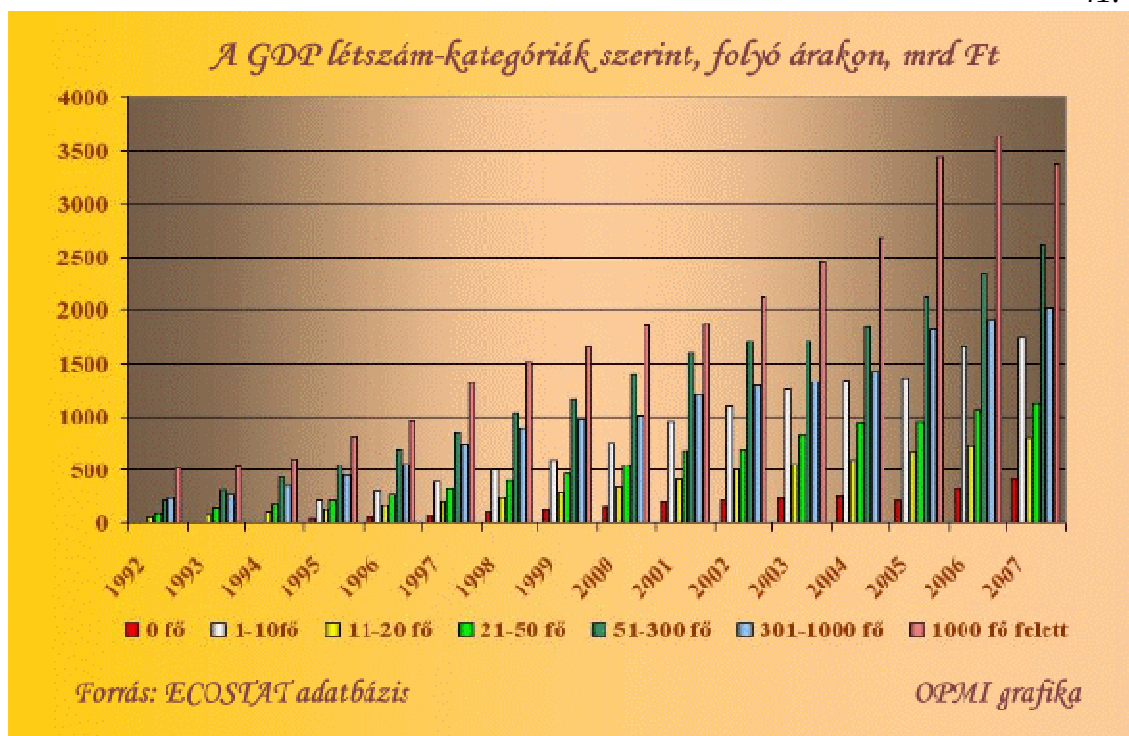
1992-2008 között a foglalkoztatott létszám tekintetében a 300 fő alatti vállalkozások aránya jelentősen megnőtt, míg a közepesnek vagy nagynak tekinthető szervezetek által foglalkoztatottak létszáma csökkent. Míg 1992-ben a legnagyobb, 1000 fő feletti, és a 301-1000 fő közötti vállalkozások együttesen egymillióháromszáznegyvenezer (800+540 ezer) fő átlagos foglalkoztatotti létszámot jelentettek, addig 2007-ben már ennek csak kevesebb, mint a felét, 650 ezret. A kisebb vállalkozások között a legdinamikusabban a mikrovállalkozások (1-10 fő) által foglalkoztatottak száma nőtt, a három és félszeresére. Erre azért fontos figyelni, mert a munkanélküliség alakulásában jelentős szerepük van: a legkisebb vállalkozások azok, amelyek tartalékok hiányában a leginkább ki vannak téve a konjunktúra hullámvásainak. Az OECD (majd az uniós) országok tapasztalata is azt mutatta, hogy ebben a körben a legkisebbek a 3-5 éven túli gazdasági túlélési esélyek, itt a legnagyobb a fluktuáció, a megszűnések és az új alakulások kiváltotta mozgás. (Lásd az „I.2. Megszűnés: felszámolások, csődök” című fejezet elején bemutatott adatokat.) Az SMEs vállalkozások többi eseteiben a kisvállalkozások által foglalkoztatottak száma közel megduplázódott (1,9 szerez növekedés), a középvállalkozások aránya pedig 13 százalékkal csökkent (0,87 szerez növekedés), így a három kategória 2007-ben nagyságrendileg azonos átlagos statisztikai létszámot jelentett: mikrovállalkozások – 545 ezer fő, kisvállalkozások – 475 ezer fő, középvállalkozások 500 ezer fő. A lejelentett összes átlagos statisztikai létszám a társas vállalkozások körében az 1992-es 2310 ezer főről nem egyenletesen, hanem hullámozva, 2007-re 2170 ezer főre csökkent.

40. ábra

A mikro- és kisvállalkozások fontossága nemcsak a munkaerő foglalkoztatása, hanem az output oldalán, a megtermelt GDP 1992-2008 közötti szétoszlásánál is jelentősen megnőtt: 1992-ben a 300 főnél többet foglalkoztató vállalkozások adták a GDP kétharmadát, 2007-ben már csak a 45 százalékát. A nagyvállalkozások aránycsökkenésének kerekén háromnegyedét (18%) a mikrovállalkozások ellensúlyozták. A megfigyelés tartalmát árnyalni szükséges azonban annyiban, hogy a következtetés levonásakor nem azonos tartalmú elemek kerültek összehasonlításra. Ugyanis a gazdálkodásban, a GDP nagyságát befolyásoló költségek elszámolásában a kisebb és a nagyobb méretű vállalkozások viselkedésében igen lényeges eltérések vannak. Minél kisebb ugyanis egy vállalkozás, és teljesítménye minél inkább kötődik egy vagy több család megélhetéséhez, annál nagyobb mértékben fonódik össze – lényegében teljesen törvényes módon – az egyéni (végső) fogyasztás a vállalkozás tényleges költségeivel és így áttételesen a legkisebb vállalkozások összesített GDP teljesítményével. (Arról nem is szólva, hogy ott ahol az irányítás, a végrehajtás, a munkavégzés részei nem különülnek el adminisztratív módon, ott sokkal kedvezőbbek a lehetőségek a legalitáson már túllépő szürke-fekete eszközök különböző mértékű alkalmazására is.)

41. ábra

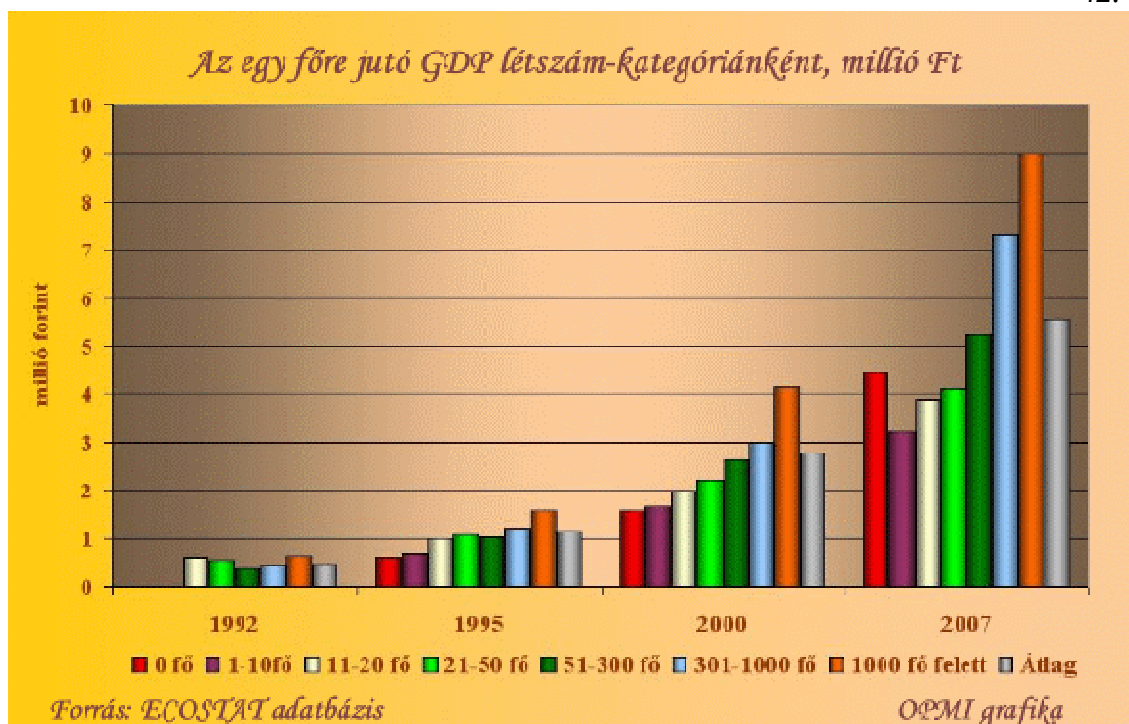
Megjegyzés: a megtermelt (közelítő) GDP-t az adatbázisunkból folyó árakon számítottuk a következőképpen: $GDP = \text{értékesítés nettó árbevétele} + \text{aktivált saját teljesítmények értéke} - \text{eladott áruk beszerzési értéke} - \text{alvállalkozói teljesítmények} - \text{anyagköltség} - \text{egyéb költség} + \text{biztosítási díj} + \text{földbérleti díj} - \text{értékhatar alatti egyösszegben leírt értékcsökkenés}$.

2007-ben a középvállalkozások (51-300 fő) aránya a GDP előállításában fele akkora volt, mint a nagyvállalkozásoké (22%), és a kisvállalkozások (11-50 fő) adták a GDP minden hetedik forintját (16%).

Létszám-kategóriánként az egy főre jutó folyóáras megtermelt GDP megfelel az európai adatoknak: a vállalkozásméret növekedésével együtt nő ez az értékösszeg is⁵⁴. Tekintve, hogy az adatok folyóárasak, az így értelmezett „munkatermelékenység” (productivity) idősoros változása nagymértékben függ az infláció alakulásától, de az egymáshoz viszonyított éven belüli arányokat kevésbé érinti. Ezek a számok viszont azt mutatják, hogy erőteljesen nő a különbség a legkisebbek és a legnagyobbak között: míg 1992-ben 1,7-szeres, addig 1995-ben 2,3-szoros, 2000-ben 2,5-szeres, 2007-ben pedig 2,8-szerese volt az ezer fő feletti nagyvállalkozások egy főre jutó GDP-je az 1-10 fős mikrovállalkozásokénak.

⁵⁴ Az EU-27 erre vonatkozó adatait lásd a Módszertan a „V.4. A hozzáadott érték és a termelékenység vállalkozástípusonként (SMEs) az egyes gazdasági ágakban, az EU 27 tagállama együtt, 2005-ben, százalék” című fejezetében.

42. ábra

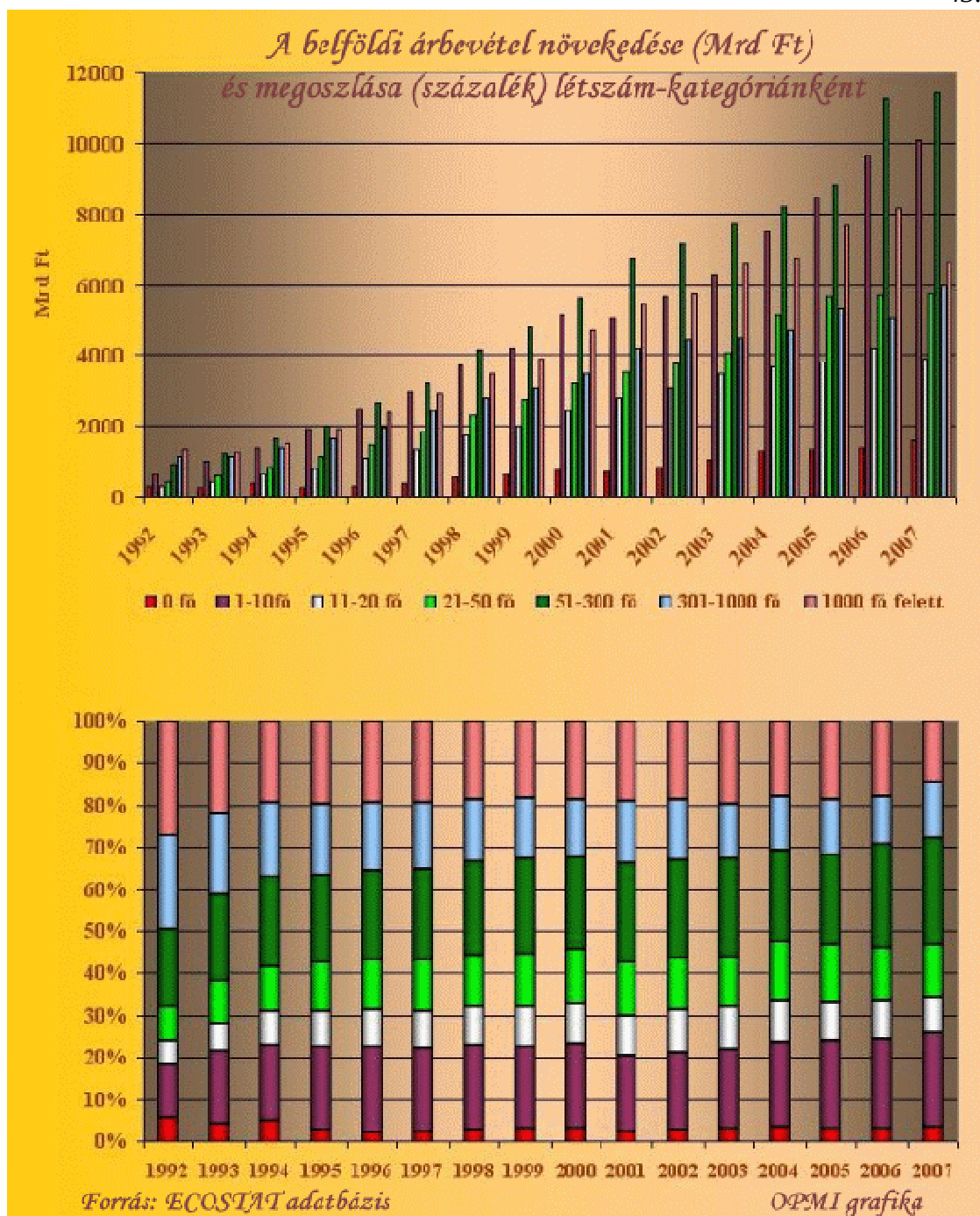

Megjegyzés: A „0”-fős kategória esetében a létszámot a vállalkozások száma helyettesíti, mintha minden vállalkozás 1-fős lenne.

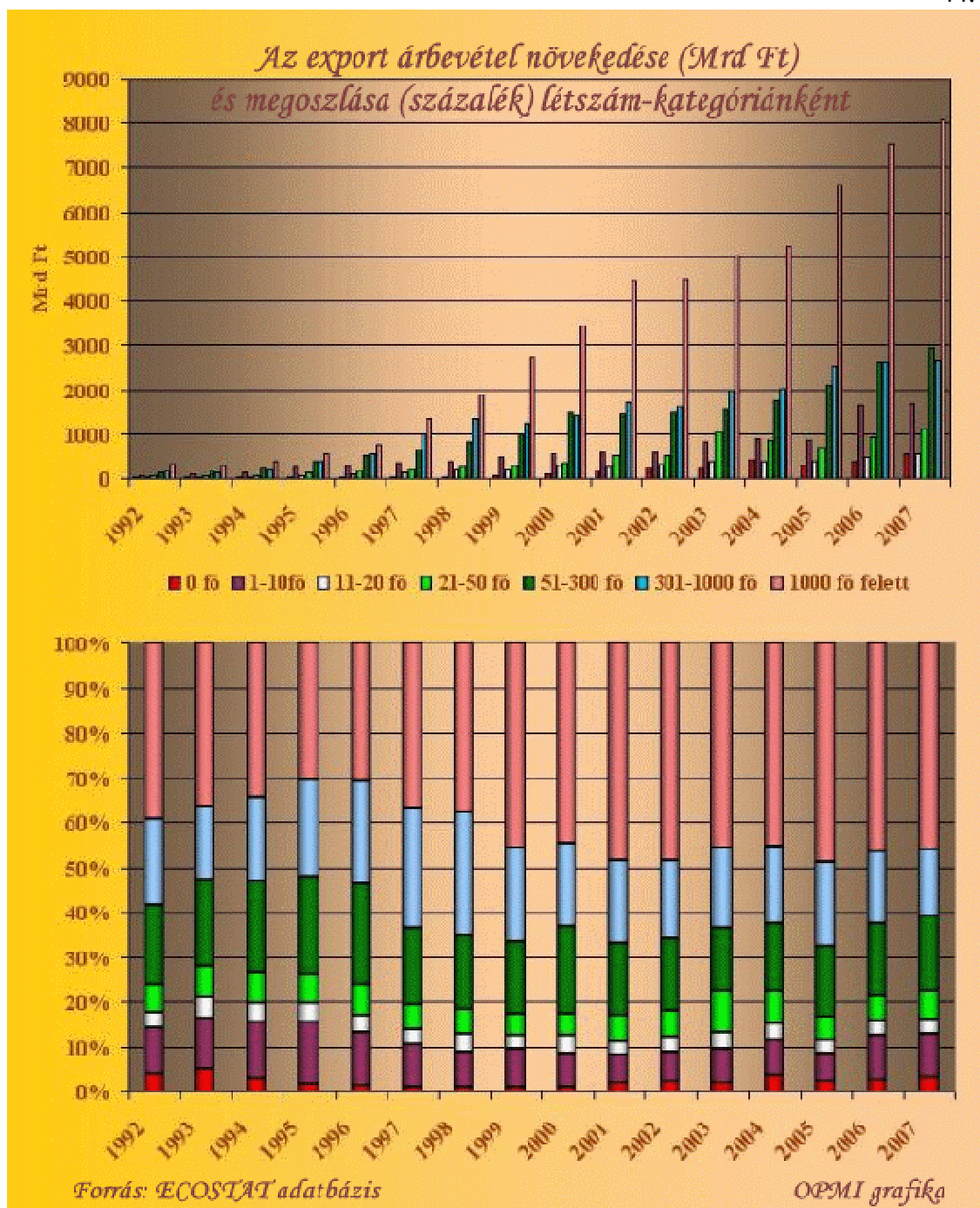
A belföldi értékesítés és az export értékesítés árbevételének az egyes vállalkozás típusok közötti megoszlásában jellegzetes eltérés található. Míg a belföldi árbevétel előállításában a kisebb vállalkozások aránya – a foglalkoztatott létszámhoz hasonlóan – növekedett, addig az export árbevételben a 300 fő feletti nagyvállalkozások szerepe erősödött. Érdemes figyelni arra is, hogy mind a létszám, mind az árbevételek vonatkozásában az 1-10 fős mikrovállalkozások nagyjából ugyanakkora részesedéssel bírtak, mint a 11-50 főt foglalkoztató kisvállalkozások együttesen. 2007-ben a mikro-, kis-, közép-, és nagyvállalkozások közel azonos mértékben osztoztak a belföldi árbevételből.

Az export árbevétel előállításában az ezer fő feletti nagyvállalkozások meghatározóvá váltak, 2001 után a kiviteli bevétel közel fele tőlük származott. A háromszáz fő felettieket összevonva, a teljes export árbevétel 60 százaléka ebből a körből került ki.

43. ábra

44. ábra

II.3. Egy különös csoport: a „0” fős vállalkozások jellemzői

A vállalkozások létszám-kategóriák szerinti vizsgálata során elkerülhetetlen a „0”-fős vállalkozások egyedi elemzése, különös tekintettel a szervezeti átalakulás csúcsidőszakára, az 1992-1995-ös évekre, hiszen a változások egy része éppen ebben a kategóriában csapódott le, a többiekkel eltérő kihatásokkal.

A „0”-fős létszám-kategória a darabszám szerinti összes vállalkozás – az „1-10” fős vállalkozások után – második legnépesebb csoportjaként a teljes kör közel egyharmadát képviselte, a megtermelt GDP három százalékát adta. Tekintettel arra a szempontra is, hogy a bevallásokban a létszámadatok tájékoztató jellegűek és nem ellenőrzöttek, felmerül a kérdés, vajon milyen arányú lehet a téves kitöltés, mennyiben befolyásolja ez az elemzés megalapozottságát⁵⁵ és vajon milyen mértékben tekinthető ez a csoport egységesnek, mennyiben minősíthetők az ide sorolt cégek valódi mikrovállalkozásnak?

A „0”-fős vállalkozások a mérlegfőösszeg nagysága szerint

Az 1992-1997-re vonatkozó vizsgálatok szerint a „0”-fős vállalkozásokat a mérlegfőösszeg nagysága szerint vizsgálva megállapítható, hogy miközben a legkisebb kategóriába (0-200 millió Ft) soroltak darab száma meghaladja a 99%-ot, addig az a néhány száz darab „0”-fős vállalkozás, amelyek mérlegfőösszege nagyobb, mint 200 millió forint, a „0”-fős csoport teljes nettó árbevételének átlagosan az egyharmadát adja⁵⁶. A mérlegfőösszeg, amit az unióban is használnak a KKV-ék definiálására, azért került a vizsgálatba, mert jól jelzi a KKV meghatározások nehézségeit: a tömeges szervezeti átalakulás, szétválás és leépülés időszakában, mint amilyet Magyarország átélt a kilencvenes évtized első felében, hatalmas gyártelepek, vagyis inkább rozsdatemetők, ingatlanok, gépek, járművek, eladhatatlan készletek, nyersanyagok szerepeltek kis kft.-ék, bt.-ék, szövetkezetek könyveiben, amik valóban mikro- és kisvállalkozásokként barkácsolgattak a megmaradt romokon. Ezen rozsdatemetők egy része időközben megújult, például a Váci út és környéke, más része viszont mementőként továbbra is emlékeztet a „vas és acél országának” évtizedeire, mint például a Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon-, és Gépgyár hatalmas tömbje a főváros nyolcadik kerületében.

33. táblázat

A „0”-fős vállalkozások száma gazdálkodási formánként

Gazdálkodási forma	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Vállalat	111	86	83	86	85	72
KFT	15536	16467	19160	22228	25427	23994
Részvénytárs.	159	205	243	292	341	323
Szövetkezet	606	564	617	710	943	961
Egyéni vállalkozás	2615	1734	5414	4956	5939	*
Egyéb vállalkozás	27639	24185	31170	32311	36561	47164
Összesen	46666	43241	56687	60583	69296	72514

Forrás: ECOSTAT adatbázis

Megjegyzés: */ Az egyéni vállalkozók 1997. január elsejétől nem tartoznak a társasági adóról szóló trv. hatálya alá.

⁵⁵ A lehetséges kitöltési hibák miatt teljesen jogos és szakszerű a KSH által alkalmazott „0 fős és ismeretlen létszámú” megnevezés. Lásd az előző fejezetet.

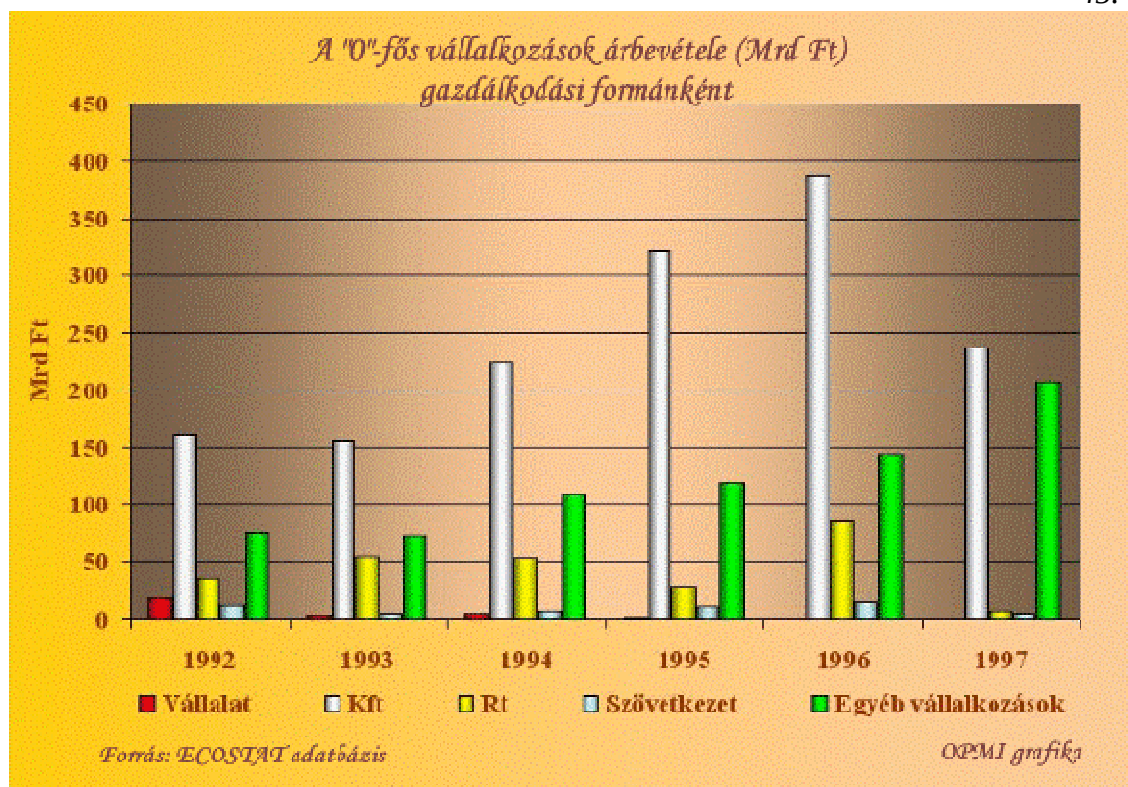
⁵⁶ Forrás: dr. Schmuck Ottó: Vállalkozások Magyarországon 1992-1997, ECOSTAT – KSH Gazdaságelemző és Informatikai Intézet, Időszaki Közlemények I. szám, Budapest, 1998. november, 43.-47. oldalak

A „0”-fős vállalkozásokon belül 1996-ban 99,4 százalékot képviseltek a tagsági viszonyon alapuló vállalkozások, vagy az egyéni vállalkozások, ami nagy valószínűséggel azt jelenti, hogy ezek a vállalkozások valóban foglalkoztatottak nélkül működtek a tagok munkájára építve tevékenységüket. A vállalatok időben csökkenő és eredendően alacsony száma (111-ről 85-re) a megszűnő vagy átalakuló szervezeteket mutatta. Kilóg a sorból azonban a részvénytársaságok egyre bővülő köre, ahol a „0”-fős alkalmazotti létszám a bevételekben már kitöltési hibára enged következtetni. (Mielőtt azonban erre a gyors következtetés levonásra sor kerülne, aminek megalapozottságát gyanússá teszi, hogy miért pont a részvénytársaságok ilyen „hanyagok” a bevételeik elkészítésében, érdemes néhány további körülményt is szemügyre venni.)

A „0”-fős vállalkozások árbevétele

1996-ban a „0”-fős vállalkozások nettó árbevételének mintegy 60%-át a korlátolt felelősségű társaságok, 22%-át az egyéb vállalkozások (lényegében a betéti társaságok) állították elő. A harmadik helyen a darabszámra százalékban alig kifejezhető részvénytársaságok álltak az értékesítés nettó árbevételének 13%-ával.

45. ábra

1997-ben a fél évtizedig fennállt helyzet az átalakulási folyamat végéhez érve gyökeresen megváltozott. A „0”-fős vállalkozások árbevétele a részvénytársaságok árbevételének nagyságrenddel történt visszaesése következtében jelentősen csökkent. A részvénytársaságok száma 1997-ben ugyan csak 18-cal volt kevesebb, mint 1996-ban, de összes árbevételük 84,8 milliárd forintról 7,2 milliárd forintra esett vissza. Így a nettó árbevételben 13 százalékról

mindössze 1,6 százalékra mérséklődött a részvénytársaságok részesedése. A korlátolt felelősségű társaságok aránya is jelentősen, 7 százalékkal csökkent, miközben az egyéb vállalkozások (lényegében a betéti társaságok) megduplázták részesedésüket a nettó árbevétel előállításában.

34. táblázat

**Az egy vállalkozásra jutó nettó árbevétel
(millió Ft)**

Gazdálkodási forma	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Vállalat	166	41	54	18	7	5
Kft.	10	9	12	14	15	10
Részvénytársaság	229	260	216	100	249	22
Szövetkezet	21	8	11	15	16	5
Egyéni vállalkozás	3	3	2	3	4	*
Egyéb vállalkozás	3	3	4	4	4	4

Forrás: ECOSTAT adatbázis

Megjegyzés: */ Kiegészítés a táblázathoz: Az egyéni vállalkozók 1997. január elsejétől nem eshetnek a társasági adóról szóló törvény hatálya alá, ezért nem is szerepelnek ebben az adatbázisban.

Összefoglalva a fentieket megállapítható, hogy a nagy szervezeti átalakulás idején 1996-ig az egy vállalkozásra jutó átlagos nettó árbevételeket is tekintve a részvénytársaságok kivételével minden gazdálkodási formában a „0”-fős vállalkozások valódi mikrovállalkozások voltak. A részvénytársaságokat nem lehetett besorolni ebbe a körbe, ugyanis átlagos árbevételük egy nagyságrenddel haladta meg a többiekét.

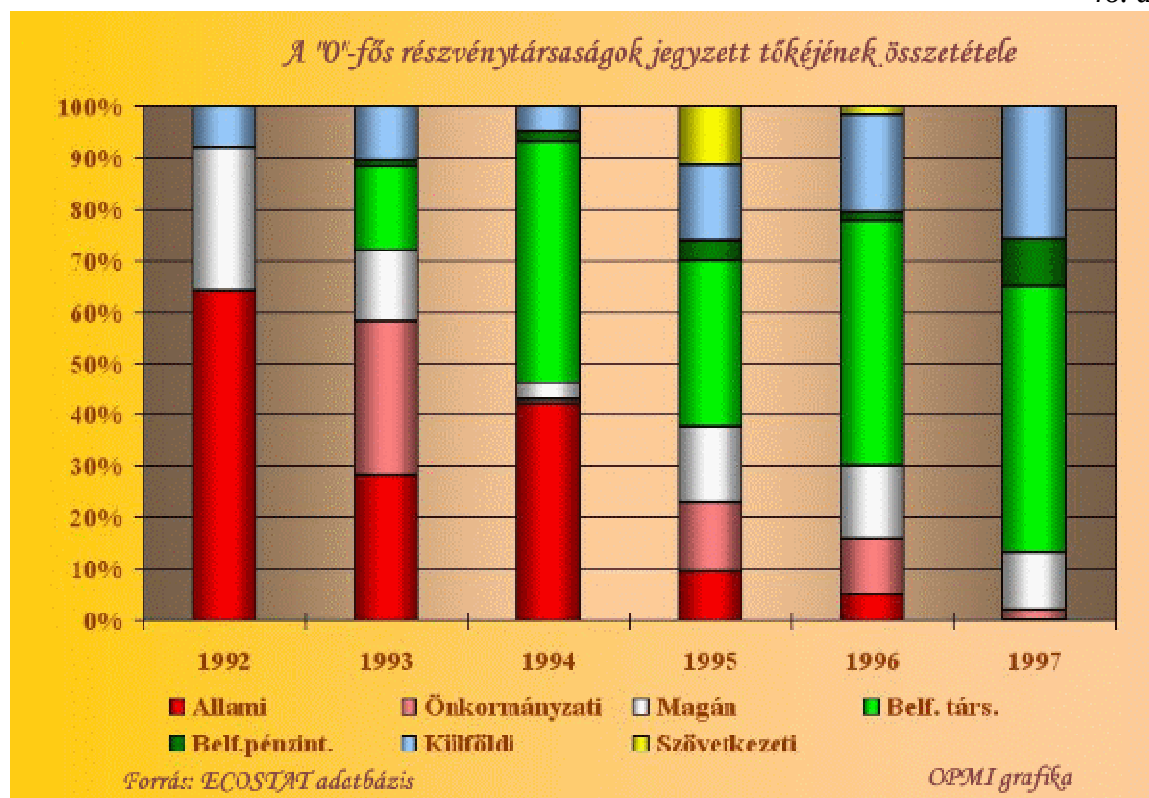
1997-ben az egy vállalkozásra jutó átlagos nettó árbevétel a részvénytársaságoknál a korábbihoz képest a tizedére csökkent, ami így átlagosan már alig haladta meg a részvénytársaságok alapításához a törvényben előírt minimális tőke összegét. Jelentősen csökkent a szövetkezetek és a korlátolt felelősségű társaságok egy vállalkozásra jutó átlagos nettó árbevétele is.

A „0”-fős részvénytársaságok jegyzett tőkéjének összetétele

Az 1996. évi adatok egyedi áttekintéséből⁵⁷ megállapítható, hogy a „0”-fős részvénytársaságok legnagyobb része olyan területen tevékenykedett, kereskedelem, nem anyagi szolgáltatások, ahol lehetőségük volt arra, hogy működésüket ne a részvénytársasággal alkalmazotti viszonyban álló közreműködőkkel (pl. ügynökök) folytassák. A „0”-fős részvénytársaságok jegyzett tőkéjének vizsgálata arra is felhívja a figyelmet, hogy ebbe a körbe olyan vállalkozások is bekerültek, amelyek a vállalatokhoz hasonlóan éppen egy átalakulási szakaszt éltek át. A következő ábrából látható, hogyan tűnik el a jegyzett tőkéből az állami, az önkormányzati és a szövetkezeti tulajdon, és hogyan kerül egynegyed része külföldi, háromnegyed része belföldi társas, illetve magán tulajdonba.

⁵⁷ Forrás: ECOSTAT adatbázis

46. ábra

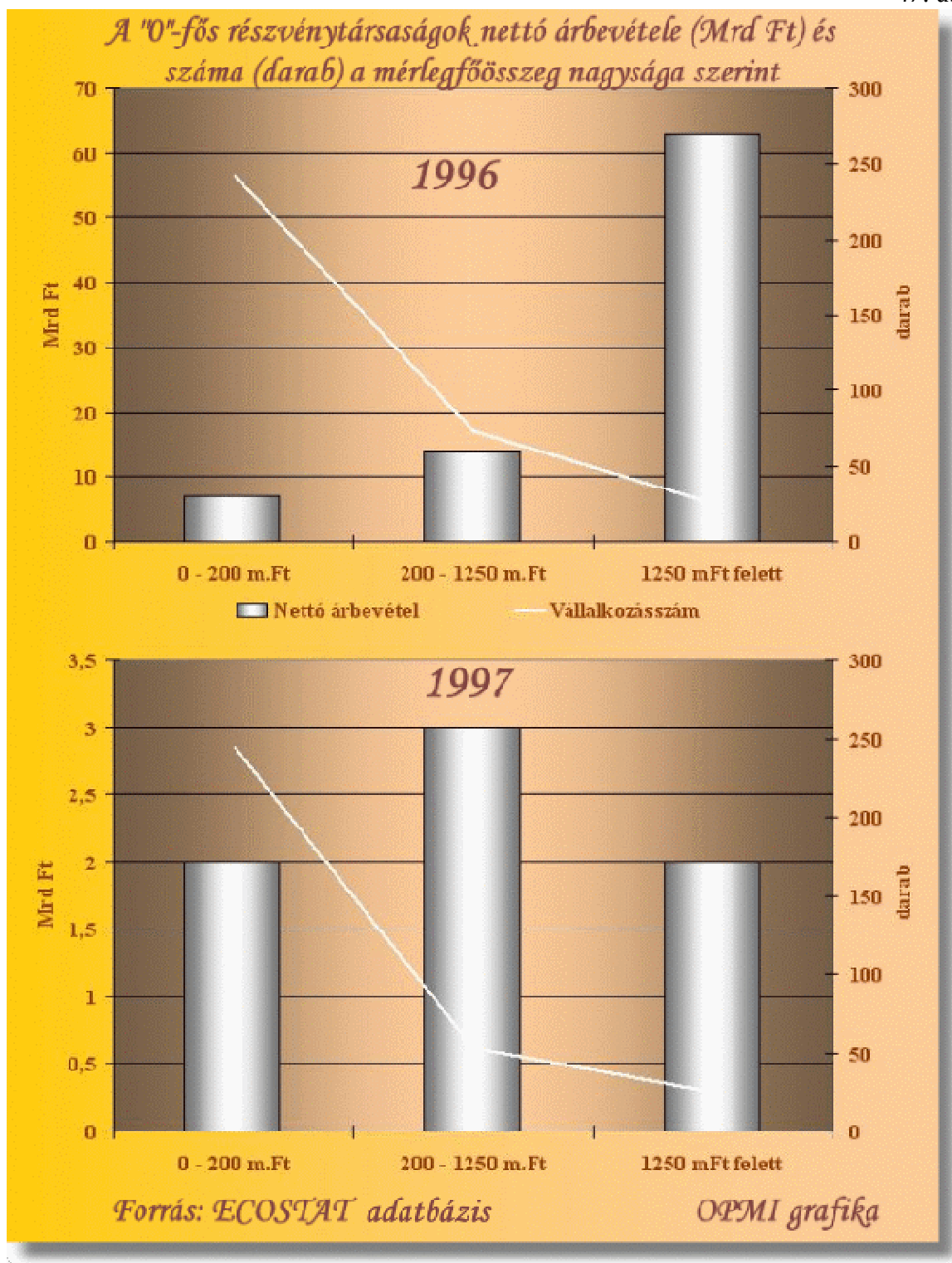
A „0”-fős vállalkozások átalakulása 1996-1997-ben

1996-ban a „0”-fős részvénytársaságok szám szerint 71 százaléka a mérlegfőösszegre és a nettó árbevételre tekintve is még valódi mikrovállalkozásnak tekinthető, de a maradék 29%-ban már igazi nagyvállalkozások találhatók.

1997-ben a „0”-fős részvénytársaságok szám szerint 76 százaléka a mérlegfőösszeg és a nettó árbevétel szerint is valódi mikrovállalkozás. A maradék 24 százalék ugyanakkor, szemben a megelőző évekkal, az egy vállalkozásra jutó árbevétel alapján már nem minősíthető nagyvállalkozásnak, hanem sokkal inkább az átalakulás jellemző kísérőjelenségeként „kiürült vállalkozásként” jellemezhető, ahol a nagyértékű eszköz-(forrás)-állományra „filléres” árbevétel jut.

Összefoglalva a levonható következtetéseket, a „0”-fős vállalkozások megkülönböztetése a mikrovállalkozásokon belül a teljesítmények, a költségek, a jegyzett tőke stb. vizsgálata szempontjából mindenképpen indokolt, ugyanis 1992-1996 között, miközben ennek a „0”-fős csoportnak a darabszám alapján szinte a teljes egésze mikrovállalkozásnak volt tekinthető, addig a vizsgált árbevételnek csak hétnyolcada származott az ide sorolt valódi mikrovállalkozásoktól, a maradék részt az átalakulásban lévő, ténylegesen nagyvállalkozások állították elő.

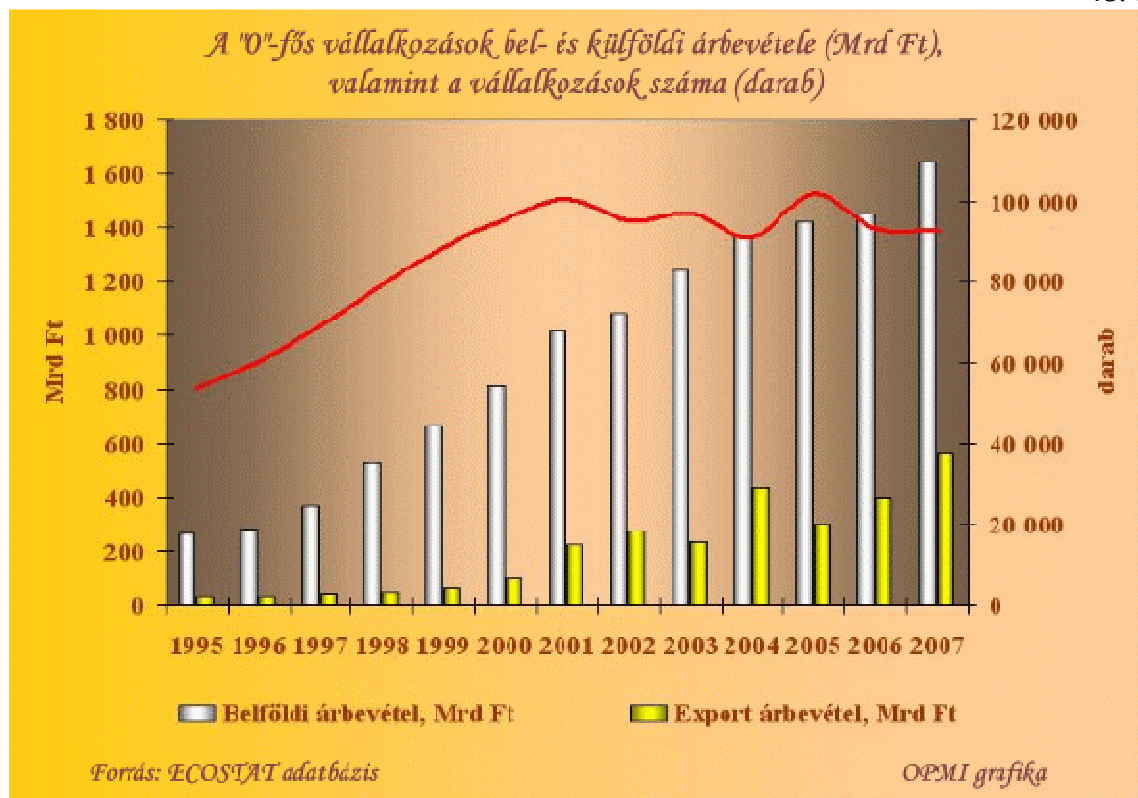
47. ábra

A „0”-fős vállalkozások 2000 után

A „0”-fős vállalkozások száma 2001-ig dinamikusan növekedett, közel megduplázódott, majd ezt követően a 95 ezer darab körül ingadozva stabilizálódott.

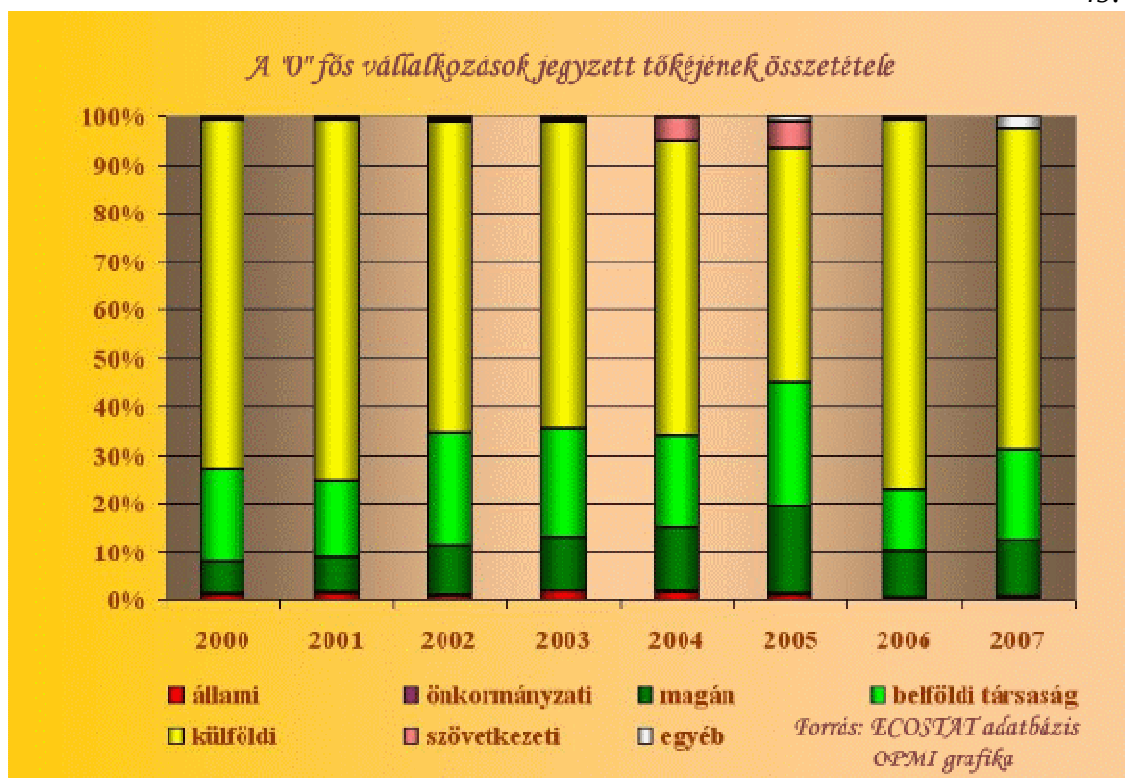
48. ábra

A „0”-fős vállalkozások árbevételén belül öröndetes módon megnőtt az exportból származó bevételek aránya: míg 1995-ben csak minden tizedik forint forrása volt az export, addig 2007-ben már minden negyediké. Az egy tucat év alatt az egy vállalkozásra jutó belföldi árbevétel több, mint megháromszorozódott – 5 millió forintról 18-ra –, az exportból származó árbevétel pedig fél millió forintról hatmillióra, vagyis kereken a tizenkettőszörösére nőtt.

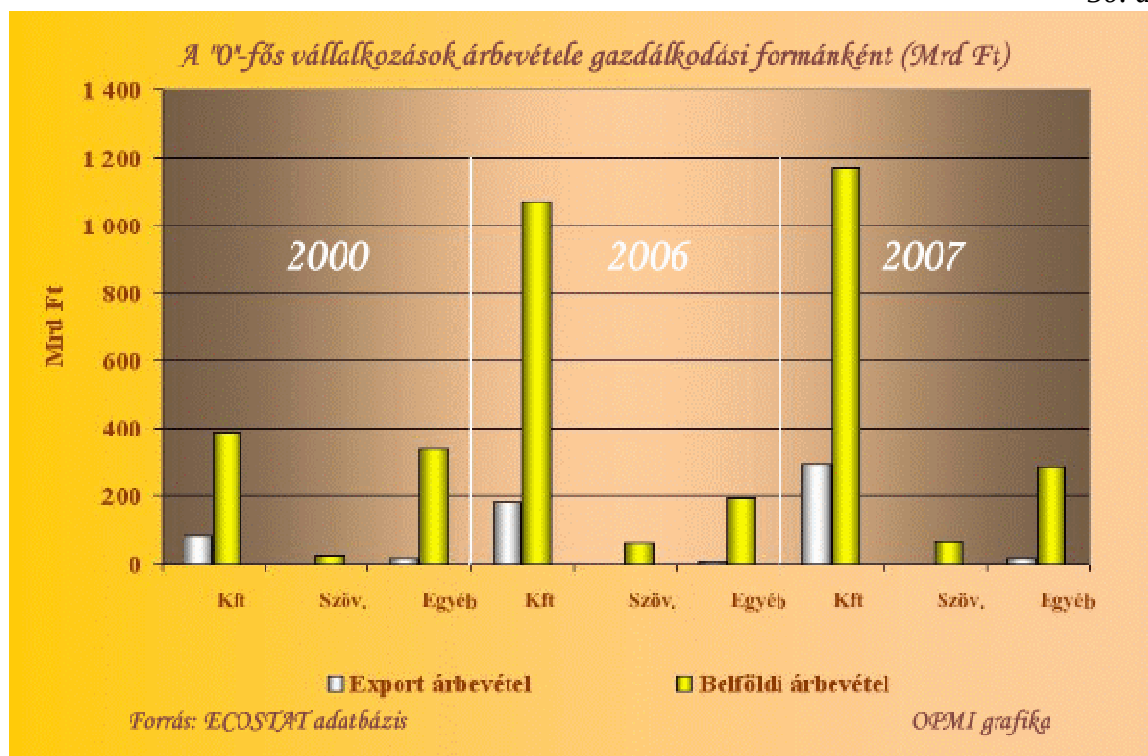
Az export árbevétel arányának gyors növekedése ugyanakkor felébreszti a gyanút, hogy ez a magas ráta nem reális a „0”-fős kategória egészére. A bel- és a külföldi tulajdonú vállalkozások vizsgálatakor látható volt, hogy az export viszonylag magas aránya nem a belföldi, hanem a külföldi tulajdonosú, és nem a kisméretű, hanem a nagyobb vállalkozások, a gazdálkodási formák közül pedig elsősorban a részvénytársaságok jellemző gazdálkodási vonása. A „0”-fős társaságok jegyzett tőkéjének szerkezete visszaigazolja ezt a kételkedést, ugyanis abban a külföldi tőke részesedése meghaladja a kétharmad részt. A maradék részesedésen lényegében 2:1 arányban a belföldi társaságok és a magánszemélyek osztoznak, az állami, az önkormányzati, és az egyéb tulajdonosok szerepe elenyésző, a szövetkezeti tulajdon is csak két évben mutatott „látható” részesedést.

49. ábra

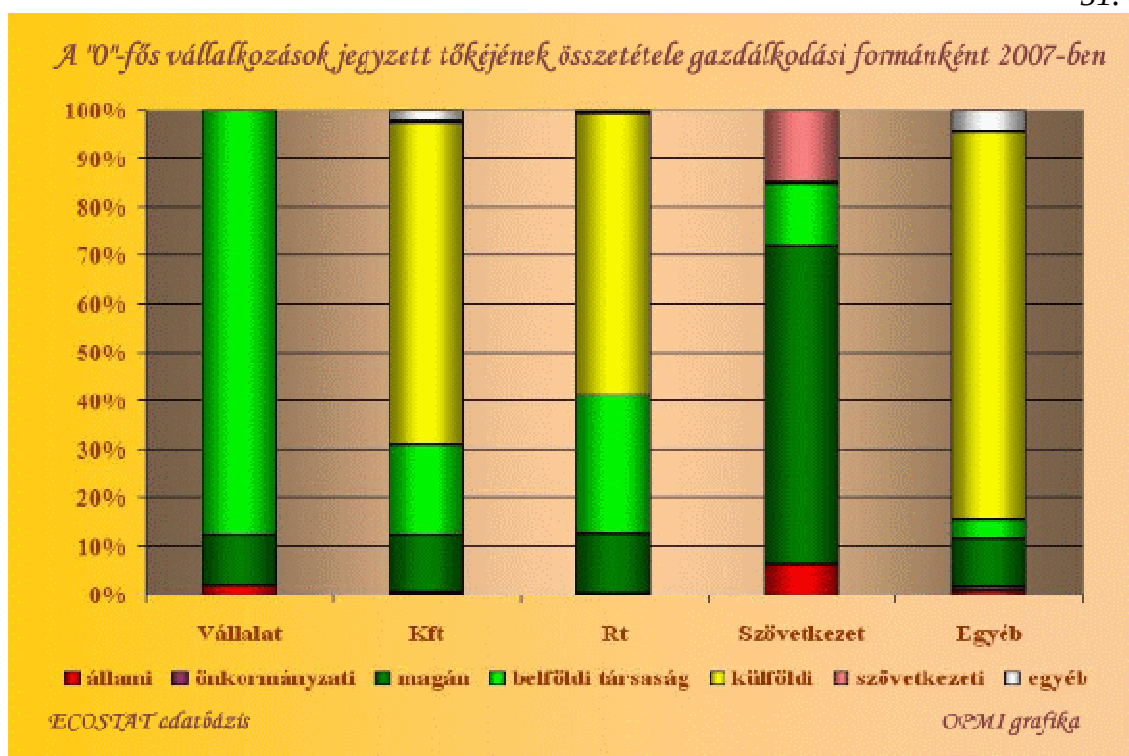

A „0”-fős vállalkozások gazdálkodási formák szerinti vizsgálata tovább pontosíthatja az eddig kialakult képet. E szerint, mintegy 450-500 olyan részvénytársaság és 30-35 darab, részben kiürült vállalat található ebben a csoportban, amik nem ide valók: az rt.-ék átlagos jegyzett tőkéje meghaladja a 300 millió forintot, az egy társaságra vetített export megközelíti a fél milliárdot, esetükben nyilvánvalóan nem mikrovállalkozásokról esik szó. Az egyéb vállalkozási formák azonban azok: 2007-ben a kft.-ék átlagos jegyzett tőkéje 6 millió forint, a szövetkezeteké 800.000 forint, míg az egyebeké (95 százalékban betéti társaságok) 400.000 forint volt, az egy vállalkozásra jutó nettó árbevételük 31 millió, 54 millió, illetve 7 millió forintot tett ki. Ha csak ez utóbbi vállalkozási formák kerülnek górcső alá, akkor a belföldi és az export árbevétel aránya a következőképpen alakult: az export árbevétel 2000-ben még közel fele-fele arányban oszlott meg a kft.-ék és az egyéb formák (zömmel bt.-ék) között. 2006-2007-ben a kft.-ék exportja 4,5-5-szöröse lett a betéti társaságokénak, miközben a számuk közel azonos volt, 47 ezer, illetve 44 ezer. A szövetkezetek száma az időszak egészében folyamatosan csökkent, 2000-ben 1657-en, 2007-ben 1158-an adtak be adóbevallást, exportjuk a többiekéhez képest mindvégig minimális volt. A „0”-fős kft.-ék valódi mikrovállalkozások, árbevételük nagyságából feltehető, hogy többségük valóban foglalkoztatott nélküli családi vállalkozás, így különösen figyelemre méltó az elért exportteljesítmény.

50. ábra

51. ábra

A „0”-fős vállalkozásokat gazdálkodási formánként tekintve feltűnő a jegyzett tőkében a külföldi tulajdon magas hányada a kft.-ék és az egyéb formák (bt.-ék) esetében. Ezek nagy valószínűséggel olyan vállalkozások, amelyekben a külföldi partner gépet, berendezést, járművet apportált a cégbe, ez adja a tevékenység alapját, és a magyar partner ezek működtetésével folytatja az üzleti vállalkozást. Ezt a feltételezést az támasztja alá, hogy a kilencvenes évek végéig a külföldi tulajdonostárs által behozott gépeken, berendezéseken, járműveken nem volt vámteher, de az eszközök vámelőjegyzésbe kerültek, így tulajdonos váltás nélküli bérbeadásuk, működtetésük kedvezőbb volt, mint a vámmal együtt végzett behozatal. Ugyancsak feltűnő, hogy a szövetkezetek jegyzett tőkéjében viszont egyáltalán nincs külföldi tulajdonrész. Az árbevétel adatok alapján a mintegy háromtucatnyi vállalat kiürültnek tekinthető, az átalakulás valamilyen fázisában lehet.

A „0”-fős vállalkozások gazdálkodási formákként való áttekintő adatait az alábbi összeállítás mutatja be:

35. táblázat

Gazdálkodási forma	Vállalkozások száma, db	Egy vállalkozásra jutó nettó árbevétel (ezer Ft)	Egy vállalkozásra jutó export árbevétel (ezer Ft)	Egy vállalkozásra jutó jegyzett tőke (ezer Ft)
2000				
Vállalat	19	913	0	431 363
Kft	27 977	16 979	3 091	55 356
Rt	441	148 550	1 276	317 979
Szövetkezet	1 657	13 545	62	8 884
Egyéb	65 413	5 447	265	407
2006				
Vállalat	36	2 386	0	86 019
Kft	43 738	28 598	4 170	29 936
Rt	479	709 616	431 594	1 302 001
Szövetkezet	1 341	45 046	365	8 224
Egyéb	47 409	4 230	205	1 458
2007				
Vállalat	31	5 426	0	6 253
Kft	47 280	30 981	6 205	28 316
Rt	504	750 977	497 780	335 317
Szövetkezet	1 158	54 443	834	4 634
Egyéb	43 724	6 913	384	2 228

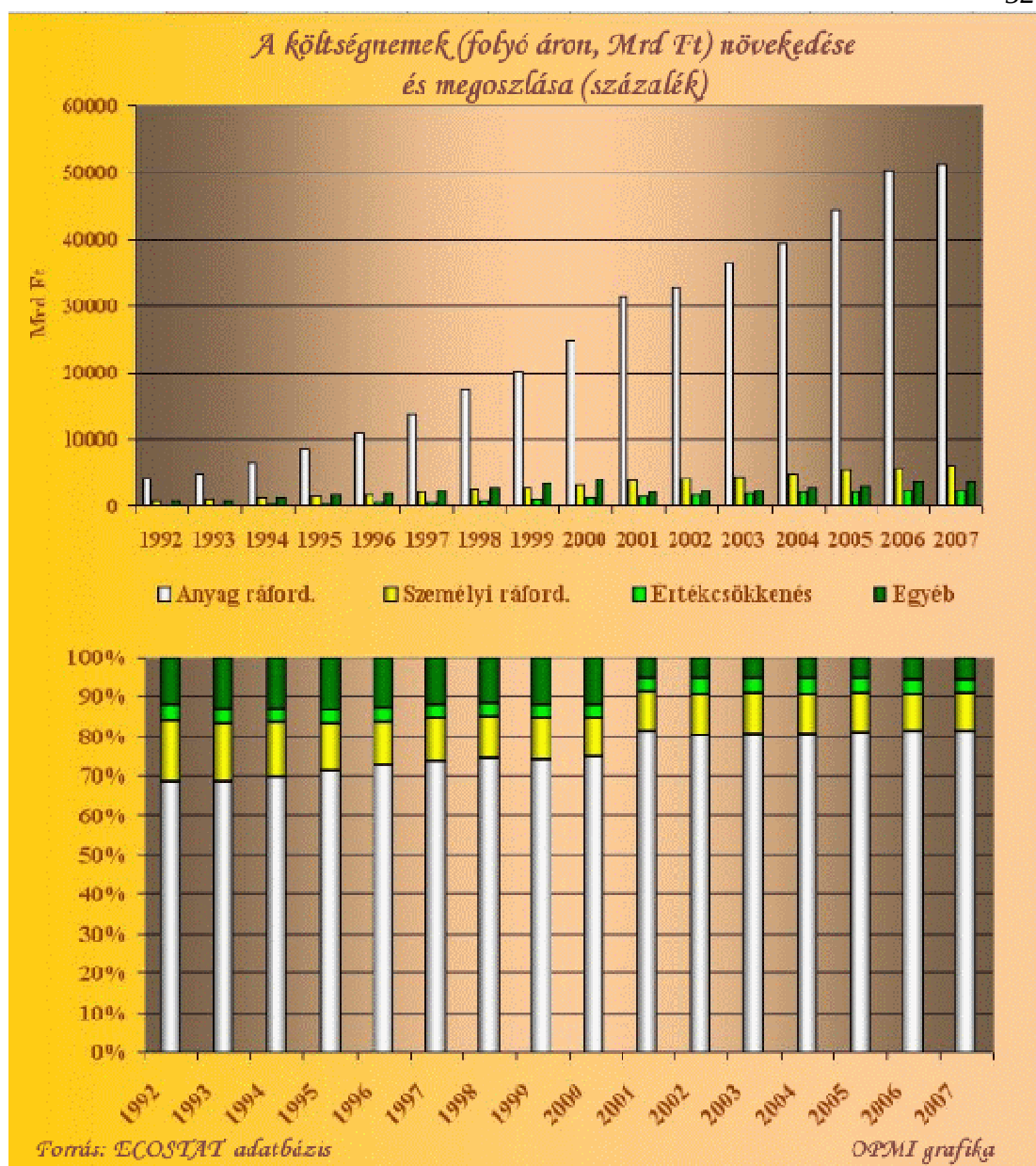
III.

A VÁLLALKOZÁSOK GAZDÁLKODÁSA

III.1. A vállalkozások költségei

A magyarországi társas vállalkozásoknál 1992-2007 között a leggyorsabban az anyagjellegű ráfordítások növekedtek. Az időszak első felében jelentősnek tekinthető átrendeződés ment végbe: a személyi jellegű ráfordítások, az egyéb költségek és ráfordítások arányának csökkenésével. 2001-től összességében stabil költségszerkezetről lehet beszélni. A tárgyi eszközök pótlásának forrása, az értékcsökkenés aránya az időszak egészében nem változott, négy százalékos értéken állandósult.

52. ábra

A költségszerkezet a vállalkozások mérete szerint

A vállalkozás tevékenysége és a vállalkozás optimális mérete gyengébb, vagy szorosabb szállal kötődik egymáshoz. Bizonyos tevékenységeket már csak műszaki, technikai okok miatt sem lehet mikro-, vagy kisvállalkozás méretben üzni, más tevékenységeket viszont gazdaságossági okok miatt nem célszerű nagyvállalkozási keretekben folytatni. Az itt vizsgált metszetekben a tevékenység és a méret között a legszorosabb a kapcsolat, a választott gazdálkodási forma például, ellentétben a fejlettebb országok gyakorlatával, csak igen lazán kapcsolódik a vállalkozás választott tevékenységéhez. A tevékenység és a méret visszatükröződését lehet felfedezni a vállalkozások költségszerkezetének alakulásában is.

Az anyagjellegű ráfordítások 75-80 százaléka az anyagköltségből és az eladott áruk beszerzési értékéből, közkeletű nevén ELÁBÉ, tevődik össze, de igen eltérő szerkezetekben: a kisebb vállalkozásoknál szignifikánsan magasabb az ELÁBÉ aránya és jóval alacsonyabb az anyagköltség – jellemzően a kereskedelmi, szolgáltatói tevékenység költség struktúrája –, míg a vállalkozási méretkategóriák között egyre feljebb haladva megfordulnak a szerepek, minél nagyobb egy vállalkozás, annál kisebb az ELÁBÉ és annál nagyobb az anyagköltség – jellemzően a termelői tevékenység költség struktúrája. Az összefüggés állandó, az arányokban a vizsgált időszak során történt elmozdulások inkább erősítik, semmint gyengítik az érvényességét.

36. táblázat

Az anyagjellegű ráfordítások megoszlása

	1995		2000		2007	
	ELÁBÉ	Anyag-költség	ELÁBÉ	Anyag-költség	ELÁBÉ	Anyag költség
0 fő	58%	14%	48%	18%	59%	9%
1-10fő	68%	12%	64%	14%	59%	12%
11-20 fő	68%	16%	65%	15%	55%	18%
21-50 fő	59%	23%	59%	22%	51%	19%
51-300 fő	47%	36%	49%	34%	52%	24%
301-1000 fő	42%	42%	37%	49%	37%	38%
1000 fő felett	28%	57%	30%	58%	20%	61%

Forrás: ECOSTAT adatbázis

Az értékcsökkenés aránya a költségeken belül átlagosan és szinte változás nélkül a négy százalékos értéket mutatta. Meg kell azonban említeni két szélsőértéket: a legkisebb létszám-kategóriában, a „0”-fős vállalkozásoknál az amortizáció aránya 6-7 százalék körül mozgott, ami nyilvánvalóan a nem mikrovállalkozásnak tekinthető, valójában nem ebbe a csoportba tartozó, nagy súlyú vállalkozásoknak tulajdonítható. A másik véglet a legnagyobb, ezer fő feletti vállalkozások csoportja, ahol valószínűleg a kiemelkedően nagy eszközállomány miatt keletkezett az átlagnál több amortizációs forrás (5%).

A vállalkozások költségei gazdálkodási formánként

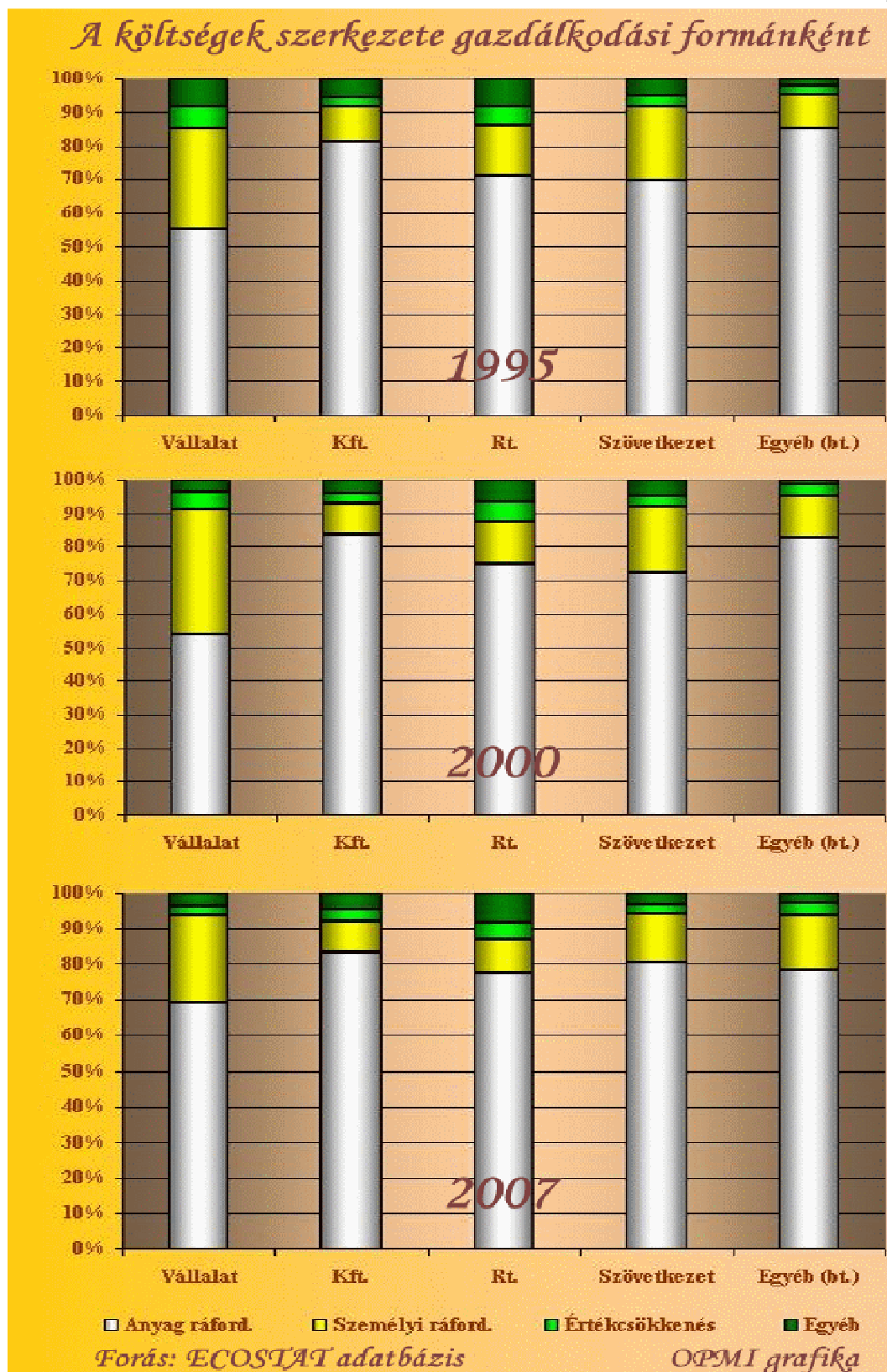
A költségek alakulása szempontjából az 1992-2007 közötti időszak két részre tagolódik. Az első felében, nagyjából az ezredfordulóig, a költségek szerkezete gazdálkodási formák szerint is igen nagy állandóságot mutatott, az évek során szinte semmilyen lényeges elmozdulás nem volt megfigyelhető.

Az anyagjellegű ráfordításoknak a költségek közötti súlyát tekintve a különböző gazdálkodási formák között két csoport látszott elkülöníthetőnek. Az egyiket a vállalatok, a részvénytársaságok és a szövetkezetek alkották, míg a másodikba a korlátolt felelősségű társaságok, az egyéni vállalkozások (1997-ig), és az egyéb vállalkozási formák (lényegében a betéti társaságok) voltak sorolhatók. Az első csoportba, a szövetkezetek kivételével, elsősorban a nagyobb vállalkozásokhoz kapcsolható gazdálkodási formák kerültek, így költségeik összetétele is azokhoz hasonló. A szövetkezetek, amelyek általában kisvállalkozásokat jelentenek, a költségstruktúrát tekintve valószínűleg azért kerültek ebbe a körbe, mert sajátos működési rendjüknel fogva kevésbé tudtak élni azokkal a lehetőségekkel, amelyek a jövedelmek felvételének formáihoz kapcsolódnak. Erre utal az is, hogy költségeik között a személyi jellegű ráfordítások aránya magasabb, mint ami a korlátolt felelősségű társaságok, vagy a betéti társaságok esetében tapasztalható volt.

A vállalatok és a részvénytársaságok a fentiekén kívül az értékcsökkenés, a többi vállalkozáshoz képest, magasabb arányában is hasonlóságot mutatnak. Míg a vállalatoknál 4, az Rt-knél 5 százalék volt az amortizáció aránya, addig a többi vállalkozási formánál ez nem érte el a 3 százalékot. (A legkevesebb a kft-knél volt, 2,5%. 1997-es adatok.)

Az ezredfordulót közvetlenül megelőző években a gazdálkodási formák között a költségeket tekintve változások zajlottak le: a vállalatok statisztikai értékei a nullához közelítettek, a többi gazdálkodási formánál a költség-szerkezet a kiegyenlítődés irányában módosult. Nagyobb eltérés az Rt.-k esetében a kiemelkedően magas amortizációs értéknél figyelhető meg.

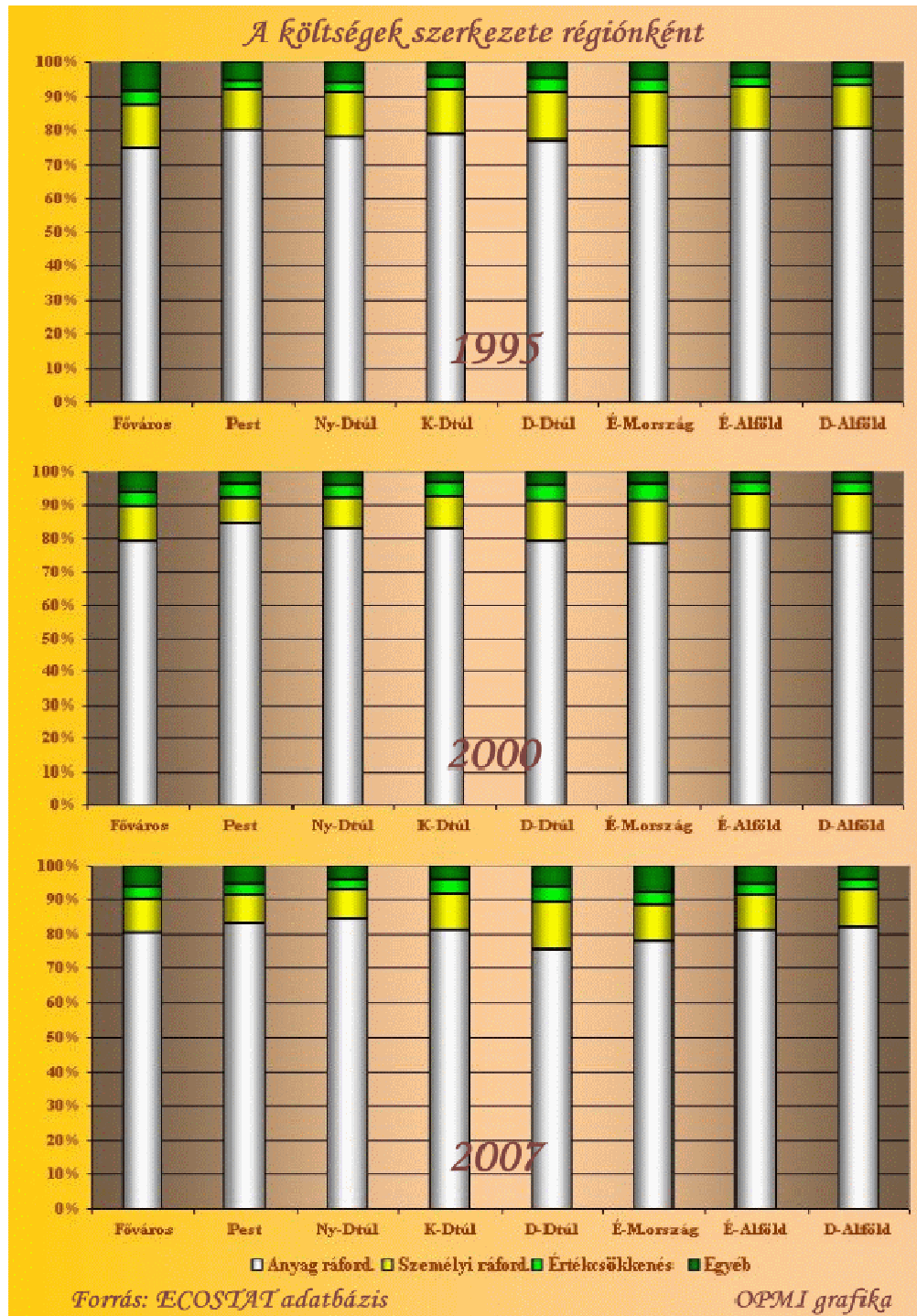
53. ábra

A vállalkozások költségei régióinként

1992-2007 között Budapest súlya a költségnevek alakulásában kismértékben csökkent. A Központi Régióé azonban nem, mert a főváros arányának csökkenését bőven ellensúlyozta Pest megye részesedésének közel megháromszorozódása. A többi régió közül csak a Nyugat-Dunántúl aránya nőtt meg, a többi terület részesedése szinte egyenletesen szétterítve csökkent.

54. ábra

2007-ben a régiók közül a Központi Régióban bejegyzett vállalkozások számolták el gazdálkodásuk során az összes költség és ráfordítás 56 százalékát. Ezen átlag alatt volt kevéssel az anyagjellegű (51%) és a személyi jellegű (50%) kiadásokból, míg felette volt az összes elszámolt értékcsökkenésből (57%), valamint az egyéb költségekből és ráfordításokból (66%) való részesedése. A kiugróan magas ráfordítások magyarázata az lehet, hogy ezek olyan tételeket tartalmaznak, mint pl. a helyi iparűzési adó, amelyeknél sajátosan érvényesülhet a nagyvárosi és fővárosi jelleg. (Az egyéb ráfordítások között kell elszámolni a különböző veszteségeket (pl. árfolyam), a céltartalékokat, a bírságokat, büntetéseket, adókat, adójellegű kifizetéseket, kamarai tagdíjakat stb.)

Az egyes régiók között a költségek szerkezetében nem jelentéktelen különbségek fedezhetők fel, de ezek nem hozhatók közvetlen összefüggésbe az egyes régiók relatív fejlettségével.

III.2. A vállalkozások eredményessége, jövedelmezősége

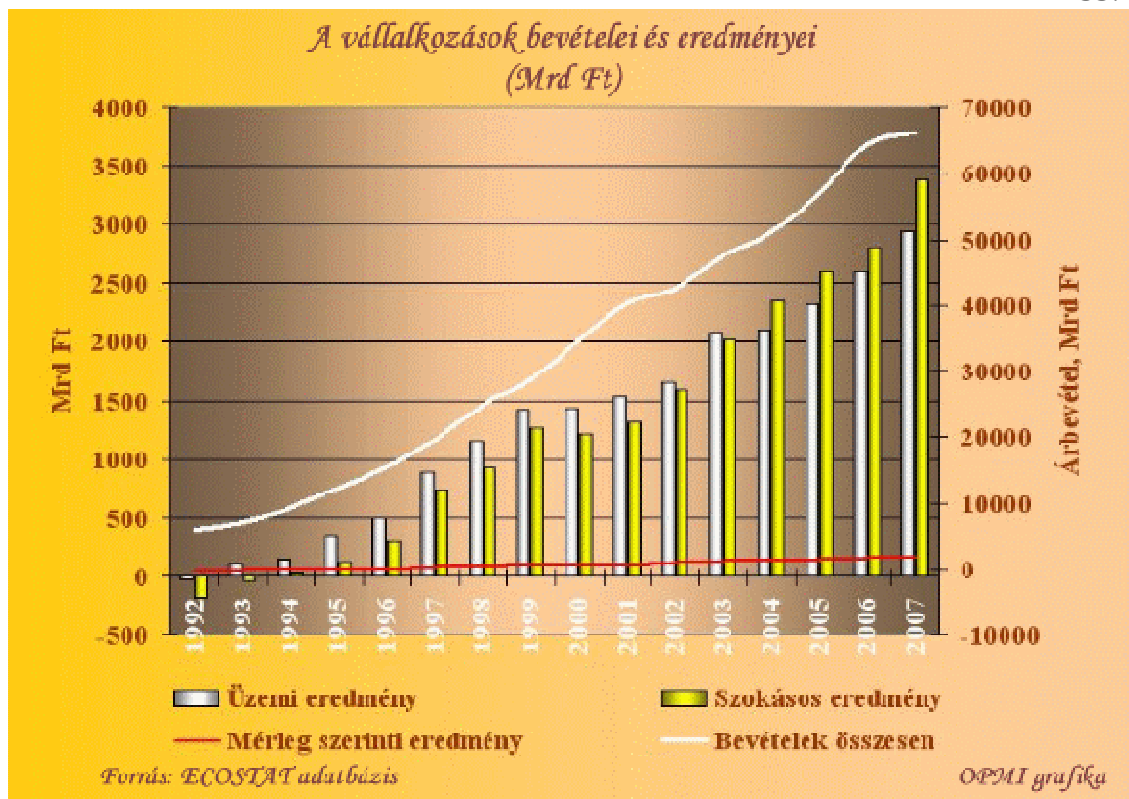
A vállalkozások számát tekintve a nyolcvanas évtized végétől a magyar történelemben szinte példa nélkül álló vállalkozásbővülés indult meg és zajlott le. A gyors növekedés lendülete, részben az előre is látható és várható telítődés beálltának következményeként, a kilencvenes évek közepén megtört és megkezdődött a robbanásszerű kiterjedés önkorrekciója, a vállalkozások piaci szűrése, egy olyan öntisztulási folyamat, amelynek későbbi eredményeként túl nyomórészben csak a ténylegesen működő, a piaci alapjukat megtalált vállalkozások maradnak szereplőkként a porondon. A gyors változások átadták a helyüket a lassúbb átalakulási folyamatoknak, amelyekben a mennyiségi növekedés helyett a vállalkozások cserélődésének, a szerkezeti átalakulásoknak, a helyzetváltoztatásoknak lehetünk tanúi.

A fékeződés, a piaci szűrés, az öntisztulás folyama jól nyomon követhető a vállalkozások összesített eredményességének javulásán is. Míg az időszak kezdetén a vállalkozások adatait összegezve még az üzemi (üzleti) eredmény is negatív volt, addig 1994-re az adózás előtti eredmény, 1995-re az adóalap és az adózott eredmény, 1996-ra pedig a mérleg szerinti eredmény is összességében pozitívvá vált, azaz 1997-ben a vállalkozások már növelhették eredmény tartalékaikat. A fentiek egyébként azt is jelentik, hogy az 1992-1994-es években a társasági adóból származó költségvetési bevételek, az adatokat összesítve a „J” és nem „J” gazdasági ágak szerint, a „J” Pénzügyi tevékenység gazdasági ágából származtak.

Az együttes veszteségek keletkezésének helye földrajzilag jól körülhatárolható. Az 1995-ös adatok szerint például a társas vállalkozások együttes negatív mérleg szerinti eredménye úgy alakult ki, hogy a Központi Régióban 81 milliárdos, a Dél-Dunántúl Régióban mintegy négymilliárdos negatív, az ország többi részében pedig összesítve közel ötvenmilliárdos pozitív mérleg szerinti eredményt számoltak el a vállalkozások⁵⁸.

⁵⁸ Forrás: ECOSTAT adatbázis

55. ábra

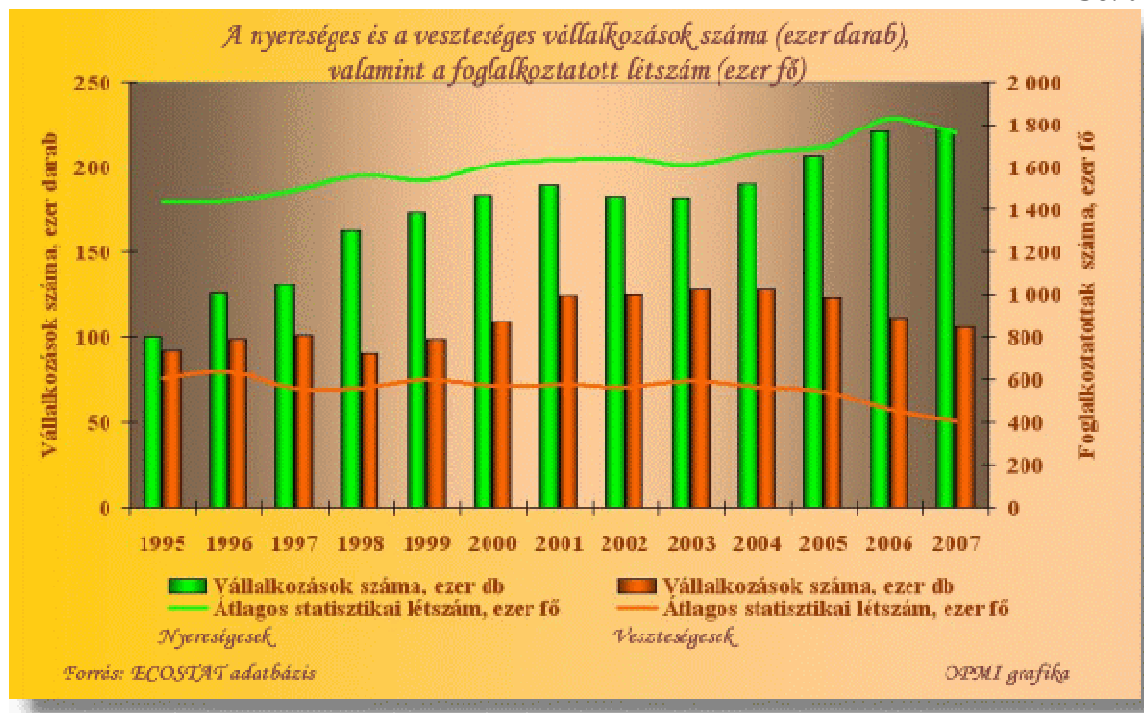
Az 1992-1997 között bekövetkezett javulás alapvetően annak az eredménye, hogy a vállalkozások alaptervékenységeinek bevételei tartósan gyorsabban növekedtek, mint azok költségei. Ennek, vagyis a költségek lassúbb növekedésének háttérében pedig, mint az a költségek alakulásával foglalkozó fejezetből egyértelműen kiviláglott, a személyi jellegű ráfordításoknak a többi költségcsoportnál mérsékelt ütemű emelkedése található.

A vállalkozások eredményeinek növekedését mutatja a következő számsor is: míg a vállalkozások száma 2007-ben 44 százalékkal volt több, mint 1996-ban, árbevételük pedig a 4,3-szorosára nőtt, addig az üzemi (üzleti) eredményük a hatszorosára, a szokásos vállalkozási eredmény a tizenkétszorosára, a mérleg szerinti eredmény a hatvanszorosára emelkedett. Az osztalék ágon keletkező jövedelem növekedését jelzi az eredménytartalék osztalékra, részesedésre való igénybevétele, ami a huszonnégyszeresére ugrott, ami durva megközelítésben azt jelenti, hogy a vállalkozások az eredménytartalékban felhalmozott korábbi eredményüket vonták be egyre nagyobb mértékben az osztalékfizetésbe.

A nyereséges és a veszteséges vállalkozások

A nagyon gyors szervezeti átalakulás, a tömegesen megjelenő új vállalkozások közegében természetesnek tekinthető, hogy a kezdeti időszakokban a vállalkozások jelentős része átmenetileg veszteséges.

56. ábra

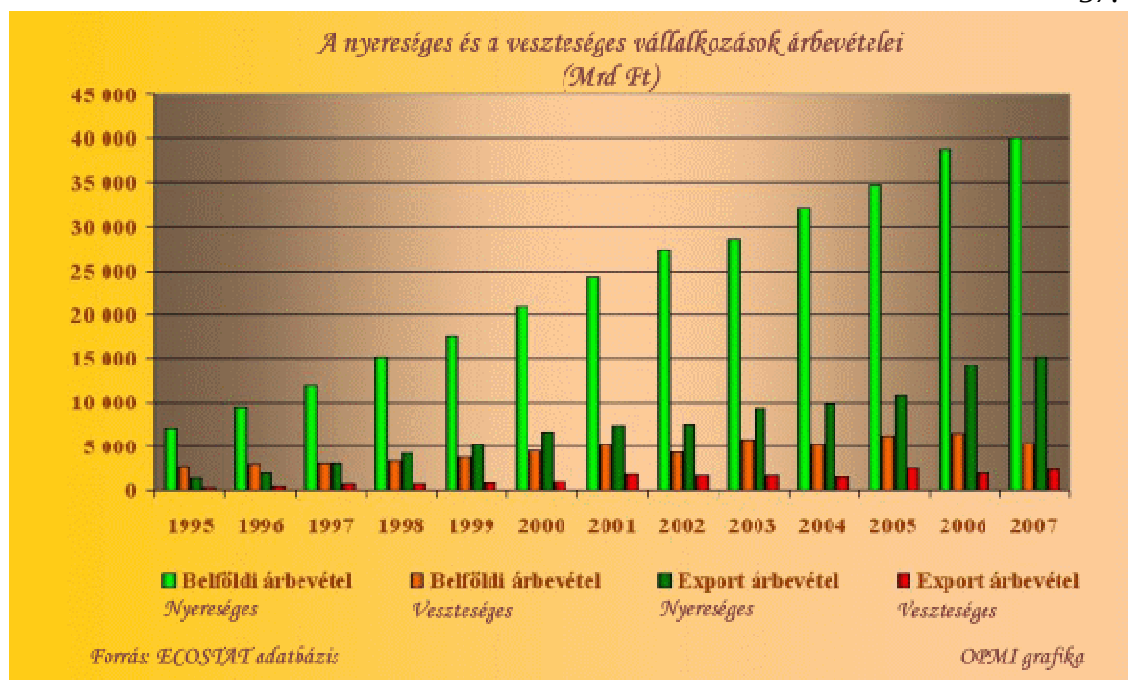

A veszteséges vállalkozások száma a kilencvenes évek elején megegyezett a nyereségesekével. A kilencvenes évek közepétől, ahogy az várható volt, a veszteségesek abszolút száma és relatív súlya is csökkenni kezdett. Ez a folyamat az ezredforduló előtti években megtört, a nyereséges vállalkozások száma visszaesett, a veszteségeseké jelentősen megnőtt, így 2007-ben 15 ezerrel több veszteséges társas vállalkozás adott bevallást, mint 1998-ban.

Noha a veszteséges vállalkozások száma összességében emelkedett, az általuk foglalkoztatottak száma egyenletesen és folyamatosan csökkent, 1995-ről 2007-re kerekén 200 ezer fővel, 606 ezerről 407 ezerre. Ennek egynegyedét nagyvállalkozások, háromnegyedét a mikro-, kis-, és középvállalkozások foglalkoztatták. A „0” fős veszteséges vállalkozások száma 37 ezer volt, az itt lekötött munkaerő nagyságát csak nagy bizonytalanság mellett lehet becsülni.

Az előzőeknél is nagyobb volt a veszteségesek térvesztése a belföldi árbevétel előállításában: arányuk 27 százalékról 12 százalékra esett. Ugyanakkor az export árbevétel tekintetében az arányuk lényegében nem változott és szerepük egyáltalán nem elhanyagolható. A 2006-2007-es évek átlagában az exportból származó árbevétel minden nyolcadik forintját veszteséges társas vállalkozás teremtette elő.

57. ábra

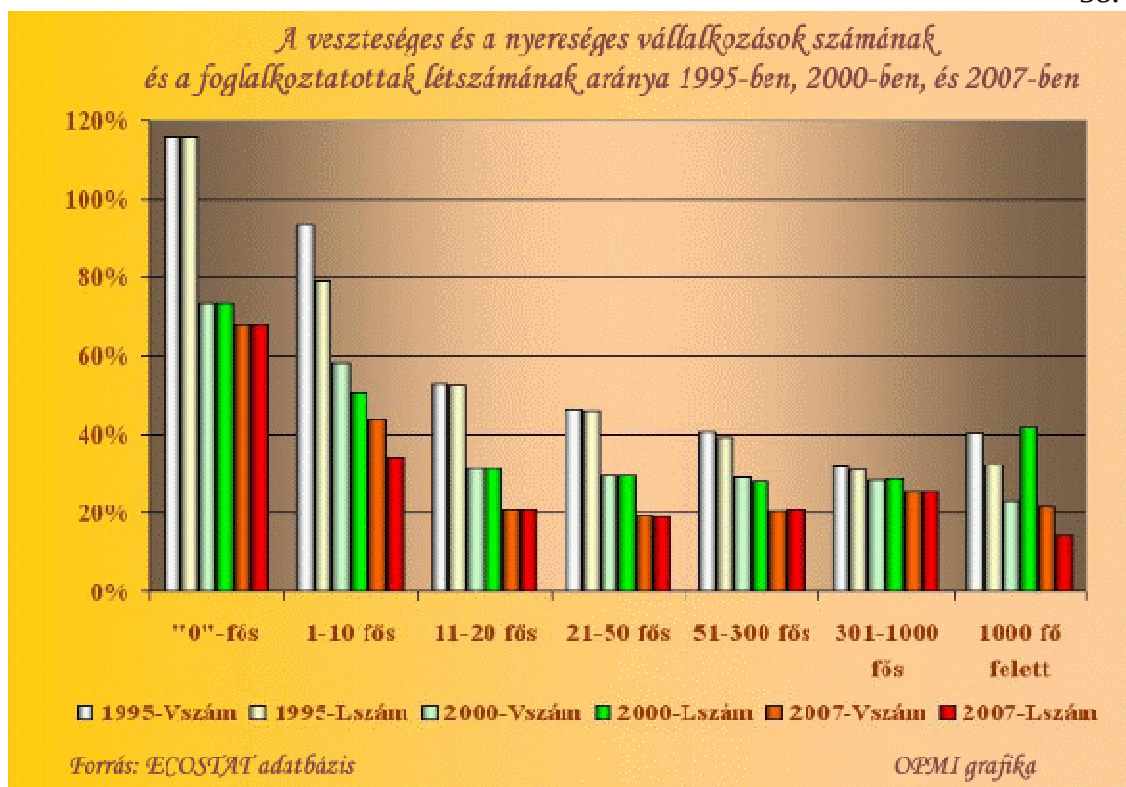

A gazdaságban a veszteséges társas vállalkozások lassú visszaszorulását mutatja egy más szempontból a veszteséges és a nyereséges vállalkozások számának, illetve az általuk foglalkoztatott létszámnak az egymáshoz viszonyított aránya létszám-kategóriák szerint⁵⁹.

A veszteséges vállalkozások aránya a legmagasabb a „0”-fős mikrovállalkozásoknál, esetükben 1995-ben még több volt a veszteséges vállalkozás, mint a nyereséges. A veszteségesek arányának legnagyobb esése az 1-10 fős ugyancsak mikrovállalkozásoknál következett be. Általában fennáll az a tendencia, ami az alapítási boom természetes következményeként fogható fel, hogy az időtáv és a vállalkozási méret növekedésével a veszteséges vállalkozásoknak a nyereséges vállalkozásokhoz viszonyított aránya fokozatosan csökken.

⁵⁹ Mivel a „0”-fős vállalkozások esetében nincs létszám adat, ezért ez a „0”-fős vállalkozások számával lett helyettesítve.

58. ábra

Magyarázatok:

1995-Vszám: Veszteséges vállalkozások száma / Nyereséges vállalkozások száma 1995-ben

1995-Lszám: Veszteséges vállalkozások által foglalkoztatottak száma / Nyereséges vállalkozások által foglalkoztatottak száma 1995-ben

2000-Vszám: Veszteséges vállalkozások száma / Nyereséges vállalkozások száma 2000-ben

2000-Lszám: Veszteséges vállalkozások által foglalkoztatottak száma / Nyereséges vállalkozások által foglalkoztatottak száma 2000-ben

2007-Vszám: Veszteséges vállalkozások száma / Nyereséges vállalkozások száma 2007-ben

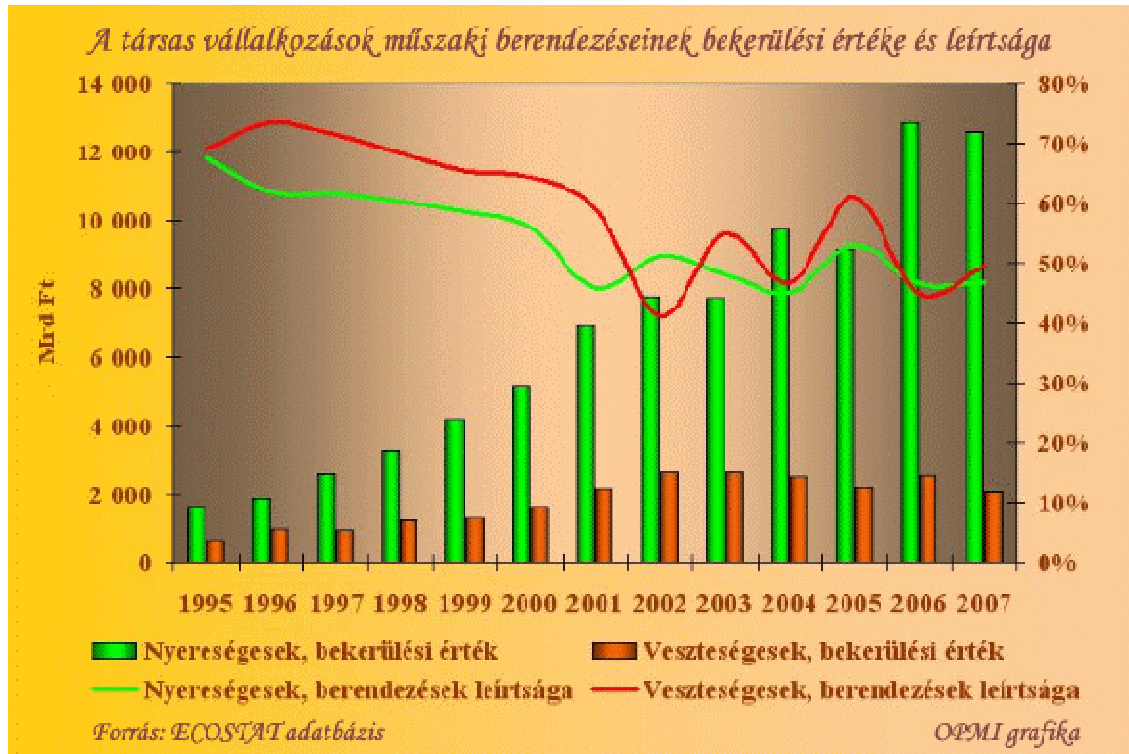
2007-Lszám: Veszteséges vállalkozások által foglalkoztatottak száma / Nyereséges vállalkozások által foglalkoztatottak száma 2007-ben

A veszteséges vállalkozások a munkaerő mellett a termelő tőke, vagyis a befektetett tárgyi eszközök vonatkozásában is visszaszorulóban vannak, bár nem egyforma mértékben: az ingatlanok esetében a veszteséges társas vállalkozások aránya mindvégig mintegy tíz százalékponttal magasabb maradt, mint a műszaki berendezések esetében. Valószínűsíthetően a régebbi múltban gyökerező okai vannak, hogy 2007-ben még a befektetett ingatlanok minden negyedik egysége a veszteséges vállalkozásoknál volt fellelhető, miközben a műszaki berendezések esetében már csak minden nyolcadik. A múltra vonatkozó feltételezés közvetetten igazolható az adatokból: 1989-1992 között ugyanis jellemző volt, hogy a privatizáció és a régi szervezetek átalakulása, átalakítása folyamán az akkor még állóeszközöknek nevezett későbbi tárgyi eszközöket felértékeltek, azaz a legtöbbször az eszköz nettó értékét a könyvszerinti bruttó értékkel tették egyenlővé, vagy ahhoz közelítették, azaz a már egyszer leírt eszközök amortizálását újra kezdték⁶⁰. Ezt követően az eszközök

⁶⁰ Már 1993 elején tanulmány rögzítette ezt a jelenséget és be is mutatta annak néhány elemét (vegyipar, szállodák stb.). Lásd dr. Schmuck Ottó: Az állóeszközzállomány szerkezetei jellemzői 1989-1991, PM GII, Budapest, 1993, vagy dr. Schmuck Ottó: Az amortizációs rendszer korszerűsítése, PM GII-OMFB, Budapest, 1996

átértékelésének ez a lehetősége korlátok közé szorult, de hatása megjelenik a leírtsági adatokban: 1995-ben az ingatlanok leírtsága alacsony (90%), ami biztosan nem tükrözi hűen a társas vállalkozások ingatlanjainak valódi elhasználódottságát, mint ahogy a 2007-es nyolcvan százalék körüli értéke sem. A tárgyi eszközöknél, főképpen az ingatlanoknál az amortizálás újrakezdése közvetetten, a költségeken keresztül kismértékben hozzájárulhatott a veszteség kialakulásához. Az amortizálás újrakezdése megfigyelhető a műszaki berendezéseknél is, hiszen az 1995-ös közel 70 százalékon álló nettó érték / bruttó érték arány jóval kedvezőbb képet mutat, mint amilyen a gazdaságban az eszközök fizikai elhasználódottsága a valóságban volt⁶¹.

59. ábra

A műszaki berendezések amortizáltságának 2007-ben mutatott ötven százalék alatti értéke a kilencvenes évek eleji hullámnak a lecsengése, és előrevetíti az eszközök egyszerre történő tömeges elhasználódására visszavezethető pótlási ciklus kialakulásának a lehetőségét.

Az amortizáltság vizsgálata felveti azt a kérdést, vajon a veszteségeség kialakulásában – az értékcsökkenés, mint költség növekedésén túl –, nem játszott-e szerepet az eszközök fokozottabb fizikai elhasználódottsága? A válasz egyértelmű nem, ugyanis a veszteséges vállalkozások eszközeinek leírtsága kismértékben még kedvezőbb is, mint a nyereségeseké.

Vagyonfelhalmozás és tőkejövedelem

Közép és hosszú távon a vállalkozások hatékony működésének egyik fokmérője az induló, vagyis a jegyzett tőkéhez képesti tőkefelhalmozás, ami a saját tőke növekedésében

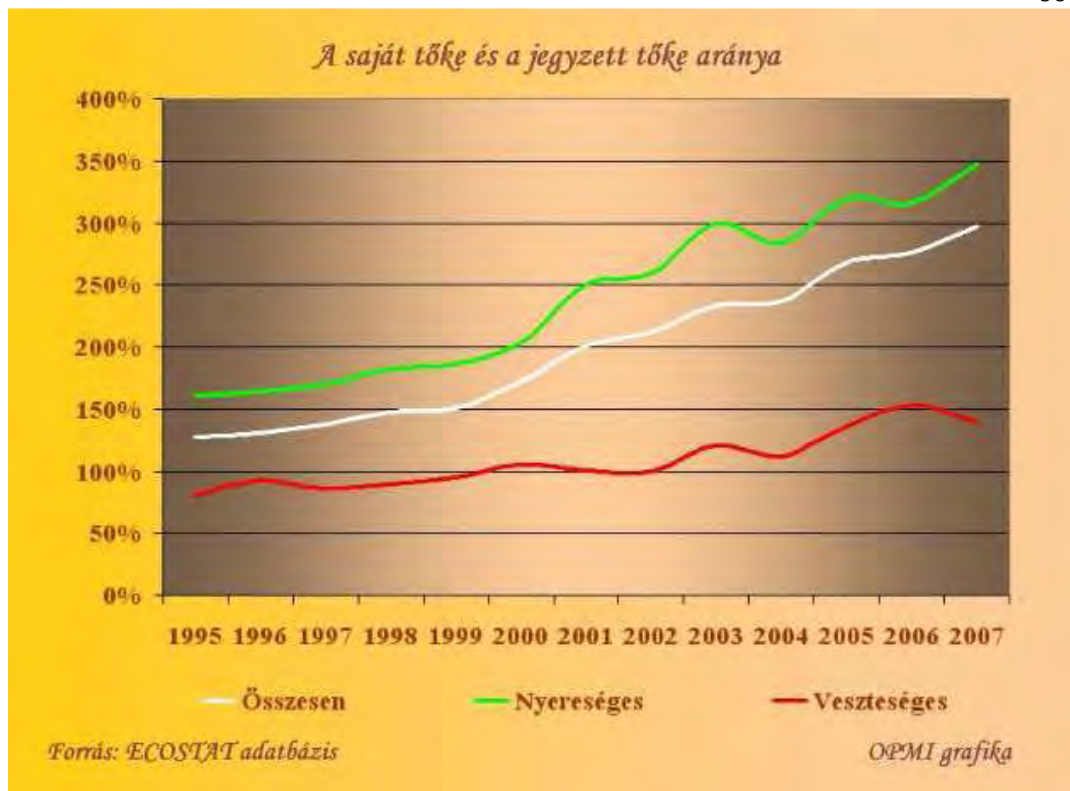
⁶¹ Forrás: dr. Schmuck Ottó: A magyar gazdaság vargabetűje, AULA Kiadó, 1994., társszerzőkkel

mutatkozik meg. Minél nagyobb a saját tőke és a jegyzett tőke hányadosa, annál sikeresebben növelte, halmozta fel a vállalkozás a vagyonát. A megítélést természetesen befolyásolja az infláció mértéke, hiszen ennek függvényében az új vagyonelemek a régiebbekhez képest magasabb értéken kerülnek beszámításra.

A sikeres, a jól működő vállalkozás a megtermelt adózott jövedelmét felhalmozásra, vagy a tőkejövedelem osztalék formájában történő felhasználására, illetve ezeknek bármilyen keverékére fordíthatja. Az aktuálisan felhasználásra kerülő tőkejövedelem (osztalék, részesedés) forrása egyrészt a tárgyévi adózott jövedelem (mérleg szerinti eredmény), másrészt a korábbi évek felhalmozott mérleg szerinti eredménye, ami az eredmény tartalékban gyűlt fel.

1995-ben az összesített saját tőkében már megmutatkozott az évtized eleji vállalkozás-alapítási hullám eredménye, a saját tőke közel harminc százalékkal haladta meg a jegyzett tőke összesített értékét, 2007-re pedig az induló saját vagyon megháromszorozódott.

60. ábra

1995-ben a veszteséges vállalkozások húsz százalékos vagyonvesztést mutattak ki, egyötöd résszel volt alacsonyabb az alapítói vagyon a rendelkezésre álló saját vagyonnál. Ez az időszak a szervezeti átalakulás, a privatizáció csúcsidőszakára esett, a veszteségesek egy része véglegesen kikerült a vállalkozói körből, más részének sikerült átkerülnie a nyereségesek táborába (és fordítva), a veszteségesek és a nyereségesek közötti fluktuáció következtében kiegyenlítődés zajlott le, a veszteséges társas vállalkozásoknál 1999-2002 között a jegyzett tőke és a saját vagyon megfelelt egymásnak. 2002 után a mutató értéke fokozatosan emelkedni kezdett, 2007-ben a saját tőke 40 százalékkal haladta meg a jegyzett tőkét. Tekintve, hogy a vagyonfelhalmozás forrása a pozitív mérleg szerinti eredmény lehet, a

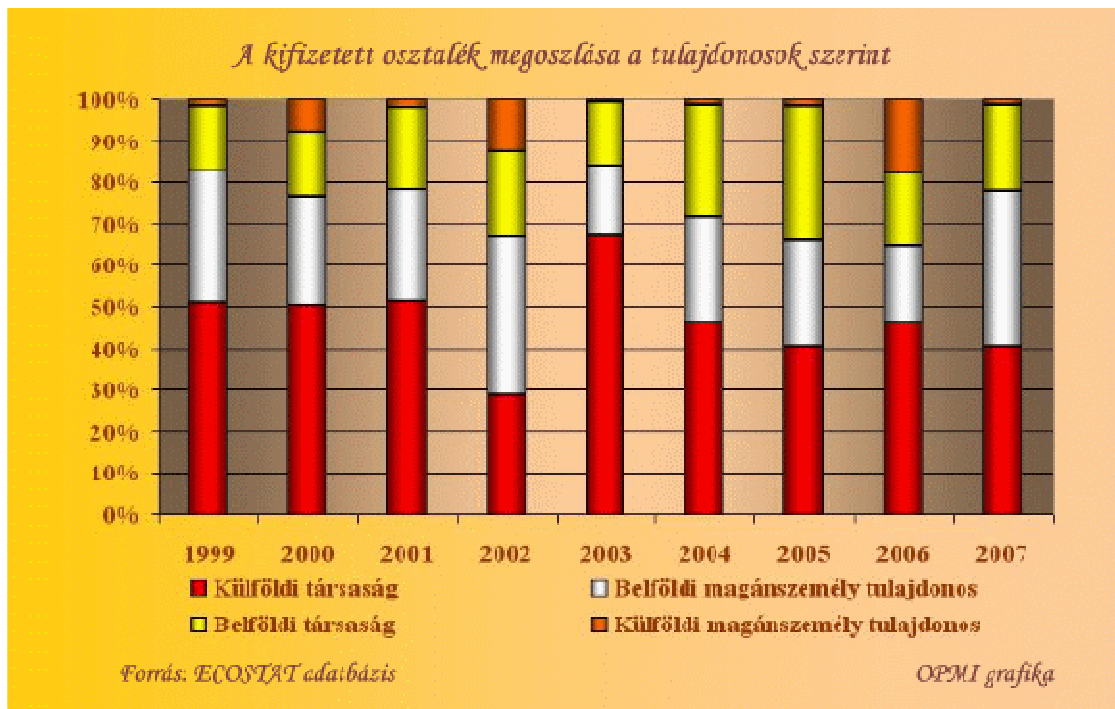
leírt változás csak a nyereséges vállalkozások egy részének veszteségesé válása mellett következhetett be.

A nyereséges vállalkozások saját tőkéje 1995-ben már 61 százalékkal haladta meg az alapítói vagyonukat. Ez az érték 2007-re közel megduplázódott, ekkor az eredeti jegyzett tőke 3,5-szörösét érte a vállalkozások saját tőkéje.

A vagyonfelhalmozás mellett a vállalkozások sikerességének egy másik értékmérője az elérhető tőkejövedelmek nagysága. Az 1999-2007-es években a kifizetett osztalék összege, ami az infláció ütemét figyelembe véve természetesen reálértéken lényegesen kisebb, mint a folyóáras érték, a társas vállalkozások körében az ötszörösére nőtt⁶². Az osztalék 98-99 százalékát a nyereséges vállalkozások fizették ki⁶³. Az osztalék tömege, a 2002-es, de különösen a 2003-as évtől eltekintve, amikor kiugróan magas osztalék fizetésére került sor, egyenletesen növekedett.

A vizsgált időszakban lényeges változás zajlott le az osztalék fizetés forrásaiban: 1999-ben a kifizetett osztalék négyötöde a tárgyévi eredményből származott, és csak minden ötödik forintja a felhalmozott vagyonból, 2007-ben viszont már a negyven százaléka a korábbi évek felhalmozásait apasztotta, s csupán hatvan százalék eredezett a tárgyévi eredményből.

61. ábra

⁶² A tárgyi adóévben kifizetett osztalékra az 1999-2007-es évekre vonatkozóan áll rendelkezésre adat az adatbázisban.

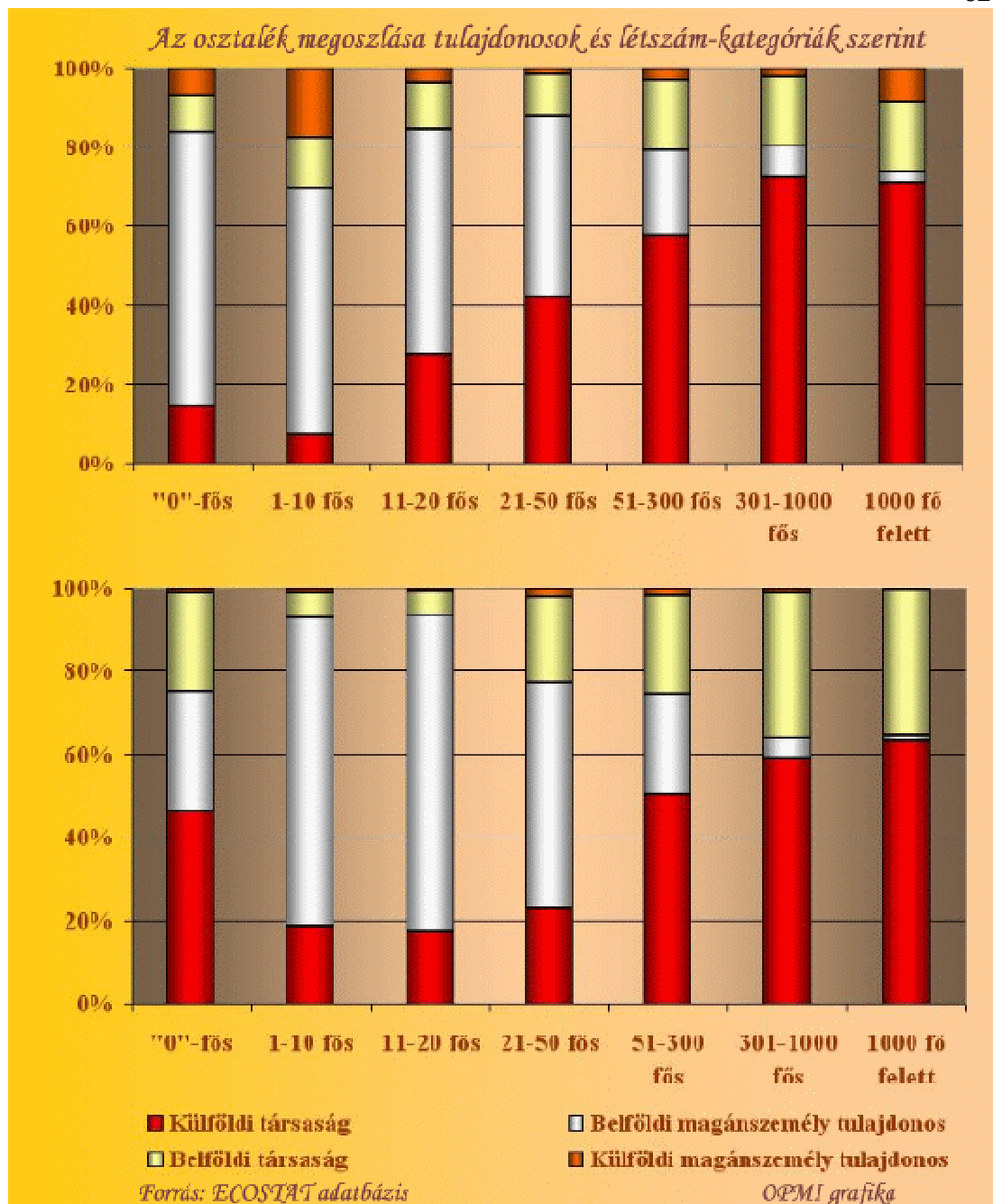
Forrás: ECOSTAT adatbázis

⁶³ A tárgyi adóévben veszteséges vállalkozások az osztalékfizetési korlát figyelembe vételével az eredménytartalék terhére fizethetnek osztalékot.

Az osztalék tulajdonosai átlagosan 40-50 százalék közötti mértékben a külföldi társaságok. 30-35 százalék a belföldi magánszemélyeket illeti, őket a belföldi társaságok követik egyötöd körüli részesedéssel. A külföldi magánszemélyek része néhány évtől eltekintve, amikor százmilliárdos nagyságrendben vettek fel osztalékot, általában töredéke a többiekének.

A vállalkozások tulajdonosi és létszám-kategóriánkénti összetételét megismerve nem meglepő, hogy a nyereséges társaságoknál a vállalkozások méretének növekedésével a belföldi tulajdonosok által elért osztalék aránya egyre csökken, míg a külföldi társaságoké növekszik.

62. ábra

A 2007-es év arányai annyiban különböznek a 2000-es adatoktól, hogy a mikrovállalkozásoknál megnőtt a külföldi társaságok osztaléka, továbbá a külföldi magánszemélyek, akik a mikrovállalkozásoktól jelentős osztalékot vettek fel, szinte teljesen eltűntek a palettáról.

A veszteséges társas vállalkozások osztaléka az összes osztalék 1-2 százalékát tette ki 2000-ben. Ennek a hányadnak a háromnegyedét a 21-50 fős kisvállalkozások fizették ki, szinte hiánytalanul belföldi magánszemélyeknek. Egyötödét a 0-10 fős mikrovállalkozások realizálták, aminek viszont csak a fele jutott belföldi magánszemélyeknek.

2007-ben a veszteséges társas vállalkozások harminc százalékkal kevesebb osztalékot nyújtottak, és a szerkezete is teljesen más lett, mint hét évvel korábban. Az osztaléknak kevesebb, mint a fele (45%) az 1-10 fős mikrovállalkozásoknál, ennek kerekén a harmada (15%) a „0”-fős vállalkozásoknál keletkezett, és ennek nagy része belföldi tulajdonosokhoz került. Jelentősen megnőtt ugyanakkor a 301-1000 főt foglalkoztató nagyvállalkozások osztalékfizetése (12%), ami viszont a külföldi társaságokhoz került.

III.3. A vállalkozások eszközeinek és forrásainak összetétele

A vállalkozások eszközeinek és forrásainak vizsgálatakor, ha erre nem is minden esetben szől külön hivatkozás, mindig szem előtt kell tartani két alapvető szerkezeti sajátosságot, a regionális tényezőkkel és a vállalkozás méretével összefüggő hatásokat. A tanulmány más fejezeteiben már említésre került a történelmi okokkal magyarázható Budapest-központúság, ami az eszközök és a források tekintetében az átlagosat jóval meghaladó eszköz-, és vagyonskoncentrációt jelent, gyakran nem a valóságos fizikai, földrajzi értelemben, hanem csupán a vállalkozások bejegyzett székhelyének vonatkozásában. Emlékeztetőül néhány fontosabb az idevágó arányok közül:

37. táblázat

A főváros részesedése néhány fontosabb mutató esetében

	1995	2000	2007
Vállalkozások száma	40%	39%	37%
Tárgyi eszközök	56%	51%	48%
Forgó eszközök	53%	46%	52%
Értékpapírok, pénzeszközök	60%	54%	55%
Eszközök összesen	56%	53%	54%
Saját tőke	55%	53%	48%

Forrás: ECOSTAT adatbázis

A vállalkozás méretével összefüggő hatások a kilencvenes évtized első felében lezajlott nagyon gyors szerkezeti átalakulással, a szervezeti centralizáció lebomlásával, a nagyvállalatok megszűnésével, felaprózódásával, a mikrovállalkozások tömeges színre lépésével állnak összefüggésben. A változások döntő hányada az 1992-1997 közötti években lezajlott, az ezt követő évtizedben ezekhez hasonlatos horderejű átalakulás nem történt és a továbbiakban sem várható. Egy ennél kisebb utórezgés fellépése azonban nem zárható ki: a

családi alapokon álló mikro- és kisvállalkozások (részben kényszerű) tömeges létrehozásában a közeli években nyugdíjba vonuló korosztály képezte a zömöt, így tömegesen merül majd fel az utódlás, a vállalkozás fenntartásának, vagy megszüntetésének kérdése.

A dinamikus változások időszakának, az 1992-1996 közötti éveknek a jellemzői

Az adatbázisban szereplő vállalkozások eszközeinek, forrásainak (mérlegfőösszegeinek) folyó árakon számított összege 1992 és 1997 között a 2,1-szeresére nőtt, miközben a vállalkozások száma is megduplázódott. Mindez együtt azt jelenti, hogy az egy vállalkozásra jutó átlagos eszköz(-forrás)-érték, az inflációt figyelembe véve, változatlan árakon számítva jelentősen csökkent. A korábbi gazdálkodási szerkezet átalakulásának, továbbá az új kisvállalkozások tömeges színrelépésének következtében 1996-ig az átlagos vállalkozás mérete folyó árakon mérve, abszolút értékben is kisebb volt, mint 1992-ben. A vállalkozások átlagos nagyságának mérséklődése azonban a létszám-kategóriákat tekintve nem az egész gazdaságot érintette, hanem kizárólag a 1-10 főt foglalkoztató vállalkozások körében következett be, ahol a mérlegfőösszeg átlaga az 1992. évinek csak alig valamivel több, mint a fele volt 1996 végén. 1997-ben pontosan egy harmaddal emelkedett ugyan ennél a vállalkozáscsoportnál az átlag, de az még így is abszolút értékben lényegesen elmaradt az időszak eleji szinttől. Az egy vállalkozásra jutó mérlegfőösszeg növekedése a legerősebb a legnagyobb vállalkozások csoportjainál (50 fő felettiek) volt.

38. táblázat

**A vállalkozások összevont mérlegfőösszegei
létszám-kategóriák szerint az időszak végén**

	Mérleg- főösszeg, Mrd Ft	Vállalkozás db	Átlag, millió Ft	Mérleg- főösszeg, Mrd Ft	Vállalkozás db	Átlag, millió Ft
	1992			1996		
0 fő	415	46666	9	1150	69296	17
1-10 fő	1094	46962	23	1562	131869	12
11-20 fő	220	5732	38	589	8594	69
21-50 fő	418	5051	83	974	6273	155
51-300 fő	1174	4705	250	2231	4520	494
301-1000 fő	1471	1038	1417	2047	666	3074
1000 felett	2528	280	9029	3952	192	20583
Összesen	7320	110434	66	12505	221410	56

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

1992 és 1996 között a különböző *gazdálkodási formák* esetében a vállalatoknál és a szervezeteknél csökkent (38, illetve 8 százalékkal) az eszközök(-források-) egy vállalkozásra jutó átlagos nagysága. A mérlegfőösszeg a legnagyobb mértékben az egyéb vállalkozási formáknál (betéti társaságok, 100%-kal) és a kft-knél (65%-kal) növekedett. Az rt-knél kismértékű (9%-os) emelkedés történt, míg az egyéni vállalkozások átlagos mérlegfőösszege folyó árakon nem változott.

1997-ben mindegyik vállalkozási formánál nőtt a mérlegfőösszeg átlagos nagysága, de a vállalatoknál és a szervezeteknél így sem érte el az 1992. évi értéket.

39. táblázat

**A vállalkozások összevont mérlegfőösszegei
gazdálkodási formák szerint az időszak végén**

	Mérleg- főösszeg, Mrd Ft	Vállalkozás db	Átlag, millió Ft	Mérleg- főösszeg, Mrd Ft	Vállalkozás db	Átlag, millió Ft
	1992			1996		
Vállalat	1415	1479	957	150	253	593
Kft.	1648	47991	34	4950	88543	56
Részvénytárs.	3622	1518	2386	6506	2510	2592
Szövetkezet	520	3945	132	462	3792	122
Egyéni váll.	15	5005	3	54	16951	3
Egyéb váll.	100	50496	2	383	109361	4
Összesen	7320	110434	66	12505	221410	56

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

Megjegyzés: A társasági adó hatálya alá bejelentkezett egyéni vállalkozások 1996 után kötelezően kikerültek a társasági adó hatálya alól.

1992 és 1996 között Magyarország nagytérségei közül Pest megye és az Észak-Dunántúl kivételével minden régióban jelentősen (10-20%-kal) csökkent az egy vállalkozásra jutó eszközök(-források-) értéke. Ezt követően 1997-ben 1996-hoz képest, eltekintve az Északi-Hegyvidék megyéitől, minden régióban emelkedett az egy vállalkozásra jutó eszközök(-források-) értéke. Az összesen húsz százalékos átlagos növekedés eredményeként 1997-ben Budapesten és az Alföldön a mérlegfőösszeg átlagos értéke azonos lett az 1992. évvel, Pest megyében és az Észak-Dunántúlon 25-30 százalékkal gyarapodott, míg a Dél-Dunántúlon és az Északi-Hegyvidéken jelentősen alatta maradt a bázis év szintjének (folyó áras adatok).

40. táblázat

**A vállalkozások összevont mérlegfőösszegei
régiók szerint**

	Mérleg- főösszeg, Mrd Ft	Vállalkozás db	Átlag, millió Ft	Mérleg- főösszeg, Mrd Ft	Vállalkozás db	Átlag, millió Ft
	1992			1996		
Budapest	4076	45358	90	6799	87913	77
Pest megye	309	8333	37	711	18969	37
É.-Dunántúl	891	15300	58	1792	30053	60
Dél-Dunántúl	617	11153	55	919	22918	40
É.-Hegyvidék	485	7952	61	754	15392	49
Alföld	941	22338	42	1523	42920	35
Összesen	7320	110434	66	12505	221410	56

Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

Megjegyzés: A „Mazsola” adatbázis régió kategóriái 1994-ben alakultak ki, így némiképp eltérnek az Unió által elfogadott és alkalmazott régióktól.

A vállalkozások összevont mérlegfőösszegeinek 1992-1997 között változásait gazdasági ágak szerint a következő oldalon található összeállítás mutatja be. E változások közül az időszakra vonatkozóan a raktározás, posta, távközlés, a gép-, jármű, műszaki berendezések gyártása, a szállítás, az építőipari területeknek az átlagot lényegesen meghaladó bővülését érdemes kiemelni. Bár a súlyuk nem jelentős, de feltétlenül fel kell figyelni az egészségügyben és az oktatásban tevékenykedő vállalkozások 7 és félszeres, illetve 3,2-szeres kiugró növekedésére is.

41. táblázat

**A vállalkozások összevont mérlegfőösszegei
gazdasági ágak szerint, milliárd Ft**

Gazdasági ág megnevezése	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1997/1992 (%)
Mező-, vad-, erdő, halászati gazd.	507	512	523	579	666	791	156,0
- Mezőgazdaság	479	479	482	541	624	739	154,3
Bányászat	56	67	56	58	75	79	141,1
Élelmiszeripar, italgyártás	450	498	629	723	802	928	206,2
Dohánytermékek gyártása	17	23	25	0	32	0	0
Textil, ruha stb. gyártása	125	121	126	148	167	206	164,8
Fa, papír, nyomdaipar	157	180	194	234	309	327	208,3
Kőolaj, vegyipar	644	678	723	856	967	1187	184,3
Nem fém ásványi termékek	101	92	105	138	159	189	187,1
Kohászat, fémfeldolgozás	192	212	215	298	327	406	211,5
Gép-, jármű, műszaki berend.	417	484	566	729	909	1311	314,4
Bútorgyártás, egyéb	35	39	42	47	57	71	202,9
FELDOLGOZÓ IPAR összesen	2136	2327	2625	3205	3729	4660	218,2
Villany-, gáz-, vízszolgáltatás	1150	1242	1367	1377	1432	1520	132,2
IPAR, élelmiszeripar nélkül	2876	3115	3394	3885	4402	5296	184,1
IPAR ÖSSZESEN	3342	3636	4048	4640	5236	6258	187,3
Építőipar	223	254	317	380	520	649	291,0
Nagy- és kisker.	1028	1092	1272	1552	1869	2211	215,1
Ker., jármű javítás	1098	1195	1420	1770	2247	2625	239,1
Szállás, vendéglátás	151	166	197	213	238	281	186,1
Szállítás	343	708	766	842	1043	1197	349,0
Raktározás, posta, távközlés	625	1104	1262	1433	1723	2042	326,7
Ingatlanügyletek, bérbeadás	1282	712	904	1229	1595	2169	169,2
Oktatás	5	8	8	10	12	16	320,0
Egészségügy, szolgáltatás	4	9	11	16	22	30	750,0
Társ., szem. szolgáltatás	82	151	171	187	245	306	373,2
Összesen	7320	7748	8861	10457	12505	15168	207,2

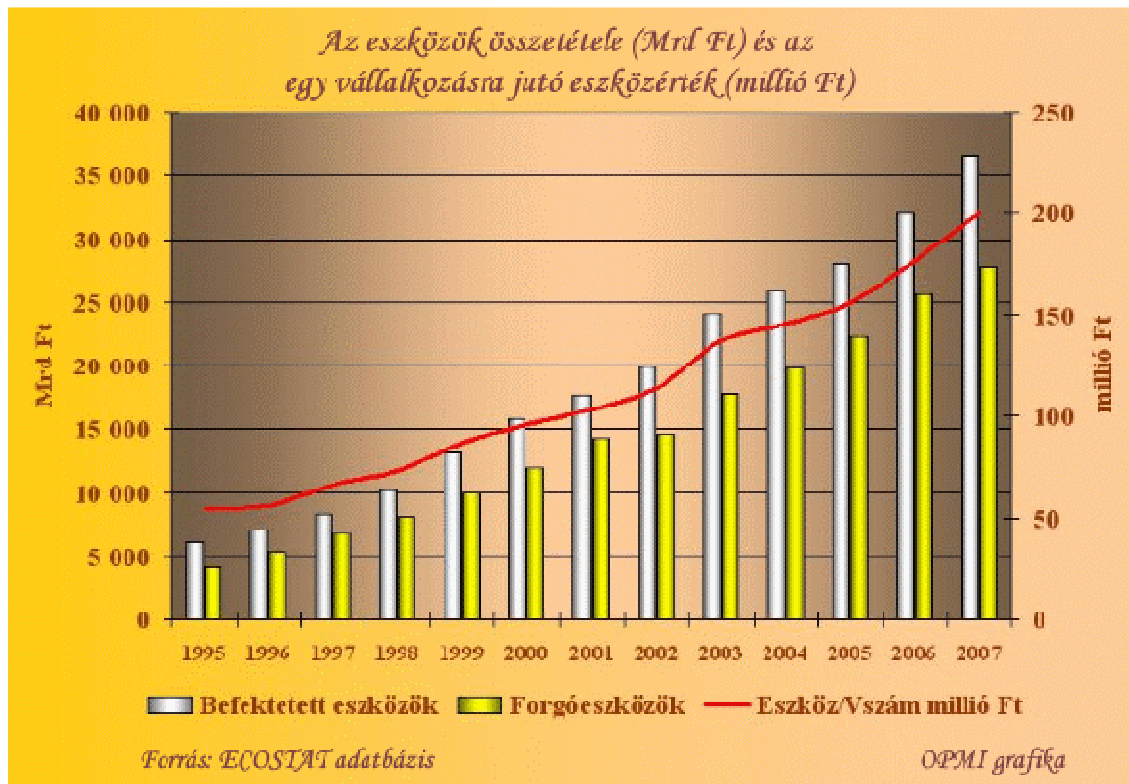
Forrás: ECOSTAT „Mazsola” adatbázis

Megjegyzés: A „Mazsola” adatbázis gazdasági ágak kategóriái az 1998-ban érvényes TEAOR szerint értendők.

A vállalkozások eszközei

1995-ről 2007-re az összesített mérlegfőösszeg a 6,3-szorosára nőtt, az eszközök szerkezetén belül pedig jelentős változások zajlottak le. Megnőtt a forgóeszközök aránya, ami az inflációs körülmények között – az infláció az idő múlásának függvényében a régebben beszerzett eszközöket viszonylagosan leértékeli –, nem a vállalkozások likviditásának növekedését, hanem elsősorban az immateriális javaknak és a tárgyi eszközöknek az eszközökön belüli relatív aláértékelését jelentette⁶⁴. A befektetett eszköz-forgó eszköz arány csökkenésében szerepet játszottak a tömegesen színre lépő mikrovállalkozások is, amelyek alacsonyabb eszközhányaddal működtek.

63. ábra

Magyarázat: Vszám: vállalkozások száma a tárgyévben

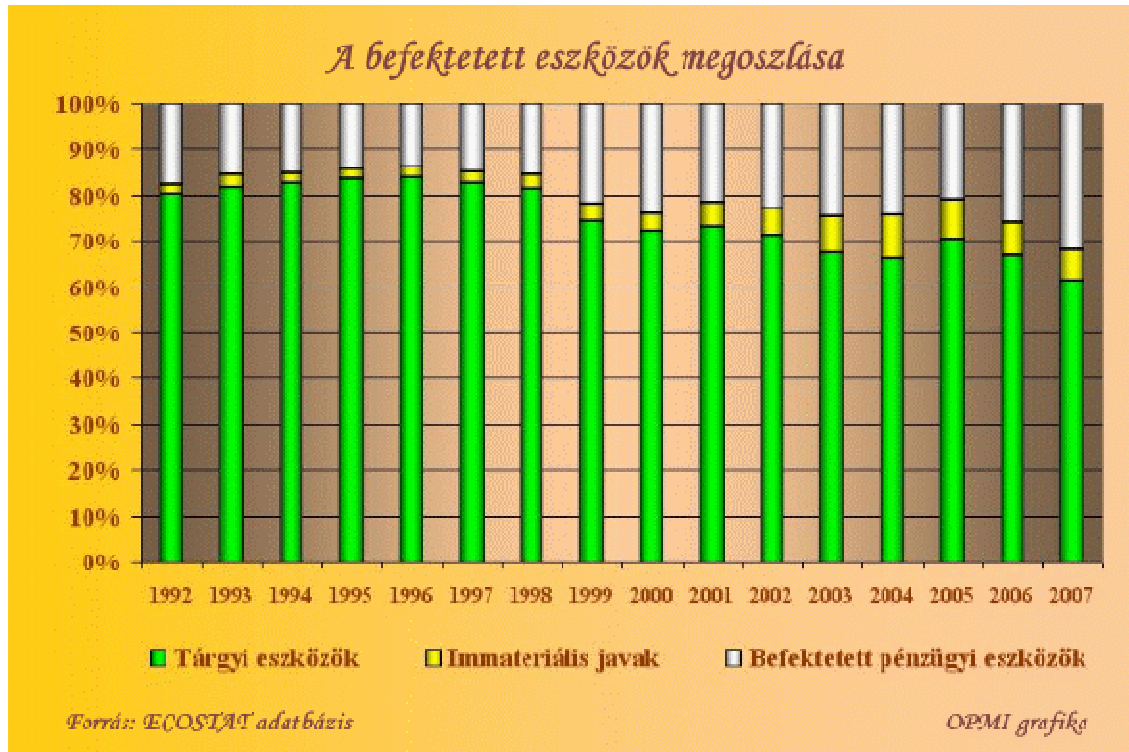
1992-től 1995-ig az egy vállalkozásra jutó eszközérték rohamosan csökkent, és csak 1997-ben érte el újra folyóárakon az 1992-es szintet. Ezt követően erőteljesen növekedett, és 2007-ben már háromszorosa volt az 1995. évi bázisnak.

A kilencvenes évek elején lehetővé tett átértékelések hatására a befektetett eszközökön belül 1992-től 1996-ig nőtt a tárgyi eszközök aránya a befektetett pénzügyi eszközök csökkenése

⁶⁴ 1989-1992 között jellemző volt, hogy a privatizáció és a régi szervezetek átalakulása, átalakítása folyamán az akkor még állóeszközöknek nevezett későbbi tárgyi eszközöket felértékelték, azaz a legtöbbször az eszköz nettó értékét a könyvszerinti bruttó értékkel tették egyenlővé, vagy ahhoz közelítették, tehát a már egyszer leírt eszközök amortizálását újra kezdték. Ezt követően az eszközök átértékelésének ez a lehetősége korlátok közé szorult, így az 1992 utáni értékcsökkenés-elszámolás továbbá az infláció együttesen a tárgyi eszközök eszközökön belüli súlyának csökkenését okozta.

mellett. Az átértékelt eszközök leírása következtében a tárgyi eszközök részesedése csökkenni kezdett, ugyanakkor a szellemi termékek szerepének, fontosságának növekedése következtében az eszközök között 3,25-szörösére emelkedett az immateriális javak aránya. Átmeneti csökkenés után elsősorban a fővárosi nagyvállalkozások gazdálkodásának eredményeként nőtt meg igen jelentősen a befektetett pénzügyi eszközök aránya az 1997. évi 14 százalékos mélypontról 2007-re 32 százalékra.

64. ábra

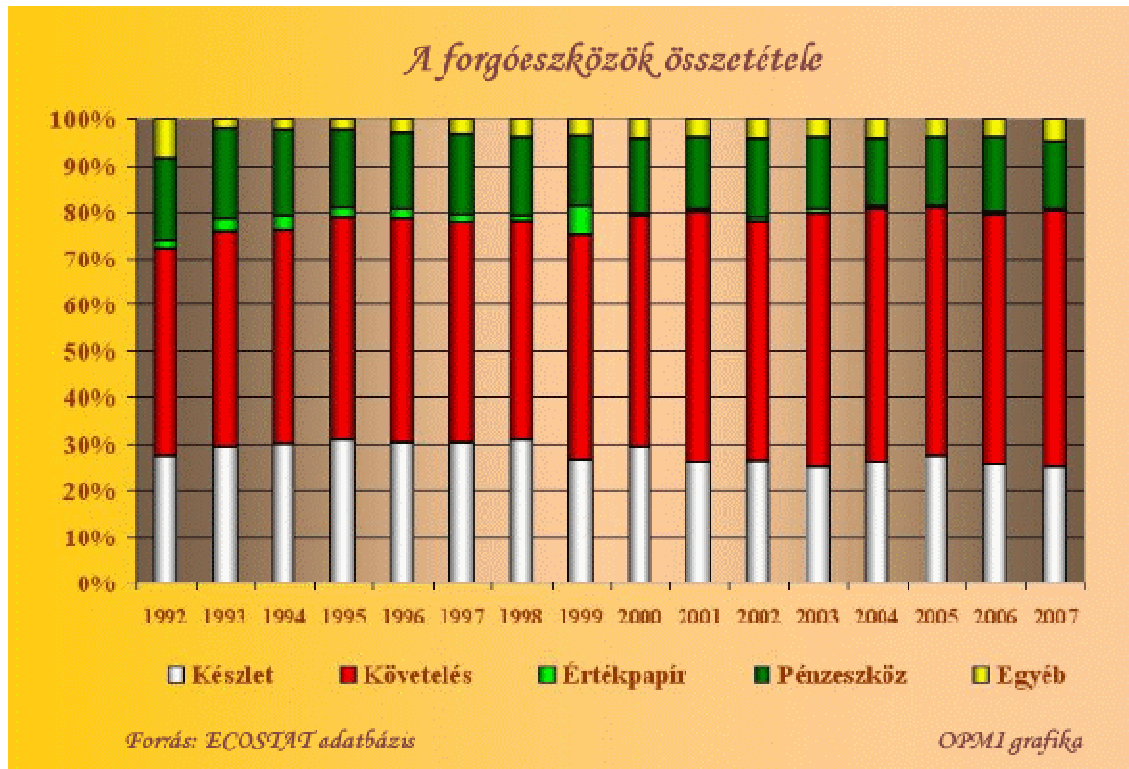
1992-2007 között a vállalkozások likviditása szempontjából a forgóeszközök összetétele kedvezőtlen irányban változott, ami elsősorban a követelések mérlegforduló napi állományának jelentős relatív növekedéséből származott. Miközben a forgóeszközök a társas vállalkozások átlagában 1995-höz képest 2007-re a 6,5-szeresükre növekedtek, addig a követelések a 7,7-szeresükre. A vállalkozások által elért nettó árbevétel növekedése ugyanebben az időszakban 5,4-szeres értéket mutatott, ami azt jelenti, hogy a követelések értéke az árbevételben kifejezve 18 százalékról 25 százalékra emelkedett, vagyis a mérlegforduló napján az árbevétel minden negyedik forintja követelésben testesült meg. A vállalkozások helyzetét tovább nehezíti, felszámolások, csődök erőteljes növekedése, aminek alakulásából tudható, hogy a felszámolások során a vevő követelések nagyon jelentős része sohasem térül meg. A követelések ilyen magas aránya és annak növekvő tendenciája Damoklesz kardjaként függ a vállalkozások felett, hiszen a körbetartozási lánc megszakadása dominóként döntheti romba elsősorban a mikro- és kisvállalkozások egész sorát, aminek már a munkanélküliség alakulására is kimutatható hatása lehet.

A követelések mellett a társas vállalkozások átlagában az egyéb eszközök, lényegében az aktív időbeli elhatárolások növekedtek az átlag fölött. Az aktív időbeli elhatárolások kategóriája igen összetett, leegyszerűsítve a több évet átfogó bevétel jellegű eszközváltozás

elszámolásának egyik „fiókja”, az eszközök többi fajtájához képest nem hordoz igazán érdemi tartalmat.

A vállalkozások likviditási helyzetét közvetlenül befolyásoló elem az értékpapírok és a pénzeszközök alakulása. Mindkettő az eszközök növekedéséhez képest az átlag alatt gyarapodott, az értékpapírok aránya szinte láthatatlanná vált, a pénzeszközök aránya a forgóeszközök között 1995-höz képest 2007-re három százalékponttal, 17,7 százalékról 14,7 százalékra csökkent.

65. ábra

A vállalkozások forrásai

A társas vállalkozások forrásai a saját forrásokból és az idegen forrásokból tevődnek össze. A hatályos számviteli törvény szerint a saját tőke a – jegyzett, de még be nem fizetett tőkével csökkentett – jegyzett tőkéből, a tőketartalékból, az eredménytartalékból, a lekötött tartalékból, az értékelési tartalékból és a tárgyév mérleg szerinti eredményéből tevődik össze. A jegyzett tőkén felüli vagyoni fedezet alatt a jegyzett tőkével, a lekötött tartalékkal, továbbá az értékelési tartalékkal csökkentett saját tőke összegét kell érteni⁶⁵.

Az idegen források a kötelezettségekből származnak. A kötelezettségek azok a szállítási, vállalkozási, szolgáltatási és egyéb szerződésekből eredő, pénzürtékben kifejezett elismert tartozások, amelyek a szállító, a vállalkozó, a szolgáltató, a hitelező, a kölcsönt nyújtó által már teljesített, a vállalkozó által elfogadott, elismert szállításhoz, szolgáltatáshoz, pénzüjtáshoz, valamint az állami vagy önkormányzati vagyon részét képező eszközök

⁶⁵ Forrás: 2000. évi C törvény a számvitelről, 35. §

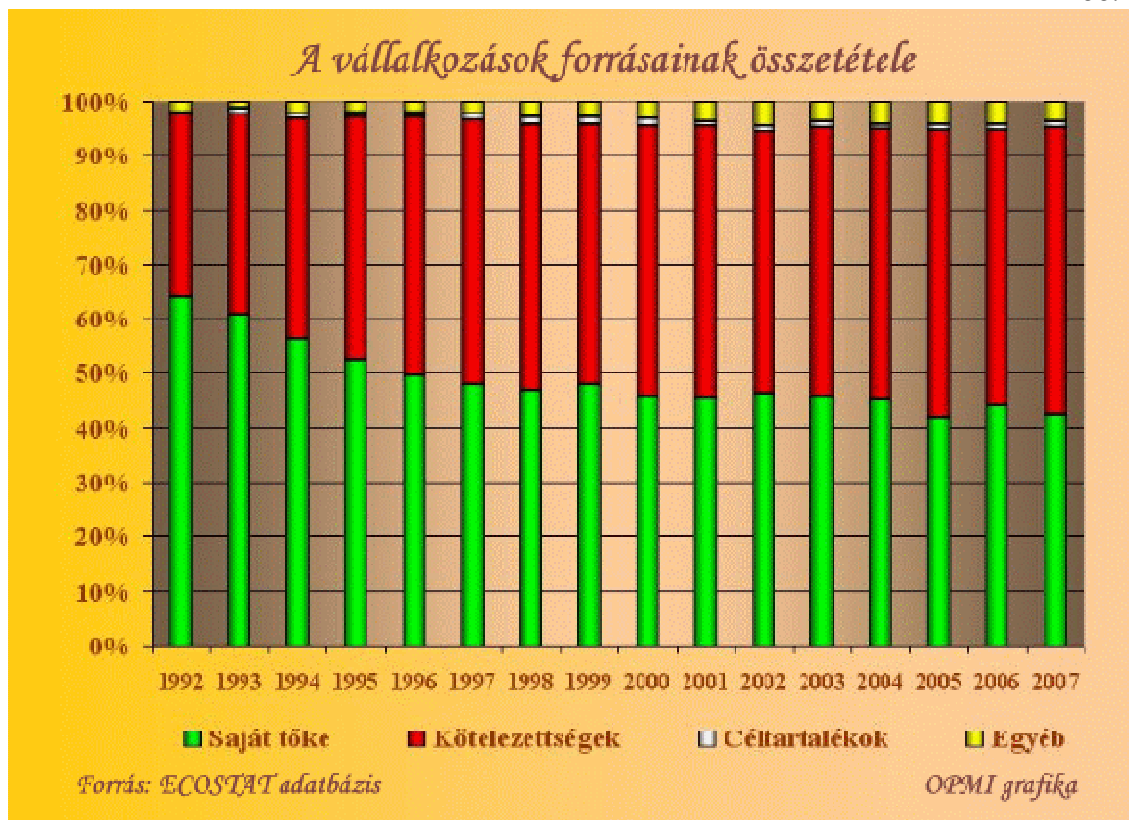
kezelésbeviteléhez kapcsolódnak. A kötelezettségek lehetnek hátrasoroltak, hosszú és rövid lejáratúak.

Hosszú lejáratú kötelezettség az egy üzleti évnél hosszabb lejáratra kapott kölcsön és hitel, a mérleg fordulónapját követő egy üzleti éven belül esedékes törlesztések levonásával, továbbá az egyéb hosszú lejáratú kötelezettség.

Rövid lejáratú kötelezettség az egy üzleti évet meg nem haladó lejáratra kapott kölcsön, hitel, ideértve a hosszú lejáratú kötelezettségekből a mérleg fordulónapját követő egy üzleti éven belül esedékes törlesztéseket is. A rövid lejáratú kötelezettségek közé tartozik általában a vevőtől kapott előleg, az áruszállításból és szolgáltatás teljesítésből származó kötelezettség, a váltótartozás, a fizetendő osztalék, részesedés, kamatozó részvény utáni kamat, valamint az egyéb rövid lejáratú kötelezettség⁶⁶.

A forrásokon belül a leggyorsabban a céltartalékok (33-szorosan), az egyéb források (passzív időbeli elhatárolások, 16-szorosan) és a kötelezettségek (14-szeresen) növekedtek. A saját vagyont az 1992-es bázisán hatszorosára, a jegyzett tőke a 2,6-szorosára bővült 2007-re.

66. ábra

A növekedési értékekből látható, hogy a források szerkezetében 1992-2007 között lényeges változások következtek be. A legfontosabb mindezek közül az, hogy összességében jelentősen növekedett a vállalkozások eladósodottsága, azaz a saját forrás és az idegen forrás

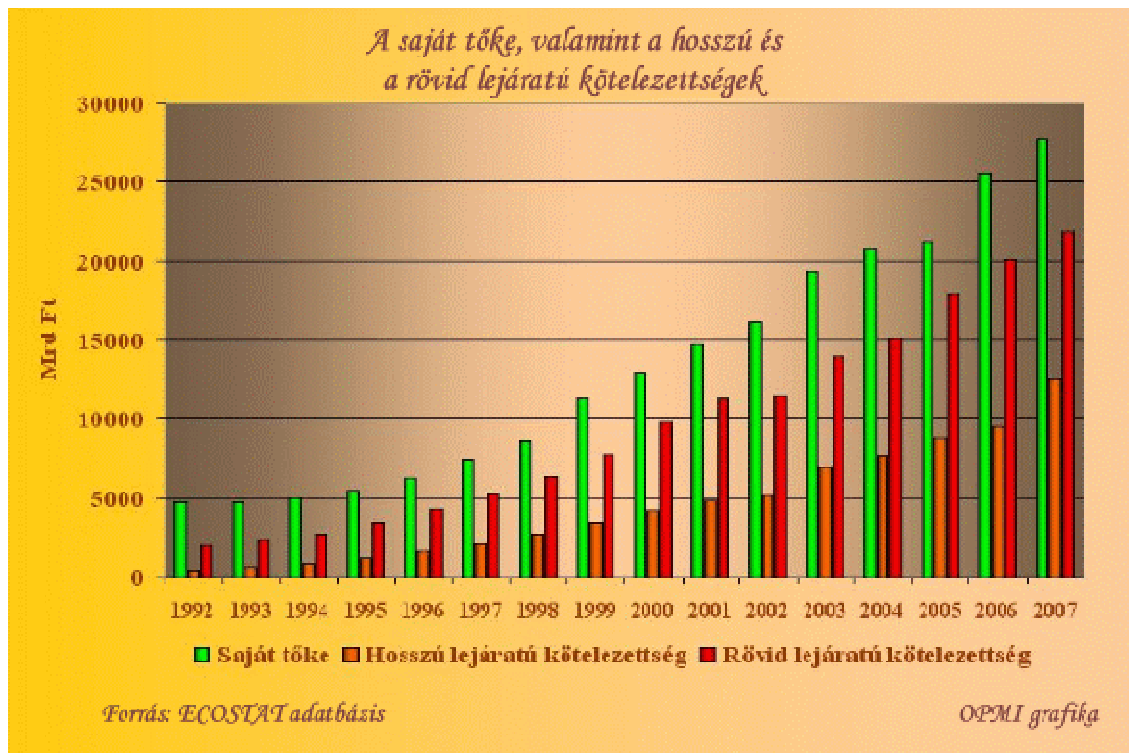
⁶⁶ Forrás: 2000. évi C törvény a számvitelről, 42. §

aránya ez utóbbi javára módosult. Az időszak végére a saját tőke aránya a forrásokon belül az 1992. évi 64 százalékról 42,5 százalékra csökkent.

Az eladósodási tendencia igaznak tűnik, de annak mértéke, vagyis a saját tőke 20 százalékpontos arányvesztése, reálértéken valójában megbecsülhetetlen. Ennek oka, hogy minél inkább távolodunk a kilencvenes évtized első felének szerkezetváltozásaitól, annál vegyesebb árak jelennek meg a forrásokban: a jegyzett tőke nagyrészt az alapításkori árakat tükrözi, a tőke- és eredménytartalék az elszámolási évek áraiból tevődik össze, a rövidlejáratú kötelezettségek zöme tárgyévi árakon, míg a hosszú lejáratú kötelezettségek szintén a tárgyévet megelőző évek árain számíthatnak.

Az idegen források szerkezetét megtekintve látható, hogy a vállalkozások eladósodottságának fentebb leírt növekedése a hosszú lejáratú kötelezettségeknek az átlagot messze meghaladó, huszonnyolcszoros növekedéséből táplálkozott, a rövid lejáratú kötelezettségek tizenegyszeres növekedése mellett.

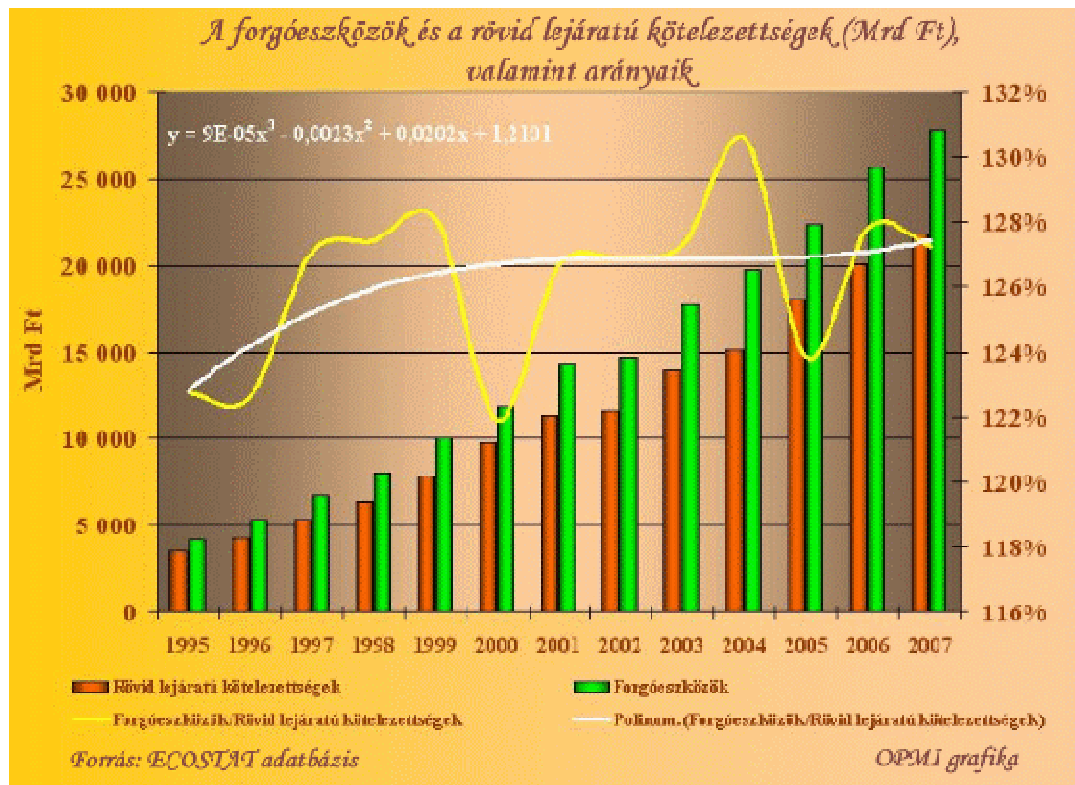
67. ábra

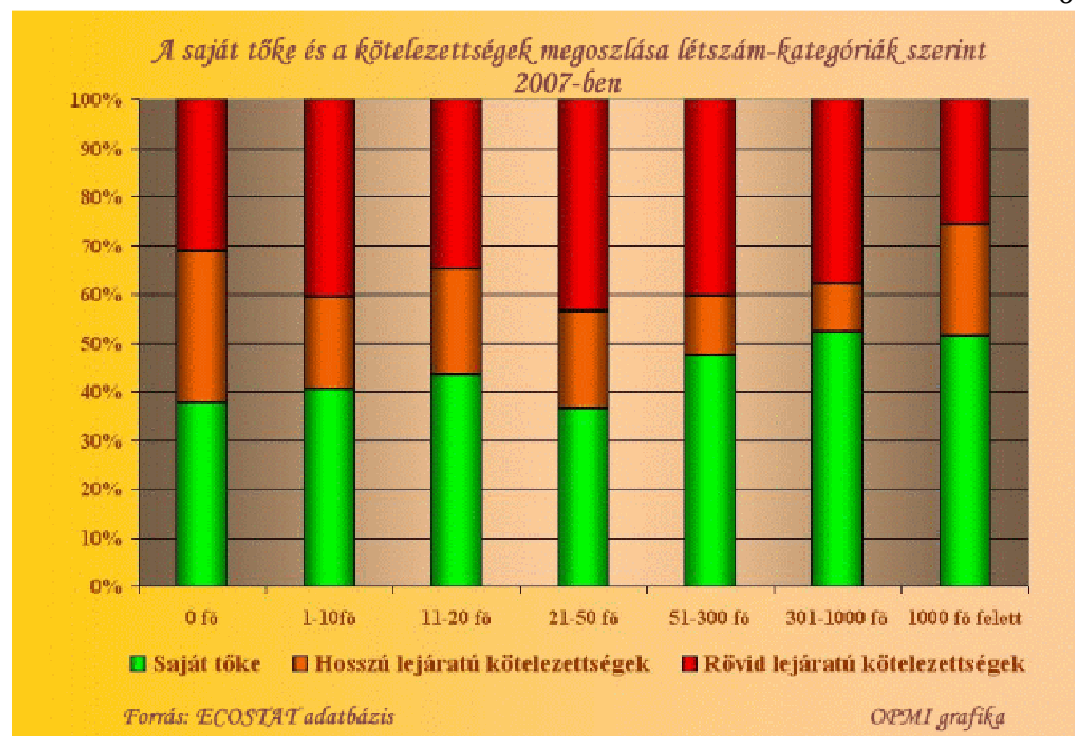
Az eszközök és a források egybevetése alapján a forgóeszközök és a rövid lejáratú kötelezettségek 1992-2007 közötti kismértékben növekvő aránya úgy alakult ki, hogy a forrásokon belül a rövid lejáratú kötelezettségek növekedését az eszközökön belül a forgóeszközök növekedése ellensúlyozta, ami az infláció miatt részben a befektetett eszközök relatív leértékelődésének is a következménye. A vállalkozások kötelezettségeinek növekedése tehát igazából úgy jelenik meg, hogy a befektetett eszközökkel szemben egyre nagyobb mértékben a hosszú lejáratú kötelezettségek állnak a saját tőke arányának csökkenése mellett.

Az eladósodottsággal szemben így összességében a forgóeszközöknek a rövid lejáratú kötelezettségekhez viszonyított aránya, mint a likviditási helyzet egyik fokmérője, a társas vállalkozások likviditási helyzetének kismértékű javuló tendenciáját tükrözte.

68. ábra

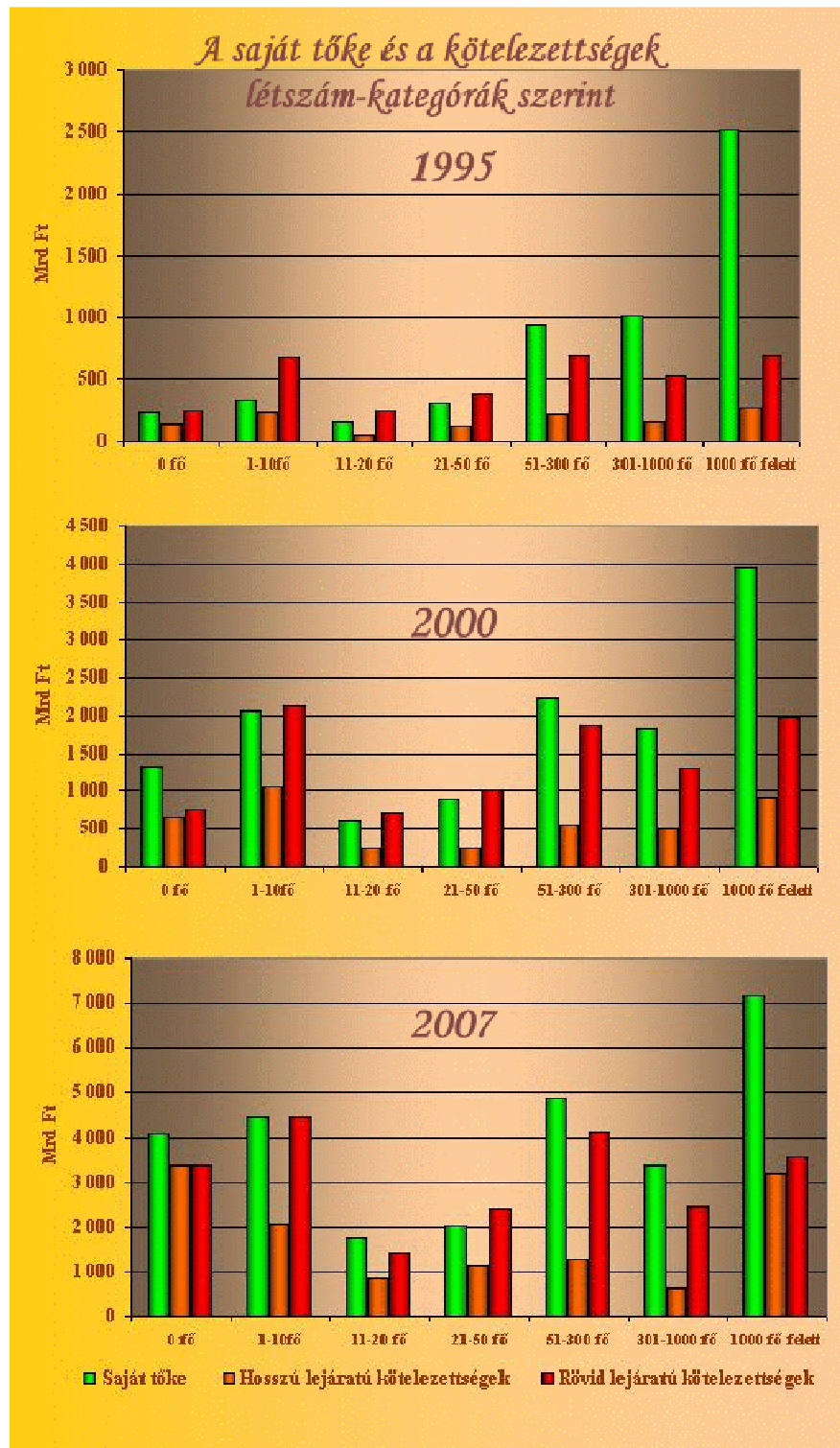

69. ábra

A vállalkozások kötelezettségeinek, hitelek, szállítói tartozásokból és egyéb forrásokból való finanszírozásának növekedése elsősorban az 50 fő foglalkoztatottnál kisebb vállalkozásokra jellemző. Az ennél nagyobb vállalkozásoknál, a vállalkozás méretének növekedésével párhuzamosan egyre nagyobb hányadot képviselnek a saját források az idegen forrásokkal szemben.

70. ábra

A 0-50 fős kategóriákban 2007-ben negyven százalék körül alakult a saját tőke aránya és igen jelentős volt a hosszú lejáratú kötelezettségek szerepe, de az első helyet a rövid lejáratú kötelezettségek töltötték be. Az 51-1000 fő közötti közép-, és nagyvállalkozásoknál a hosszú lejáratú kötelezettségek – többnyire hitelek, kölcsönök – a többi vállalkozáshoz képest viszonylag kisebb szerepet játszottak, viszont a rövid lejáratú kötelezettségek, köztük a szállítói tarozások aránya, a saját tőke mellett jelentős szerepet töltött be a vállalkozás üzletmenetének biztosításában.

Az 1992-2007 közötti években a társas vállalkozások összesített forrásain belül különösen a 0-10 fős mikrovállalkozások forrásai növekedtek meg igen jelentős mértékben. Forrás szerkezetükben lényeges változás ment végbe, a saját tőke szerepe csökkent, az idegen források, fele-fele arányban rövid és hosszú lejáratúak, igénybevétele nagy arányban megnőtt.

III.4. A vállalkozások likviditása

A likviditás akadálytalan fizetőképességet jelent, amit egyedül a pénzeszközök biztosítanak, hiszen azokat alapesetben képesek vagyunk bármikor elkölteni. A vállalkozások eszközei eltérő pénzzé tehetőségi képességekkel rendelkeznek. A legkevésbé a befektetett eszközök mobilizálhatóak, így azokat nem is tekintik likvid eszközöknek. A legmobilabb pénzeszközök és a nem mobil befektetett eszközök között helyezkednek el a különböző módon mobilizálható forgóeszközök: az értékpapírok, a készletek, a követelések.

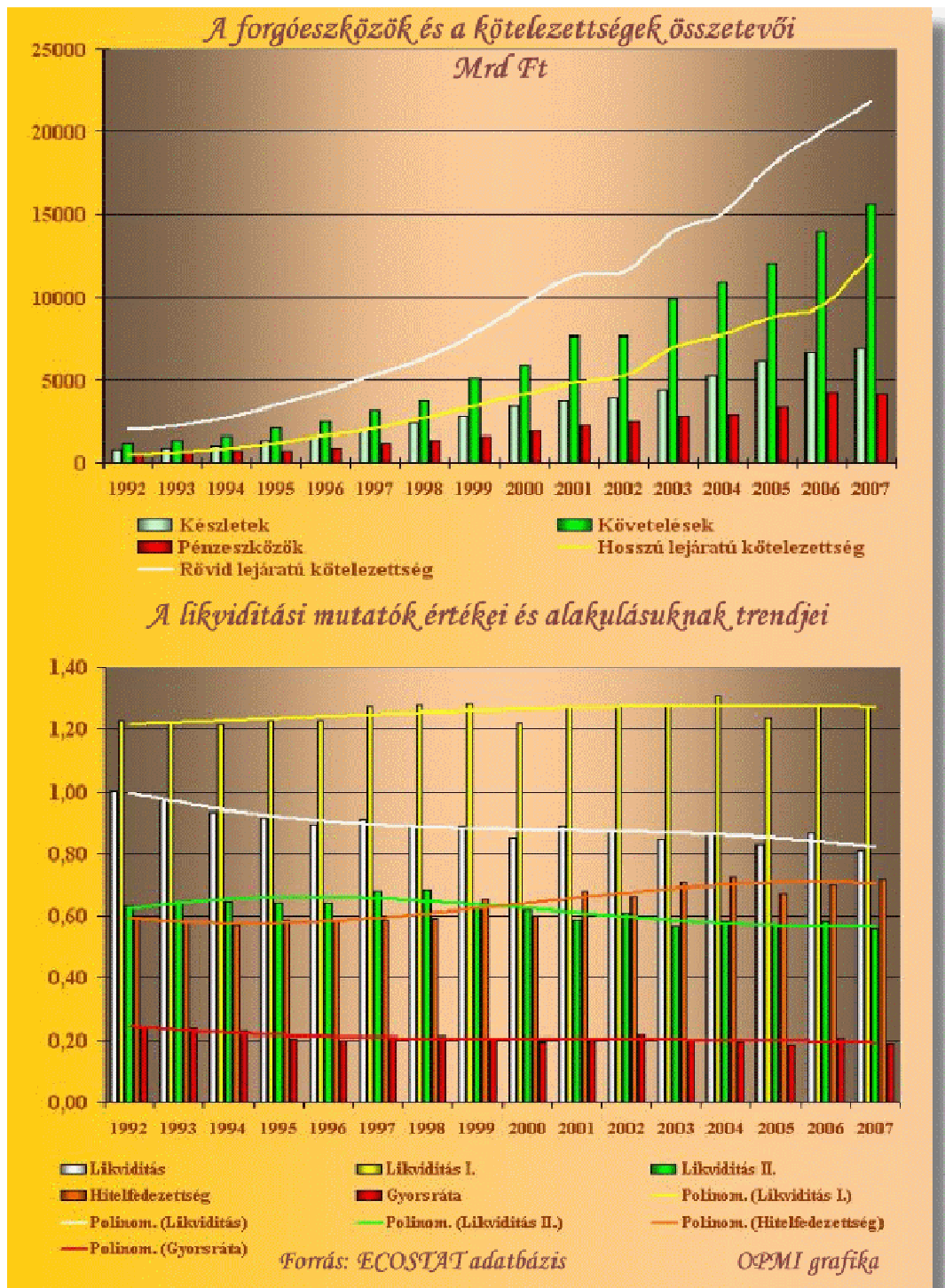
A vállalkozások likviditását mindig relatív módon szükséges értelmezni, azaz milyen piaci környezetben, milyen műszaki-technikai feltételek mellett, milyen szervezeti formában működnek a különböző vállalkozások. A rendelkezésre álló adatbázis lehetőségeinek felhasználásával a továbbiakban a vállalkozások likviditását a vállalkozások forgóeszközeinek a fennálló kötelezettségekhez, azok teljesíthetőségének szempontjából értelmezzük. Ebben az összefüggésben szembeállítható egymással a forgóeszközök egésze a kötelezettségek egészével, vagy a forgóeszközök közül kiemelt, különböző szinten mobilizálható eszközelemek állíthatók szembe a rövid lejáratú kötelezettségekkel. Az 1992-2007 között az eszköz és a forrás oldalon lezajlott szerkezeti változások közül a követelések gyors növekedését és a hosszú lejáratú kötelezettségek arányának emelkedését szükséges megemlíteni. Mindkét elem, egymással ellentétes módon jelentősen befolyásolja a vállalkozások likviditásának alakulását: az eszközök között a követelések növekedése rontja, a források között a hosszú lejáratú kötelezettségek növekedése javítja a rövid likviditási mutatók értékét.

A vállalkozások likviditása a vizsgált időszakban romlott. Ez annak a következménye, hogy kötelezettségeik jóval nagyobb ütemben növekedtek, mint forgóeszközeik, illetve forgóeszközeik összetevői. Ezek utóbbiak közül is elsősorban a pénzeszközök bővülése maradt el a hosszú lejáratú kötelezettségek huszonnyolcszoros és a rövidlejáratú kötelezettségek tizenegyszeres növekedésétől (1992=1).

A kötelezettségek átrendeződése, azaz a hosszú lejáratú kötelezettségek arányának megduplázódása 1992 és 2007 között, és a rövid lejáratú kötelezettségek ugyanilyen mértékű csökkenése tizenöt év leforgása alatt igen gyorsnak tekinthető. Ezzel a módosulással az eszközök szerkezetének változása nem tartott lépést. Végül is ennek eredményeként alakult ki a likviditási mutatók jelentős romlása a kilencvenes években.

A romlás akkor is igaz, ha a következő ábrán látható Likviditás I., és a hitelfedezettségi mutató javuló értékeket és trendeket mutat. Mindkét mutató ugyanis a teljes forgóeszköz-állományra vonatkozik, azaz tartalmazza a nagyra nőtt követelés-állományokat is. A követelés-állomány felgyülemzése nem tekinthető pozitív folyamatnak, a körbetartozások erősödését tükrözi. Ebben az esetben a követelések nehezen mobilizálhatók, illetve növekvő hányaduk valójában befagyott és csak a könyvekben létezik.

71. ábra

Magyarázatok a grafikonhoz:

- 1.) Likviditási mutató: a teljes forgóeszközállomány – vagyis a likvid és kevésbé likvid eszközök – együttes összegét viszonyítja a hosszú és rövidlejáratú kötelezettségekhez (százalékban). A vállalkozás fizetőképességét általánosan jellemző mutató annyiban, hogy a hosszabb távú kötelezettségek milyen arányát fedezik a likvidde tehető eszközök. Ez a mutatószám azonban a vállalkozás *pillanatnyi* likviditási helyzetének megítélésére csak korlátozottan alkalmas.
- 2.) Rövid távú likviditás I.: arról tájékoztat, hogy a különböző likviditási fokozatú eszközök összege – a *forgóeszközök* – hány százalékát fedezik a *rövidtávú kötelezettségeknek*. A vállalkozás pénzügyi helyzetének megítéléséhez a forgóeszközök struktúráját a likviditás mértéke szempontjából is értékelni kell. A mutatószám a nemzetközi gyakorlatban általában 200% körül elfogadható. (Vö. a táblázat 2. oszlopának értékeivel.)
- 3.) Rövid távú likviditás II.: a mutató a forgóeszközök *követelések nélküli* arányát (százalékban) mutatja a *rövidlejáratú kötelezettségekhez*. A forgóeszközökön belül ugyanis a követelések számos eleme tartalmazhat bizonytalan, a rövid lejáratú kötelezettségek közvetlen fedezeteként szóba nem jöhető összeget.
- 4.) Gyorsráta mutató: a teljesen mobil *pénzeszközök* arányát mutatja a *rövidlejáratú kötelezettségekhez* viszonyítva. Ez lényegében arról tájékoztat, hogy a rövidlejáratú kötelezettségek mekkora hányadára nyújt fedezetet a likvid pénzeszköz. A vállalkozás számára az a kedvező, ha ez az arány egyre növekvő, ami az azonnali fizetőképesség javulását jelzi, értéke általában 1,6-1,8-nál elfogadható. (Vö. a táblázat 4. oszlopának értékeivel.)
- 5.) Hitelfedezettségi mutató: arról tájékoztat, hogy a vállalkozás *követelései* milyen mértékben (százalék) fedezik a *rövid lejáratú kötelezettségek* összegét. A mutató értéke akkor kedvező, ha 100%-nál magasabb, vagyis ha a vállalkozással szembeni adósok nagyobb összeggel tartoznak, mint amekkorával a vállalkozás tartozik a hitelezőinek. (Vö. a táblázat 5. oszlopának értékeivel.)

(A Magyarázatok és a képletek forrása: Mutatószámok az éves beszámolóból, Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Rt., Budapest 1993.)

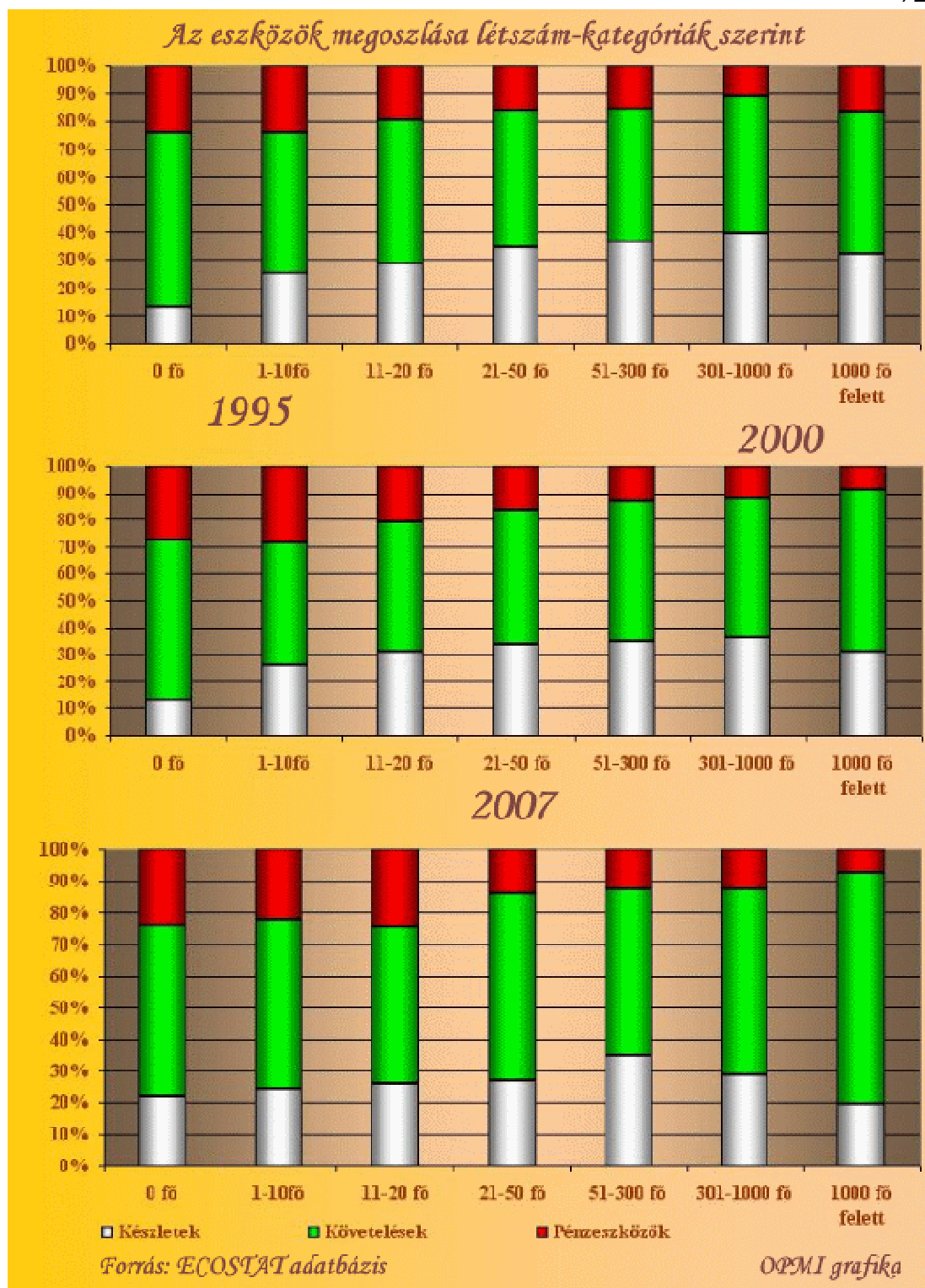
A vállalkozások likviditási-pénzügyi helyzete vállalkozás típusonként igen változatos képet mutat. Így a vállalkozás mérete, gazdálkodási formája, vagy területi elhelyezkedése szerint nagyon eltérő értékek fordulnak elő, de a legtöbb esetben kimutatható, hogy a méret, a forma és a tér együttesen nagymértékben hat a vállalkozások likviditásának alakulására és az általánosan jellemző tendenciákon belül lényegesen különböző, az adott vállalkozási típusra jellemző mutatóértékek kialakulását eredményezi.

A vállalkozások gazdálkodásának méret szerinti vizsgálata alapján elmondható, hogy általában – a gyorsráta kivételével – a vállalkozás méretének növekedésével együtt a vállalkozás likviditási helyzete is jobb, mint a kisebb vállalkozásoké. A gyorsráta esetében azonban, ami azt mutatja, hogy a rövid lejáratú kötelezettségek mekkora hányadára nyújt fedezetet a likvid pénzeszköz, az előzőtől eltérő következtetés adódik, azaz ennél a mutatónál általában a kisebb vállalkozások helyzete tűnik kedvezőbbnek a nagyobbakénál. Ez a két állítás együtt pedig azt jelenti, hogy a nagyobb vállalkozások kedvezőbb likviditása alapvetően a készletek és a követelések nagyobb súlyából fakad, míg a kisebb társaságoknál a gyorsráta kedvezőbb alakulása a pénzeszközök nagyobb arányából eredezhet.

A pénzeszközök alakulása

Az egyes kategóriákban a vállalkozás méretének növekedésével a készletek aránya növekszik és nagyjából ugyanilyen mértékben csökken a pénzeszközök aránya. A pénzeszközök a készpénzt, az elektronikus pénzeszközöket és a csekkeket, továbbá a bankbetéteket foglalják magukban.

72. ábra

A pénzeszközöknek nemcsak a relatív súlya, de az abszolút értéke is figyelmet érdemel. Ebből kivüláglík, hogy a kisvállalkozások a bevallások alapján összességében bővebb pénzállomány mellett gazdálkodtak, mint a nagyobb vállalkozások. 1997-ben az 50 fő alatti

vállalkozásoknál összesen 611 Mrd Ft, míg az 50 fő feletti vállalkozásoknál 508 Mrd Ft, 2007-ben 2670 Mrd Ft, illetve 1430 Mrd Ft pénzeszköz szerepelt a mérlegekben.

A főbb eszköz elemekben az 50 fő alatti és feletti vállalkozások megoszlása az alábbi képet mutatta:

42. táblázat

	Készletek	Követelések	Pénzeszközök
50 fő alatt	45%	45%	65%
50 fő felett	55%	55%	35%

Külön is kiemelésre méltó a 0-10 fős mikrovállalkozások kategóriája: 2007-ben az összes pénzeszköz közel fele (45,2%-a) ezeknek a társaságoknak a kimutatásaiban jelent meg.

A pénzkészlet a 0-50 főt foglalkoztató mikro- és kisvállalkozásoknál halmozódott fel a legnagyobb mértékben 1992-2007 között. Ennek a pénznek a nagy része azonban nem létezik, a vállalkozások tulajdonosai – tudatlanság, a számviteli ismeretek hiánya, a vállalkozási- és a magánszféra összemosódása következtében – a pénzt sajátjukként kezelve időközben felélték. Szó szerint véve a Büntető Törvénykönyv előírásait az ilyen esetekben, elsősorban a mikrovállalkozások vezetőinél, tulajdonképpen megvalósult a sikkasztás cselekménye: „Aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik, sikkasztást követ el”⁶⁷. Az egy vállalkozásra jutó pénzeszköz-állomány nagysága valójában azt mutatja, hogy a legkisebb vállalkozásoknál a tudatos „bűnelkövetés” lehetőségei nagyságrendjüknel fogva is igen behatároltak. Ezt ismerte fel a kormány, amikor

⁶⁷ 317. § (1) Aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik, sikkasztást követ el.

(2) A büntetés vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés, ha a sikkasztást kisebb értékre vagy a szabálysértési értékre elkövetett sikkasztást

a) bünszövetségben,
b) közveszély színhelyén,
c) üzletszerűen,
követik el.

(4) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a sikkasztást nagyobb értékre,
b) kisebb értékre elkövetett sikkasztást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon,
c) a sikkasztást kulturális javak körébe tartozó tárgyra
követik el.

(5) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a sikkasztást jelentős értékre,
b) a nagyobb értékre elkövetett sikkasztást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon
követik el.

(6) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a sikkasztást különösen nagy értékre,
b) a jelentős értékre elkövetett sikkasztást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon
követik el.

(7) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a sikkasztást különösen jelentős értékre,
b) a különösen nagy értékre elkövetett sikkasztást a (2) bekezdés a)-c) pontjában meghatározott módon
követik el.

Forrás: 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Complex Jogtár

ezzel mintegy általános amnesziát is adva, 2006-ban megadóztatta a csak a könyvekben létező, a házipénztárban jelentett összeg meghatározott hányadát⁶⁸.

43. táblázat

	Egy vállalkozásra jutó pénzeszköz, millió Ft		
	2005	2006	2007
0 fő	5	6	7
1-10fő	5	6	6
11-20 fő	22	24	31
21-50 fő	43	42	45
51-300 fő	120	132	142
301-1000 fő	539	584	636
1000 fő felett	2316	4261	2983

A gazdálkodási formák szerint a pénzeszközök legnagyobb hányada, 1995-ben a fele, 2007-ben a kétharmada, a kft.-éknél jelentkezett. Az rt.-ék részesedése csökkenő irányzatú volt, de így is 2007-ben minden negyedik pénzegységet ezeknél a társaságoknál mutattak ki. Az egyéb gazdálkodási formák, ez kilencven százalék feletti arányban betéti társaságokat jelent, részesedése a tizenkét év alatt a 10 százalék körüli érték mellett állandósult.

44. táblázat

A pénzeszközök megoszlása az egyes gazdálkodási formák között

	Vállalat	Kft.	Rt.	Szövetkezet	Egyéb
1995	1%	51%	35%	4%	10%
2000	0%	59%	25%	2%	14%
2007	0%	65%	24%	1%	10%

A pénzeszközök megoszlása a régiók között nem egyenletes, a főváros részesedése erősen túlreprezentált, néhány százalékponttal még az összes eszközből való részesedését is meghaladja. Pest megye arányának megduplázódásával a Központi Régió túlsúlya is tovább nőtt.

45. táblázat

A pénzeszközök megoszlása a főváros és az egyes régiók között

	1995	2000	2007
Főváros	57%	53%	56%
Pest megye	6%	10%	12%
Nyugat-Dunántúl	7%	8%	7%
Közép-Dunántúl	8%	7%	6%
Dél-Dunántúl	5%	5%	4%
Észak-Magyarország	6%	5%	4%
Észak-Alföld	6%	7%	7%
Dél-Alföld	6%	6%	5%

⁶⁸ 2006. évi LXI. törvény egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról, 223. § (17) és a 2006. évi CXXXI. törvény egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról, 190. §

A társas vállalkozások likviditása gazdálkodási formánként

A gazdálkodási formák szerint vizsgálva a vállalkozásokat mindenekelőtt a forgóeszközök szerkezetét érdemes szemügyre venni, mert ez részben megmagyarázza az egyes formák likviditási helyzetének alakulását.

73. ábra

A vállalatok speciális helyzetűek, részesedésük statisztikailag már alig kimutatható. A korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok forgóeszközeinek szerkezete 2000 után már egymáséhoz nagyon közel állt, a kft.-ék nagyobb pénzeszközállománya a kisvállalkozásokhoz való hasonlóságot is jelezte, a likviditási mutatók értékei is ezekkel mutattak közeli rokonságot. A szövetkezeteknek a magas készletállomány-aránya jelentősen meghaladja bármelyik vállalkozási formáét. Az egyéb gazdálkodási formák (lényegében a betéti társaságok) a legkisebb vállalkozásokhoz hasonlítanak azzal a különbséggel, hogy a könyveikben kimutatott pénzeszközeik aránya kiugróan magas.

46. táblázat

A vállalkozások likviditási mutatóinak értéke gazdálkodási formánként

	Likviditás	Likviditás I.	Likviditás II.	Hitelfedezettség	Gyorsráta
1995					
Vállalat	102,8%	151,8%	53,1%	98,7%	0,19
Kft.	81,3%	105,3%	49,9%	55,4%	0,19
Rt.	87,9%	124,7%	60,8%	64,0%	0,19
Szövetkezet	168,5%	205,8%	142,3%	63,5%	0,27
Egyéb (bt.)	90,5%	124,7%	81,8%	42,9%	0,42
2000					
Vállalat	117,1%	131,2%	42,5%	88,7%	0,16
Kft.	82,8%	110,9%	51,1%	59,8%	0,18
Rt.	72,7%	119,6%	54,9%	64,7%	0,17
Szövetkezet	132,3%	175,2%	118,3%	56,9%	0,30
Egyéb (bt.)	87,7%	120,5%	80,8%	39,7%	0,49
2007					
Vállalat	75,5%	82,5%	34,0%	48,5%	0,25
Kft.	80,2%	120,4%	49,8%	70,6%	0,18
Rt.	71,0%	127,4%	49,6%	77,8%	0,16
Szövetkezet	106,9%	136,5%	73,5%	62,9%	0,24
Egyéb (bt.)	82,8%	112,8%	62,2%	50,6%	0,39

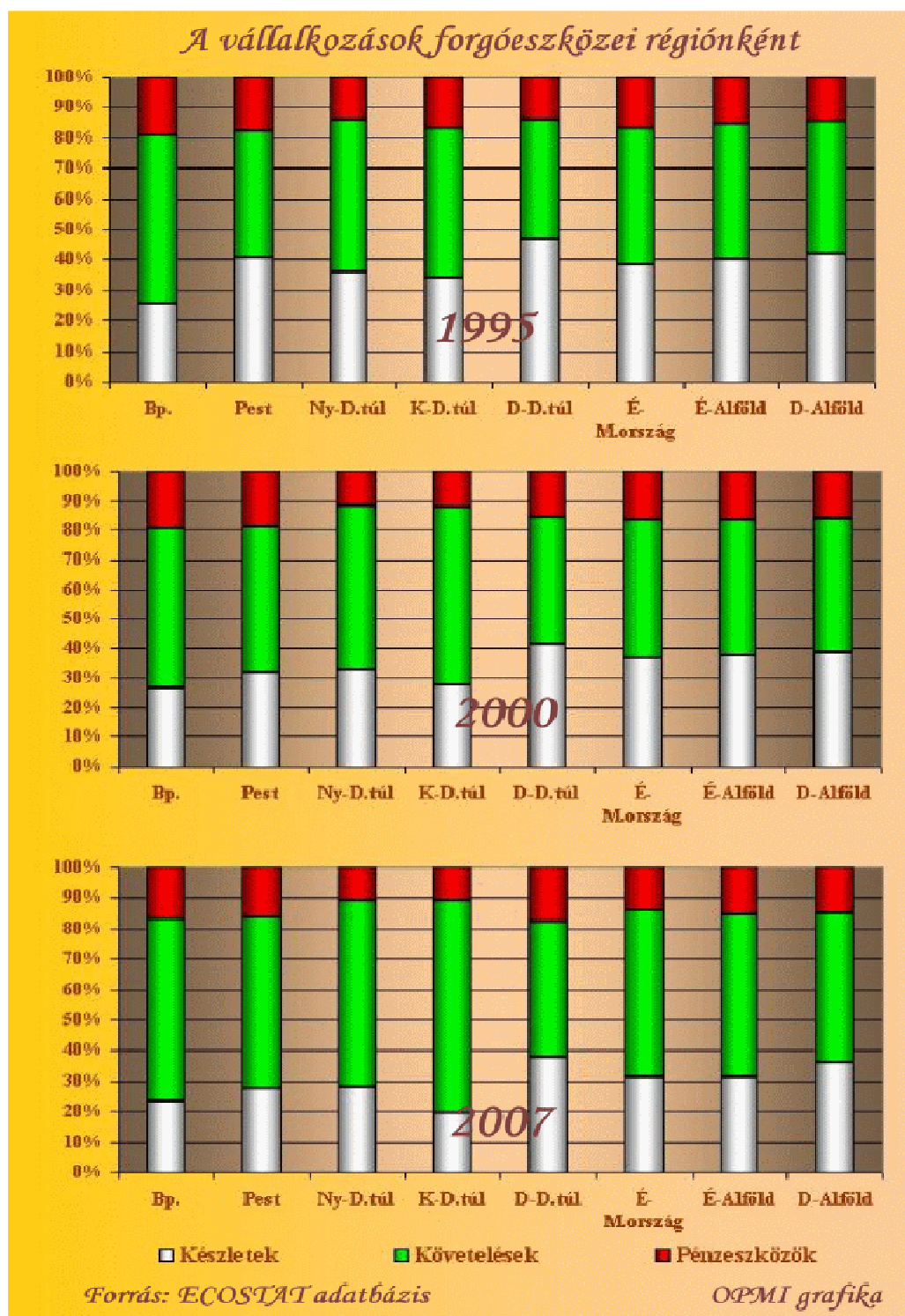
Forrás: ECOSTAT adatbázis

A társas vállalkozások likviditása régióként

A vállalkozások forgóeszközeinek összetétele régiók szerint is jellegzetes különbségeket mutat. Nagyvonalúan az lehetne kijelenteni, hogy közel azonos pénzeszköz arány mellett a fejlettebb régiók felől a lemaradottabbak felé haladva növekszik a készletek aránya és csökken a követelésállomány részesedése. Az összetétel ilyen változása nem tekinthető véletlenszerűnek, mert a vizsgált időszakban viszonylagos stabilitást mutatott, néhány százalékpontos elmozdulások mellett nagyjából állandónak bizonyult.

Az országos tendenciának megfelelően minden régióban gyorsan növekedett a követelések állománya, 1995-höz képest átlagosan a 7,7-szeresükre. A legkiugróbb mértékben Pest megyében (17-szeres) és a Közép-Dunántúlon (10,5-szeres) növekedtek meg az állományok. A legkisebb növekedés a Dél-Dunántúl megyéiben (4,1-szeres) és a Dél-Alföldön volt tapasztalható.

74. ábra

A likviditási mutatók régióinként ellentmondásosan alakultak. Általában azok a mutatók jeleznek javulást, amelyek a követeléseket is tartalmazzák. A régiók közül egyértelműen javult a vállalkozások likviditási helyzete a Közép-Dunántúlon és Észak-Magyarországon. A

Központi Régióban pedig inkább romlott, mint javult a vállalkozások likviditási mutatóinak értéke.

47. táblázat

A vállalkozások likviditási mutatóinak értéke régióként

	Likviditás	Likviditás I.	Likviditás II.	Hitel- fedezettség	Gyorsráta
	1995				
Főváros	78,7%	110,1%	49,5%	60,6%	0,21
Pest megye	91,9%	123,5%	72,0%	51,5%	0,22
Nyugat-Dunántúl	92,4%	116,5%	58,2%	58,3%	0,16
Közép-Dunántúl	102,9%	140,4%	71,6%	68,7%	0,24
Dél-Dunántúl	102,5%	128,0%	77,5%	50,6%	0,18
Észak-Magyarország	100,1%	129,7%	71,1%	58,6%	0,22
Észak-Alföld	98,3%	119,6%	66,5%	53,1%	0,18
Dél-Alföld	97,5%	120,6%	68,4%	52,3%	0,18
	2000				
Főváros	70,2%	107,5%	49,4%	58,2%	0,21
Pest megye	79,1%	112,4%	56,7%	55,7%	0,21
Nyugat-Dunántúl	92,5%	115,1%	51,6%	63,6%	0,14
Közép-Dunántúl	109,8%	137,5%	54,6%	82,9%	0,16
Dél-Dunántúl	85,3%	126,1%	71,6%	54,5%	0,19
Észak-Magyarország	81,6%	120,6%	63,7%	57,0%	0,20
Észak-Alföld	96,4%	124,3%	67,2%	57,1%	0,20
Dél-Alföld	99,4%	123,8%	67,8%	56,1%	0,20
	2007				
Főváros	67,7%	119,8%	48,3%	71,5%	0,20
Pest megye	75,8%	111,3%	48,9%	62,4%	0,18
Nyugat-Dunántúl	97,7%	127,0%	49,5%	77,5%	0,14
Közép-Dunántúl	125,9%	162,9%	49,9%	113,1%	0,18
Dél-Dunántúl	76,3%	106,4%	59,2%	47,2%	0,19
Észak-Magyarország	77,5%	110,7%	50,2%	60,4%	0,16
Észak-Alföld	98,7%	130,8%	61,0%	69,8%	0,20
Dél-Alföld	90,9%	118,9%	60,7%	58,2%	0,18

Forrás: ECOSTAT adatbázis